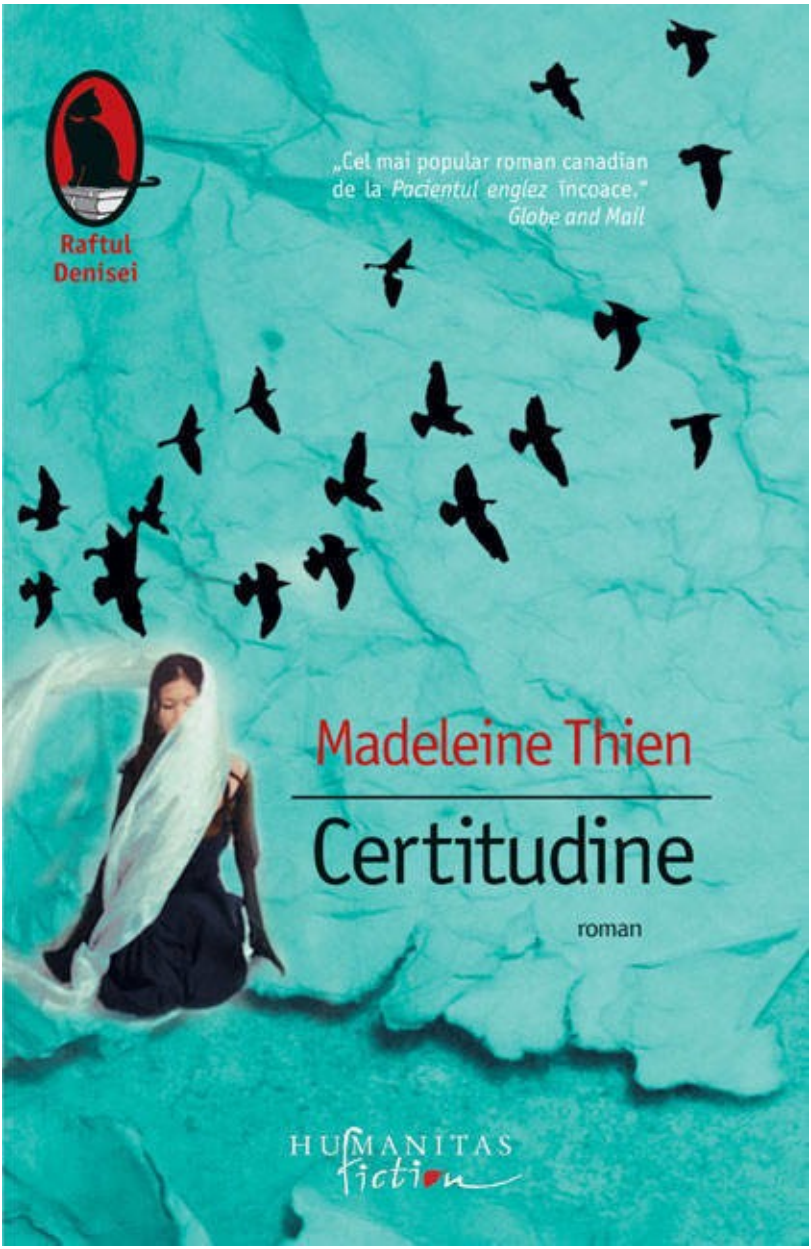
Raftul Denisei
„Cel mai popular roman canadian de la *Pacientul englez* încoace."
Globe and Mail
Madeleine Thien
Certitudine
roman
HUMANITAS fiction

MADELEINE THIEN

Certitudine

Traducere din engleză și note de
Carmen Ciora și Domnica Drumea

HUMANITAS

Pentru Willem

Pentru noi, fizicieni convinși, deosebirea dintre trecut, prezent și viitor este doar o iluzie, chiar dacă una stăruitoare.
Albert Einstein, în scrisoarea de condoleanțe
adresată familiei lui Michelangelo Besso

Spunea că am putea face față la ce-i mai rău, dacă pur și simplu am renunța să mai căutăm certitudinea. Dar care dintre noi este capabil să renunțe la așa ceva?
Michael Ignatieff, *The Needs of Strangers*

1. HAOS

VANCOUVER, CANADA

Într-un viitor posibil, Ansel s-ar răsuci spre ea, pe jumătate treaz, pe jumătate adormit. Ar lua-o în brațe și căldura lui Gail l-ar trimite înapoi în lumea viselor. Dimineața ar deveni după-amiază, restul lumii ar aștepta afară, iar el și Gail de-abia s-ar scula din pat și ar bâjbâi după haine, știind că ziua e așa de lungă.

O parte din munca ei, casete și benzi magnetice, e în casă. Altă parte e în podul casei părinților ei, iar alta în fostul său birou. Fie că sunt terminate, fie că nu, calitatea înregistrărilor este atât de bună, încât, atunci când le ascultă, lui Ansel i se pare că Gail e în cameră, că vocea ei, de pe o bucată de bandă de 8 mm, e vie.

Ansel obișnuiește să își bea cafeaua pe veranda însorită din partea din față a casei. Peste drum, vecina lor stă pe vine și tunde iarba cu o foarfecă de grădină. Din cauza zgomotului, spune ea. O mașină de tuns iarba face mult prea mult zgomot. Are cam șaizeci și cinci de ani și borul larg al pălăriei de soare îi umbrește fața. Gail, care crescuse într-o casă la o stradă mai încolo, îi spusese cândva lui Ansel că și-o amintește tunzând iarba și când era ea mică. „Toți copiii veneau cu foarfeci de plastic ca să o ajute. Era ca o tunsoare colectivă.” Din când în când, doamna Cho se îndreaptă de spate și își freacă mijlocul. Se uită spre Ansel, care stă singur la geam, și ridică mâna în semn de salut.

Cafeaua e caldă și dulce. Închide ochii și ia o sorbitură, iar când îi deschide, Gail este tot acolo, în gândurile lui.

E aproape șapte. Soarele e sus și scaldă casele într-o lumină caldă și aurie. Seara trecută n-a putut să doarmă, iar acum își simte corpul stors, ca o cârpă. Pe masa din fața lui, un teanc de hârtii: buletinul radiologie al lui Gail, EKG-ul, pagini șifonate de prea multe răsfoiri. Afară, crengile cireșului Sakura se mișcă în bătaia vântului. Pomul înflorește în martie, iar în aprilie crengile atârnă la pământ de greutatea florilor. În mai, curtea e ninsă de atâtea petale.

Ansel și Gail au cumpărat casa aceasta cu zece ani în urmă, la începutul anilor ’90. El tocmai își terminase rezidențiatul, iar

Gail era realizatoare de emisiuni radiofonice, specializată pe editoriale și documentare. Casa este în Strathcona, cea mai veche suburbie a Vancouverului. Chiar și în ziua de azi, căsuțele de lângă Hastings Mill, unde acum un secol locuiau muncitori, sunt încă în picioare. După ce scapi de aglomerația din Chinatown, centrul orașului se profilează asemenea unui tablou pe fundalul Munților Coastei. La est se văd morile, Portul Ballentyne cu containere colorate puse unele peste altele și macarale portuare înalte.

Casa lor, o construcție în stil Queen Anne restaurată, are ferestre cu fronton la etajele de sus. O casă solidă, obișnuită. În zilele vântoase, i se pare că aude grinzile cum se leagănă.

Până atunci locuiseră în apartamente mici, la demisol sau la mansardă, înghesuiți printre lucrurile lor. Aici au însă și cărți, și înregistrări, chiar și un pian vechi. Cutia indoneziană din lemn sculptat a lui Gail. Microscopul antic al lui Ansel; odată se uitaseră prin el, o zi întreagă, la tot felul de lucruri. Își amintea o coajă de ceapă, atât de elegantă în simplitatea ei, cu celule una lângă alta precum cărămizile dintr-un zid.

Înțelege că ea nu mai este, că s-a întâmplat brusc, iremediabil, însă conștientizarea acestui fapt e ca o fulgerare întinsă pe o mie de ore, un gând continuu, care încearcă singur să se dea uitării și, când nu reușește, încearcă să negocieze, să schimbe totul, să se afunde în somn pentru a se întoarce în timp. „Timpul”, spusese Gail cândva, pe cale să adoarmă în brațele lui, „este singurul lucru de care avem nevoie.”

La școala generală din Strathcona, ora de tai chi de duminică dimineață este în plină desfășurare. Îi zărește prin gard – bunici în treninguri fluorescente mișcându-se pe teren la unison, un ecou fluid de cauză și efect. Pasăre ciugulind o frunză dintr-un copac. Mâini despărțind cerul de pământ. Gail trecuse în revistă toate acestea pentru el. Denumiri epice pentru cele mai mărunte gesturi, împreună pășeau hotărâți peste chenarele trasate cu creta ale jocurilor de șotron și tenis de picior.

Ansel își cumpără gustarea de dimineață de la New Town Bakery, unde o femeie cu un ecuson pe care nu scrie nimic îi dă o pungă de hârtie plină cu chifle calde. Își continuă drumul prin Chinatown, trece de tarabele cu pește. Piețele gem de legume, iar felinarele, de curând vopsite festiv în roșu, strălucesc în

aerul proaspăt al dimineții.

După slujbă, florile merseseră în urma ei de-a lungul orașului, de pe Hastings Street până pe 49 Avenue. Casele făcuseră loc Parcul Central, iar apoi cimitirului. Groparii aranjaseră coroanele mari în cercuri concentrice în jurul mormântului, alcătuind o pădure de miresme. A intrat în pădure și în mijloc a găsit-o pe ea. În fiecare noapte ploaia le dobora, vântul împrăștia petalele prin tot cimitirul și în fiecare zi el le ridica la loc. Într-o după-amiază a ajuns la cimitir în toiul unei furtuni. A ridicat din nou coroanele, dar s-au prăbușit peste el. Le-a mai ridicat o dată.

O jumătate de an se scursese de-atunci, dar în dimineața asta, în timp ce trecea pe drumul pietruit de lângă False Creek, gândurile i s-au întors la acel mic petic de pământ și la florile pe care le așternuse ieri acolo. Ed Carney, prietenul lui, îi împărtășise o dimineață întreagă gândurile sale despre scurgerea timpului. Săgeata timpului îndreptată spre ambele direcții, trecutul zburând din fața ta și dispărând în zare, în timp ce te împleticești de-a-ndăratelea spre viitor, îngerul istoriei, după Walter Benjamin. Ed îi vorbise și despre cercetători care experimentaseră pe ei ciclurile circadiene, reglându-și bioritmul la ziua de douăzeci și șase de ore. „De multe ori s-au trezit cu poliția pe capul lor, să vadă ce pun la cale.” Conversația se oprise acolo. Ed se întorsese la tunsul peluzei, iar Ansel își continuase plimbarea.

Acum își mănâncă micul dejun pe malul golfului, unde bărcile acostate se leagănă în curent. E duminică dimineață și orașul încă doarme, dar ea e acolo, lângă el, bălăcindu-și picioarele în apă. Alt reper în timp, dimineața ultimei aniversări a lui Gail, toamna, nu vara. Ultima lor conversație a fost o convorbire telefonică interurbană. Amintirile lui se zbat să rămână la suprafață, timpul se mișcă înainte, iar Ansel simte cum trupul i se rupe în două. O parte e dusă de curent, trăind clipă după clipă, cealaltă parte e pierdută pentru el din ziua în care ea a murit.

După-amiază, o ia pe jos pe Keefer, apoi pe Princess, până la casa cu etaj a părinților lui Gail. În drumul lui, trece pe lângă peluze uscate, aspersoare, șotroane desenate strâmb, o săgeată trasată cu creta, indicând pentru o clipă spre picioarele lui:

„exemplu de Homo Sapiens”. Când ajunge, părinții lui Gail sunt în bucătărie. Matthew e aplecat deasupra chiuvetei, iar Clara, la masa de lucru. Ansel își lasă sandalele la ușa bucătăriei și intră în picioarele goale. Imediat tălpile i se umplu de făină.

— Ai și venit, spune Clara încântată.

Masa e un morman de legume. Ceva cu miros dulce și picant fierbe pe plită. Îi răspunde:

— Am venit să dau o mână de ajutor.

Tatăl lui Gail se întoarce spre el cu un cuțit de tranșat în mână. Pare speriat de idee.

— Grozav, adaugă Clara. Mai avem o grămadă de timp.

Îi face semn să se așeze pe scaunul din fața ei.

În cei zece ani cât fusese cu Gail, casa părinților ei nu se schimbase cine știe ce. Chiar și Matthew și Clara stau la locurile lor obișnuite, cu radioul dat încet, în încăperea cufundată într-o tăcere plăcută. Clara face găluște umplute și, cum a spus Gail odată, dacă te uiți la ea, parcă vezi o pasăre cum își face cuibul. Nu pare să se întâmple mare lucru și dintr-odată o structură își face apariția.

Ajută și el cum poate, făcând găluște din cocoloașele de aluat de pe planșetă. Astăzi se împlinesc șase luni de la moartea lui Gail.

În vremea asta, Clara îi povestește despre restaurantul pe care îl avea tatăl ei când era mică și despre cele patru surori ale ei care acum sunt răspândite în lumea largă. Își dă la o parte o șuviță de păr cărunt de pe frunte și degetele sale lasă o urmă ușoară de făină pe piele. Pe frigiderul din spatele ei e o carte poștală, un fulg de zăpadă fotografiat de aproape, trimisă de ce-a de-a treia soră din Sankt Petersburg, unde e plecată. El îi spune că un fulg de zăpadă este exemplul perfect al dependenței senzoriale de condițiile inițiale.

— Dependență de ce? întreabă Matthew, uitându-se prin lentilele ochelarilor bifocali.

Ansel explică cum forma unui fulg de zăpadă este înregistrarea exactă a tuturor schimbărilor condițiilor climatice prin care trece în drumul lui spre pământ. Lucruri precum temperatura, umiditatea sau impuritățile din atmosferă. Dar mai ales temperatura.

— Deci, conchide el dând din umeri, oamenii au avut tot timpul dreptate, nu există doi la fel.

Ansel dă din cap, zâmbind. Fiecare nouă transformare a fulgului de nea depinde de secunda exactă în care s-a născut și de locul lui în atmosferă. Chiar și o schimbare minoră, cum ar fi o răsuflare sau o fluturare de mână, va da naștere la o altă formă, altă secvență de ordine și complexitate. Matthew se oprește din lucru și cade pe gânduri. Clara se uită la Ansel și dă din cap aprobator la găluștele făcute de el.

— N-ai idee ce de mâncare am făcut, spune, scuturându-și făina de pe mâini.

— Cred că Gail ar fi fost încântată să ne vadă pe toți împreună.

Masa este pusă pentru opt persoane. Glyn Madden, o veche prietenă și colegă de la radio de-ale lui Gail, stă lângă Ansel. De la înmormântare o mai văzuse doar de câteva ori, ca să discute despre documentarul la care lucra Gail înainte de-a muri. În fața lor stă Ed Carney, al cărui fiu, Scott, este așezat lângă doamna Cho. Clara și Matthew stau unul lângă altul. În dreapta lui Ansel se află scaunul gol și tacâmul destinate spiritului celor dispăruți. Mâncarea este adusă toată o dată, pește dulce-acrișor, supă de cocos picantă, tăieței cu alune și încă vreo șase feluri, masa pare să se clatine sub greutatea bucatelor.

Ansel toarnă vin și aproape că varsă pe fața de masă, când Ed anunță că și-a adus banjoul.

— Poate cineva să mă acompanieze? întreabă. Parcă tu cântai la pian, nu, Glyn?

— Da, dar niciodată în duet cu un banjo.

Lentilele lui Matthew încep să se aburească de la mâncarea caldă, așa că își scoate ochelarii și și-i pune pe masă. În vreme ce discuția divaghează, Matthew rămâne tăcut, dar lui Ansel îi pare relaxat și destins.

— Și, Ed, ce-o să ne cânți?

— Râdeți voi, dar am un repertoriu foarte bun. A supraviețuit trecerii timpului.

— Dar e un banjo, Ed. Ți-ar trebui un violoncel.

— De ce nu o flașnetă? În ziua de azi nu prea mai cântă nimeni la flașnetă.

Brațe se întind peste masă, farfuriile circulă, paharele se umplu din nou, iar afară cerul e palid, de culoarea chihlimbarului. Ansel, își pune cu lingura un pic de carne de

vită condimentată pe o frunză de salată verde, o stropește cu sos și o rulează ca pe un pachețel. Mai sunt și scoici în sos de fasole neagră, creveți cu mazăre. Mâncarea relaxează nervii ochilor lui Ansel.

Doamna Cho se apleacă cu paharul în mână:

— Și, Glyn, la ce mai lucrezi acum?

Glyn lasă deoparte bețișoarele.

— La ceva ce cred că l-ar interesa pe Ed.

— Nu-l provoca.

— Un documentar cu un subiect controversat. A avea spirit, a fi trup. Cam asta e esența.

— Dar, spune Ed, esența este spirit.

Glyn zâmbește.

— Păi ideea este să facem o istorie a minții, sau cel puțin a ceea ce știm despre ea. Descartes credea că există o foarte mică porțiune a creierului prin care mintea trece în trup. Se întoarce spre Ansel: Ai zece puncte doctore, dacă știi care anume.

— *Glandula pinealis.*

Ridică paharul înspre el:

— Exact. Fizica, mecanica cuantică sunt adesea considerate frontierele științei. Dar celelalte frontiere pot fi studiate în cadrul minții. Cum neuronii și neurotransmițătorii fac gândirea și sentimentele și imaginația posibile. Lucruri care nu par să izvorască dintr-o formă materială, dintr-o entitate fizică.

Ed zâmbește triumfător.

— Deci se pare că termenul „spirit” este cel exact.

— Oarecum.

În vreme ce restul vorbesc, Gail este aici, lângă el, râzând încântată de abundența mâncării. Ia sticla, ca să fie sigură că toate paharele sunt pline.

Ed se lasă în scaun.

— Spune-mi dacă greșesc, dar unul dintre motivele pentru care e atât de dificil să studiem creierul este pentru că arată ca un cocoloș de hârtie. O suprafață mare înghesuită în pliuri.

— La fel ca plămânul, spune Ansel, din nou atent la discuție. Are o suprafață mai mare decât a unui teren de tenis.

— Atunci, intervine Clara, mă gândesc că cele mai importante zone sunt cele din centru. Pentru că sunt mai greu de deteriorat, nu?

— Da și nu. Unele părți, precum cortexul cerebral, se află la suprafață. Altele, precum talamusul și amigdala, sunt în interior. Deci procesul gândirii ia naștere în aceste regiuni distincte care lucrează împreună, ca la o compoziție muzicală. Activitatea baleiază creierul. Când sinapsele sunt activate, se fac conexiuni. Și uite-așa, se aprinde beculețul.

Ed pocnește din degete și intervine pe nepusă masă:

— Știați că pisica-de-mare este de fapt o limbă cu nas care înoată?

— Apropo de sinapse, continuă Ansel, este un biolog care a lansat fraza „mă conectez, deci exist”.

Glyn dă din cap.

— Interesant. S-ar putea s-o folosesc și eu.

Ochii lor se întâlnesc pentru o clipă. Iar Ansel spune fără voia lui:

— Deci termini documentarul lui Gail.

Clara ridică ochii din farfurie și se uită la ei.

— Sigur că da. Oricum era aproape gata. Gail scrisese deja scenariul. După un moment adaugă: Proiectul ăsta însemna mult pentru ea. Ar fi vrut să îl vadă terminat.

La masă se așterne o tăcere stingheritoare. Matthew își ia ochelarii și îi pliază. Doamna Cho ia o înghițitură de vin și spune:

— Ești foarte curajoasă. Fata aia era o perfecționistă. Mie mi-ar fi frică să n-o dau în bară. E genul care ar fi în stare să vină după tine.

— Iar despre spirite! spune Ed. Apropo, Ansel, nu-ți uita îndatoririle și ai grijă ca farfuria aia să fie plină, zice și arată cu mâna spre locul gol de lângă el.

Scott Carney se ridică, ia sticla de vin și începe să umple paharele.

— Jurnalul lui William Sullivan. Despre documentarul ăsta vorbiți?

Glyn dă din cap.

Clara ia lingura de servit și începe să mai pună mâncare în farfuria doamnei Cho. Ansel privește cum Matthew întinde mâna, o lasă pe spatele Clarei și îi mângâie rochia cu degetele. O îmbărbătează pe ea, se îmbărbătează pe sine? Ansel nu poate să spună.

Scott toarnă atent în pahare în timp ce vorbește:

— Jurnalul îi aparține unei prietene cu care am fost coleg de școală, Kathleen Sullivan. Toate paginile acelea au fost umplute cu numere. E convinsă că e vorba de un jurnal, deoarece așa i-a spus tatăl ei, cu zeci de ani în urmă. Un jurnal început de el în 1942, în timp ce era înrolat în armata canadiană din Hong Kong.

Glyn continuă povestea, dezvăluindu-le cum Sullivan își notase în el și după ce Hong Kongul căzuse, iar el fusese luat prizonier de japonezi. Pe vremea aia, dacă țineai un jurnal puteai fi executat fără judecată. Dar prin 1960, când Sullivan arătase jurnalul familiei lui, chiar și el uitase cifrul folosit. După moartea lui, Katheleen îl păstrase cu sfințenie. Mai mult, încercase să-l descifreze și îl dăduse unor experți din toată lumea. Gail îi trimisese o copie și lui Harry Jaarsma, matematician și prieten din anii de studenție petrecuți în Olanda, în speranța că el va reuși.

— Îmi amintesc când i-am spus povestea lui Gail, continuă Scott, întorcându-se spre Ansel. Stăteam pe treptele casei voastre.

După ce strâng masa, se mută pe terasa din spate. Ed își ia banjoul și ciupește câteva corzi, apoi tată și fiu, fac un duet, *Good Nighta* lui Beades, dar cu ritm mai vioi pentru că bat și din picioare. Melodia ajunge de la trei minute la vreo patruzeci și cinci de secunde. Ed le curmă aplauzele cu un gest și trece la *Never My Love.* Doamna Cho se leagănă în balansoar, cântând și ea:

— *Da da da da, da da. Never, my love…*

Îi spune lui Ed:

— Mă bucur că ești de vârsta mea.

El își pune tot sufletul în ritmul basului.

— N-am crezut niciodată că mi-ar plăcea să o ascult la banjo.

Glyn stă ceva mai departe de ceilalți, rezemată de perete. Scott se întoarce spre ea:

— Ai fi surprinsă să afli câtă lume a spus la fel. Ciudățenia e că tata a prins-o din zbor, pe la cincizeci de ani. Nu e ceva din copilăria lui sau din țara lui natală. E un lucru nou.

Ansel stă sprijinit de balustradă. De aici se vede casa lui; lăsase din greșeală lumina aprinsă în dormitor. Ușor amețit de la vinul roșu, își închipuie că cineva îl așteaptă. Că cineva citește în pat și, când va ajunge acasă, îi va lua cartea deschisă

de pe piept și o va pune pe masă. Când se întoarce, constată că Matthew s-a dus deja să se culce. Clara și doamna Cho stau de vorbă, când în cantoneză, când în engleză și tot așa. Glyn, Ed și Scott s-au întors la discuția despre minte. Ed spune:

— La un moment dat, când nu va mai fi nimic de aflat, noua ființă umană va trebui să trăiască fără mister. Și mă întreb unde ne va duce asta.

Glyn își răsucește paharul în mână, apoi scutură ultimii stropi de vin.

— Toți oamenii de știință sunt de acord cu faptul că mintea nu a fost făcută să se înțeleagă pe ea însăși. Prima ei sarcină era să colecteze informații de la simțuri și să găsească o cale să le adune laolaltă, ca să îi poată da corpului cunoștințele necesare care să îl scape de primejdie.

Ed clatină din cap.

— Dacă aș putea să iau viața de la capăt, nu știu ce aș face. Lumea este nesfârșit de fascinantă. Când ajungi la vârsta mea, ăsta este singurul motiv care te mai ține în viață: să afli un pic mai mult.

— Ai putea să vii la mine în emisiune. Mediul imaginației.

Ed se uită la Ansel.

— Dar tu, doctore? Dacă ai putea să o iei de la capăt, ce ai alege?

Se gândește o clipa, dar nu ajunge la nicio concluzie. Sunt prea multe uși și nu destul timp să le deschizi pe toate. Clatină din cap.

— N-am nicio idee. Cred că unele mistere sunt lăsate anume ca să nu fie niciodată descifrate.

Râd toți trei. Ed mai cântă un acord final la banjo, iar notele rămân suspendate o vreme în aer, plutesc în josul străzii, până ce se sting încet. Există un moment în care sunetul se dizolvă, trecând de pragul dincolo de care Ansel nu-l mai poate auzi. O clipă a despărțirii. Închide ochii și așteaptă.

*

În noaptea aceea, după ce vasele au fost spălate și casa s-a liniștit, Clara se duce în atelierul de croitorie. Deasupra ei luminatorul încadrează o mână de stele ca într-o ramă, un pătrat de noapte.

Pe masa de croit, ziarul este deschis la un articol despre originile empatiei. Îl citise de dimineață și conținutul lui îi este

încă proaspăt în minte, ca un fundal pentru gândurile ei. Toate actele de empatie și compasiune, spunea articolul, se nasc din nevoile individului și, drept urmare, niciun astfel de act nu este egoist. „Să încercăm să îi învățăm pe ceilalți generozitatea și altruismul”, spunea un om de știință, „căci ne-am născut egoiști.” Decupează articolul cu grijă și îl pune pe masă în fața ei. Facem atât de multe lucruri în numele celor pe care îi iubim. La viața ei, Clara fusese martoră la acte de altruism, de empatie, de ale căror motivații nu se îndoia. Știe că un singur gest, o alegere, poate să schimbe tot ce-a fost înainte. Cu mult timp în urmă, când era tânără, își riscase viitorul în numele acestui crez.

Clara stă în picioare în fața mesei de croit și netezește tiparele de hârtie pe care le-a desenat în dimineața aceea, devreme. Le prinde cu ace, urmărind țesătura pe măsură ce lucrează. Dacă se concentrează, va reuși să termine rochia până dimineață.

În celălalt capăt al holului, aude podeaua scârțâind și parcă îl vede pe soțul ei ridicându-se din pat, ducându-se la fereastră și privind noaptea înstelată. Când l-a cunoscut ea, cu mai mult de patruzeci de ani în urmă, fuseseră atrași unul de altul datorită diferențelor dintre ei. La prima vedere, erau nord și sud, lumină și întuneric. Pe vremea aceea, el avea ceva pe suflet, o jale pe care n-o putea împărtăși nimănui. Fiecăruia i se păruse că celălalt era scăparea, poteca de pe malul râului, care în cele din urmă duce la mare.

În apropiere este casa în care a locuit fiica ei. Gail făcea jogging și în fiecare zi trecea pe sub geamul Clarei. Făcea un ocol pe aleea din grădină, trimițându-i din mers un sărut din vârful degetelor. Clara se uita cu câtă ușurință se mișcă fiica sa, până când dispărea după colț.

Apucă creta și, cu o mână sigură, trasează conturul tiparelor pe material. Becul cu halogen pâlpâie o vreme, apoi se potolește. Pe aleea dintre case trece o pisică vagaboandă și luminile de veghe se aprind una după alta. De la o vreme îi intrase în cap o idee ciudată: dacă va repeta în fiecare dimineață ceea ce făcuse în dimineața în care murise Gail, va putea trece de la o zi la cealaltă, la fel cum trece acul prin hârtie, lăsând doar o urmă fină. Timpul se va derula și Clara se va uita pe geam și o va vedea pe Gail cum se întoarce de la

jogging, cu părul întunecat lipit de față, cu aceeași expresie hotărâtă. Iar Prince George, camera de hotel, geamantanul cu haine, totul se dezintegrează. Tot așa de simplu cum se desface o cusătură.

Se așază la mașina de cusut, pune o papiotă nouă și trece ața prin ac. Asta a făcut aproape toată viața. Mâinile preiau conducerea, când gândurile se retrag.

*

În dormitor, Matthew se trezește pe acordurile unei muzici, o melodie pusă la un patefon, cu pârâituri de la zgârieturile de pe disc. Când deschide ochii, visul și muzica dispar. Ferestrele sunt deschise, o adiere rece pătrunde în cameră, umflând perdelele. Lumina lunii poleiește acoperișurile caselor și frunzele copacilor foșnesc. Dă plapuma la o parte și se ridică.

Când a venit în Vancouver, Matthew s-a simțit liber. Clădirile nu arătau ponosite, de parcă timpul nu trecuse peste ele. Ca și cum, ajunse la o anume vârstă, clădirile vechi erau dărâmate, pentru ca altele noi să le ia locul. Munți în apropiere și în depărtare, oceanul, toate acestea se schimbau de la o zi la alta, niciodată nu erau la fel. Iarna ploua aproape tot timpul, perdele de apă învăluiau totul, reducând sunetele la un murmur înfundat.

Când Matthew și fetița lui se plimbau pe Keefer, apoi pe Pender, ea obișnuia să-și șoptească numele străzilor. Matthew îi spunea povești din copilăria lui de dinainte de război, despre Sandakan[1], până când și-a dat seama că ea le ținea minte pe toate. Voia să afle mai mult, să știe cum continuase povestea. Cuvintele i-au secat. Era jumătate cât el pe atunci; creștetul ei îi ajungea până la piept. Își amintește cum o purta în brațe, cu mânuțele în jurul gâtului lui, de parcă ar fi dus o comoară. O ținea strâns și era atent la fiecare pas.

În urmă cu șase luni, fiica lui a murit brusc, în somn. Undeva departe, în nordul țării. Matthew a fost cel care a primit telefonul, cel care a trebuit să îi spună soției lui. Știe că nici toată jalea cuiva nu poate să schimbe prezentul, nu poate să schimbe cursul vieții.

Acum, când se plimbă prin cartier, pierde șirul străzilor. În minte o aude cum le cântă numele, ca pentru ea, „Keefer, Pender, Adanac”, dar simțul lui de orientare îl înșală. Când

1 Oraș din Borneo, Malaysia. Actuala denumire Sabah.

privește în jur, nimic nu i se mai pare familiar. A trăit aici aproape cea mai mare parte a vieții lui, dar, dacă ar fi luat un creion, din micile insule ale memoriei ar fi desenat străzile copilăriei lui, orașul Sandakan, Leila Road desfășurându-se sus, pe dealuri. În lunile de după moartea fiicei lui, lucruri uitate au devenit mai limpezi, un zbor de la Vancouver la Sandakan, de la Sandakan la Jakarta. Își amintește cum, de sus, acoperișurile roșii ale orașului dispăruseră, făcând loc junglei sălbatice, o călătorie care începuse cu o viață în urmă și care continua și acum.

În ultima vreme, pe Matthew începuseră să îl lase genunchii. Un fior de durere în ligament, apoi o durere în mijlocul osului. Soția lui îi mângâiase tandru curba genunchiului. „Gata cu maratoanele”, îi spusese și un zâmbet poznaș îi luminase privirea. „Nu dispera, n-ai decât șaizeci și șase de ani și vârsta e o stare de spirit.”

Fata învățase să își domolească pasul, mergând răbdătoare în ritmul lui lent. Unui om în vârstă îi ia o veșnicie să ajungă până la colțul străzii. Conversațiile lor începuseră să se dilueze, să împrumute ritmul plimbării, însoțindu-i pe drum, și se încheiau atunci când ajungeau în fața casei. În toți acești ani, Clara îi făcuse aproape toate hainele. Găsea bucăți din ele prin casă, mâneci descusute întinse pe masa ei, gulere apretate, ca niște fluturi uriași, un crac de pantalon pe marginea unui scaun.

Afară stelele strălucesc. Matthew stă la fereastră, ridică brațele deasupra capului se apleacă și simte cum trupul lui se îndepărtează de el. Își amintește mâna blândă a mamei mângâindu-i părul și urma lăsată după ce și-o retrăgea, o greutate, o amintire pe pielea lui.

2. FRÂNTURI DE HARTĂ

SANDAKAN,
BORNEO BRITANIC DE NORD
Septembrie 1945

Când se trezi, afară era încă întuneric. Matthew își strecură piciorul afară de sub cearșaf și pipăi podeaua cu degetele. Nimic. Cu două seri în urmă, ieșind în fugă din colibă, își pierduse un papuc. Piciorul lui stâng se ridicase din iarbă în aerul de deasupra. Papucul dispăruse. Dimineața, el și Ani îl

căutaseră, pieptănaseră iarba, dar nu găsiseră nimic. *„Matamu, matamu”,* șoptise el. Cel mai prețios dintre lucrurile lui dispăruse. Iar ea rămăsese lângă el cu gâtul întins, ca un animal la pândă, în vreme ce soarele le ardea ceafa. Apoi el și Ani se lăsaseră la pământ, așa cum peștii se cufundă în apă. Ridicase privirea și părul ei negru despletit flutura deasupra ierbii. Cu siguranță o să-i dea de gol. „L-au furat”, îi șoptise el. Dăduse din cap compătimitoare, continuând încă să caute.

Acum, în colibă, stătea în capul oaselor pe întuneric. O durere ascuțită îi rodea stomacul, răspândindu-i-se în măruntaie. Înainte, când aveau găini, cotcodăcitul lor l-ar fi trezit. Ar fi alergat printre ele prin toată curtea și ele ar fi fugit din calea lui, cu crestele lor roșii bălăngănindu-se.

Clipi și, treptat, începu să distingă obiectele. Radioul pătrat la capătul unui fir lung și subțire; tatăl lui în picioare în celălalt capăt al colibei. În timp ce asculta știrile, tatăl lui își puse mâinile în șolduri și se aplecă într-o parte, apoi le întinse deasupra capului. Matthew se concentră la cămașa lui albă, o pată de lumină în întunericul camerei.

Tatăl lui era treaz de câteva ore. În timp ce Matthew încă dormea, el bătuse deja cărările plantației de cauciuc care fusese cândva a familiei lui și care acum era sub controlul armatei japoneze, în întuneric, recoltatorii stăteau ghemuiți, strânși unii într-alții, cu capetele aproape lipite, de parcă ar fi jucat bile. Era atât de întuneric printre arbori, încât doar răsuflarea sau scuipatul nucii de betel din când în când îi dădea de gol. Pe măsură ce avea să se lumineze de ziuă, muncitorii aveau să se împrăștie pe plantație, ca să colecteze cauciucul. Cu o seară înainte crestaseră scoarța arborilor, o tăietură subțire, de mărimea unei țigări, din care curge latexul. Latexul colectat avea să fie adus în depozit și să fie întins în foi. După aceea foile aveau să fie tăiate și atârnate la uscat într-o cămară mare.

Matthew auzi o mașină pe drum. Tatăl lui ascunse repede radioul în tainița din podea și împinse apoi bufetul deasupra. Ușa se deschise și apoi se închise, lăsând sa pătrundă o dungă de lumină, și tatăl lui plecă. Coliba se trezi, în sfârșit, la viață.

Nu era *ubi kayu,* așa că nici mic dejun. Matthew văzu două țigări pe masă. Mama lui îi spuse într-o doară:

— Mă duc în vizită la unchiul tău în după-masa asta. Promite-mi că nu te duci pe Leila Road.

După care se întoarse și aruncă o privire spre ușă.

— Bine, mamă, îi răspunse.

Palmă rapid țigările și le strecură în buzunar. Apoi o porni pe stradă; la un moment dat o găsi pe Ani așezată pe marginea drumului, așteptându-l.

Zâmbi când dădu cu ochii de el și se ridică în picioare. El îi urmări privirea alunecându-i în jos pe coasta dealului. Soarele așternea o umbră portocalie pe apă, dar aici, sus, ceața încă adăsta deasupra pământului, iar aerul era rece și umed.

Încet, o porniră în sus pe deal, ținându-se aproape de Leila Road, dar rămânând ascunși în umbra unei liziere de arbori înalți. Deasupra lor, ciorchinii de flori galbene sunt deschiși ca niște păsări mititele care-și desfac aripile. Sunt roșii în mijloc, amintindu-i de o pungă de boabe de fasole circasiană pe care o avusese cândva. Tatăl lui se uitase la el când o împrăștiase pe masă: „Nu cumva să pui gura pe ele”, îl avertizase. „Până să te dumirești, un pom *sugă* o să prindă rădăcini în tine.” Amintindu-și, Matthew își ridică mâna și își pipăi ceafa, în căutarea vreunei crescături neobișnuite.

— Poate o sămânță să răsară din capul tău dacă ai înghițit-o?

— Nu, îi răspunse Ani, gândindu-se o clipă, că altfel toată lumea ar fi pățit-o până acum.

— Dacă s-ar putea, ce sămânță ai mânca?

Ani se gândi o clipă, apoi răspunse:

— De banane.

— Bună alegere.

Înaintară de la un copac la altul. Deasupra, coroanele lor se pierdeau în ceață. Apoi reapăreau mai sus, parcă plutind pe cer.

— Dar tu?

— De pui.

— Un arbore de pui?

Ani râse. Sunetul parcă sfâșia ceața, care se despica precum frișca de pe o ceașcă de cafea.

— Ei, poate găsim niște ouă azi.

Ani avea zece ani și era cu cinci luni mai mare decât el, dar și cu ceva centimetri mai înaltă. Purta un sarong decolorat, prins cu un nod pătrat. Culoarea materialului pălise de la soare și

mizerie și acum avea o nuanță de nedefinit. Ca un cer la amiază într-o zi fierbinte, un alb murdar. Își strânsese părul într-o coadă lungă, care îi atârna pe spate. În unele zile, când amândoi erau prea flămânzi ca să mai umble, se ascundeau într-unul dintre craterele lăsate de bombele britanice în vârful dealului. Își încălzeau picioarele în peticele pe care le formau pe pământ razele soarelui pătrunzând printre frunze, dar el se trezea că tremură și în zilele cele mai fierbinți.

Ea îi povestise odată despre un joc cu bețe de lemn și bile grele, care se juca în oraș, pe *padang*, peluza cea verde. Terenul nu mai exista, dar într-o vreme, pe care Ani și-o aducea bine aminte, doamnele stăteau pe pajiște și sorbeau ceai din cești delicate. Cestile aveau toarte ca o ureche de copil.

— Și tu ai fost acolo, îi spuse, încercând să îi trezească amintirile. Te-am văzut plimbându-te cu mama ta.

El încercă din răsputeri să își amintească.

La începutul războiului, englezoaicele plecaseră cu un vapor. Ani stătea pe Jalan Satu, la gardul alb de lângă magazinul de ochelari.

— Îl mai știi, nu?

Dădu din cap.

Valurile de căldură se mutaseră pe apă, rochiile femeilor fluturau pe puntea vasului cu aburi în timp ce le făceau cu mâna soților lor. Chiar și pe căldura aia purtau mănuși.

— Se auzeau ca niște păsări care plâng.

Ea avea șapte ani când izbucnise războiul în Sandakan. În fața atacatorilor lor, britanicii dăduseră foc la tancurile de petrol și la poduri, și coloane de fum negru se ridicau spre cer.

— Îți mai aduci aminte? Toate monedele au fost aruncate în mare, iar tancurile încă ardeau când au ajuns japonezii. S-au înfuriat atât de tare, că au deschis focul în aer.

Înainte de război, Matthew locuise într-o casă drăguță pe Jalan Campbell, în centrul orașului Sandakan. Își amintea radioul de pe măsuță, cu carcasa și butoanele lui lucioase. Mai era o canapea dintr-un material moale, rafturi cu cărți în chineză. Partenerii de afaceri ai tatălui lui beau ceai și după aceea coniac în sufragerie, vorbind hakka sau engleză, condimentată cu malaeză. El și Ani fuseseră colegi de bancă la școala misiunii de la Biserica St Michael și desenaseră harta Borneo-ului de Nord pe caietele lor. Își imagina că privește

Sandakanul de sus, vedea cum orașul urmează curba lăsată de Marea Sulu și se întinde mai departe pe litoral, spre sud, spre Tawau, unde se născuse mama lui, la granița dintre Protectoratele Britanice și Indiile Olandeze de Est.

La începutul ocupației, cu trei ani în urmă, japonezii luaseră școlile. El și Ani învățaseră să cânte cântece japoneze și imnul *Kimigayo*: „Și fie ca domnia împăratului să țină o mie, ba nu, opt mii de generații”. Școlile funcționaseră aproape un an înainte de a fi din nou închise. Radiourile fuseseră interzise, dar tatăl lui păstrase unul ascuns. Pe întuneric, tatăl lui împingea bufetul, punea antena și aducea vocile din eter în coliba lor mititică.

Se făcea tot mai cald.

Ani se ridică și se învârti în jurul unui arbore *bunga kubur,* ale cărui flori începuseră să cadă. Florile erau cât palma deschisă a tatălui lui. Ridică una și mâna nu i se mai văzu, încheietura ei se termina cu o învolburare de petale. Ani păși pe lângă copaci, cu mâna în care ținea floarea întinsă. În jurul lor ceața se ridică. De-acum îi putea zări oricine trecea pe drum. Văzu ceva printre frunze, niște haine însângerate, forma unui trup.

— Ani, spuse cu vocea mai înspăimântată decât ar fi vrut.

Ea îngenunche lângă un santal și puse floarea în adâncitura dintre două rădăcini.

— Toată lumea spune că lupta s-a terminat. Când se întoarse spre el, privirile ei atât de triste îi străpunseră inima. Și am vrut să las ceva pentru părinții mei, acum că războiul s-a terminat.

*

Într-o dimineață, pe când avea douăzeci și opt de ani, Matthew se trezește în casa lui din Vancouver în plânsul unui copil. Lângă el, soția lui Clara, abia adormise. Se agită în somn și întoarce capul, de parcă plânsul copilului i-ar fi pătruns în vise.

El își pune papucii și străbate încet încăperea, apoi iese pe hol și, din ușa camerei copilului, o vede pe fiica lui suspinând. Mânuțele i se încurcaseră în pătură și răsuciseră materialul într-un nod. Ochii îi sunt strâns închiși de parcă s-ar concentra la un sunet pe care numai ea îl aude. Are aproape un an.

— Gata, gata îi spune el. Nu-i nimic, e bine.

Brațele ei se întind spre vocea lui. Doar atunci face un pas și intră în cameră. Lângă pătuț, îi pune mâna pe cap și-i simte părul moale și negru umed de transpirație.

Își trage mâna și nu știe ce să facă. Întotdeauna fiica lor o caută pe Clara. Gail adoarme în brațele mamei sale, cu fața ascunsă, ghemuită la pieptul ei ca o mică vietate.

Gail, șoptește aplecându-se spre ea și dându-i părul de pe față, *micuță Gail.* Îi pune mâna pe frunte ca să o liniștească, dar ea nu se oprește din plâns.

Stând acolo își amintește de Ani, așa cum era când erau copii și imaginea ei este uimitor de vie. „Chiar și pe căldură purtau mănuși”, spune ea descriind plecarea englezoaicelor din Sandakan, pe vaporul cu aburi care se pierduse în albastrul mării. Stă așezat lângă ea la marginea junglei și nu mai vrea să se miște. Ține ochii închiși, așa că toate celelalte lucruri vor dispărea, iar vocea ei va deveni lumea întreagă.

Își ia fiica în brațe și se așază pe covor. O leagănă. O vede cum se luptă să se trezească, așa că îi șoptește încetișor, ca să poată să se agate de ceva în călătoria spre conștient. În cele din urmă deschide ochii, clipește, dar nu pare surprinsă să îl găsească acolo. El o ține în brațe și îi spune ce-i trece prin cap. Că mămica o să vină imediat, că e dimineață de-acum și că ziua își va urma cursul obișnuit. Mai întâi micul dejun, iar apoi se vor duce în parc. Poate mai târziu vor face o plimbare prin oraș cu mașina.

Și ca prin minune, fiica lui pare că ia aminte. După câteva clipe, respirația ei se liniștește. Ochii îi sunt încă plini de lacrimi, dar privesc țintă spre fața lui. Cuvintele continuă să depene despre prânz și cină, despre baia caldă de la apusul soarelui. Îi povestește cum obișnuia mama lui să îl spele afară, în lumina portocalie a soarelui. Cum se auzea cântecul pescărușilor albaștri din copaci și cum își imagina că râd de el, cum se zbenguie gol într-un lighean rotund cu apă. Aruncau cu semințe și nuci în el, după care își întindeau aripile și se ridicau spre cerul alb.

Rămâne trează și el continuă să îi vorbească, până când Clara se trezește și îi găsește acolo.

În noaptea aceea visează un drum care pleacă din portul Sandakan, iar apoi un tunel pe sub pământ. Îl vede pe tatăl lui plângând, aruncat dintr-o barcă în mare. Matthew se aruncă

după el. Descoperă că poate respira cu ușurință, că aerul intră și iese din plămânii lui. Pe măsură ce se scufundă, apa devine strălucitoare, de parcă ar fi luminată de ceva din adâncuri. Înoată așa multă vreme fără să privească înainte sau în urmă, se lasă purtat în siguranță, fără osteneală, de un curent din adâncul mării. Când își dă seama ca plămânii i s-au golit e prea târziu, gândurile lui sunt deja tulburi și își pierd substanța. Nu mai zărește suprafața apei.

*

În ianuarie 1945, când bombele englezilor au explodat în Sandakan, toți oamenii s-au refugiat pe coasta dealului.

Matthew dormea în patul lui din casa de pe Jalan Campbell. Zgomotul avioanelor îl trezise brusc și apoi pe jumate cărat, jumate târât străbătu camera, o luă în jos pe scări și ieși din casă. Panica îi cuprinse pieptul, simțea un bolovan în plămâni. Mama lui luase un ghem de lanțuri de aur. O fotografie de nuntă. Auzi voci, cineva țipa, sirene, apoi căzu prima bombă, explozia ei îl asurzi. Aerul începu să frigă. Mama îl înșfacă, nu știa unde e tatăl lui, și amândoi începură să alerge pe deal în sus, prin fumul gros, cu cenușa curgându-le pe piele, departe de Leila Road, în junglă. Se împiedică de un trup prăbușit cu ochii larg deschiși, auzi un bărbat cum plânge. Exploziile de pe cer deschideau ferestre de lumină deasupra lor, dezvelind burțile avioanelor ce se prăvăleau peste Sandakan. Din urechi îi curgea o chestie lipicioasă și degetele i se mânjiră de ceva închis la culoare când și le duse la tâmplă. Văzu colierele căzând din mâinile mamei lui, iar apoi bombele picând încet și greoi, ca purtate de vânt. Orașul explodă într-o baie de flăcări.

Tot mai mulți oameni alergau în susul dealului, iar împrejur jungla părea că se mișcă. Imagini îi goneau prin minte, un ou, o pungă de bile de sticlă. Vru să închidă ochii și să plutească sus, unde nu putea fi rănit. Mama lui încercă să îl protejeze, îl lipi cu fața de trunchiul unui copac și-l ascunse cu trupul său. Totul mirosea a flori, un parfum dulce și amețitor îi umplea plămânii. Un avion păru că zăbovește deasupra lor, apoi în locul zgomotului de motor auzi un șuierat. Bomba cădea și el începu să numere secundele; zgomotul răsună atât de puternic, că nu se mai auzi rostind ultima cifră înaintea exploziei. Un copac trosni aplecându-se către ei. Se prefăcu în nimic. Șuierele nu mai conteneau. O flacără lumină moartea din jurul lui, arzându-

i priveliștea pe retină. Bolovanul de frică din pieptul lui explodă și fragmentele lui se risipiseră în tot corpul.

După ce avioanele plecară, ei rămaseră pe loc. Orașul strălucea, o ceață roșie pe care o vedea arzând de câte ori se trezea sau adormea la loc. Dimineața veni și tot ce respira era fum. Pe Jalan Campbell, tatăl lui stătea în fața dărâmăturilor care fuseseră fațada casei lor. Hainele îi erau pline de sânge. Și el dormise în junglă. Spunea că bombele acelea trebuiau să-i salveze, să-i înfrângă pe japonezi, ca să ușureze pătrunderea aliaților în Sandakan pentru a-l elibera.

În fiecare noapte, timp de trei săptămâni, bombele veneau și ei fugeau în întuneric. Dar după ce avioanele plecau nu apărea niciun soldat aliat. În junglă și pe coasta dealului, oamenii construiră adăposturi provizorii și se înghesuiau acolo cu toții. Acolo locuiau Ani și tatăl ei. Nu era de mâncare și în fiecare zi ea se ducea să caute ferigi și cartofi dulci. Morții erau îngropați peste tot.

Matthew și Ani străbăteau ceea ce mai rămăsese din orașul Sandakan, printre grămezi de moloz și de cioburi, printre lemne îndoite în forme ciudate, de parcă întreaga stradă stătea să se prăbușească. Și printre toate astea, găsiră castronele de porțelan neatinse. O jumătate de duzină de ochelari, un scaun de rattan. I se părea că vede oameni plutind prin aer, forma unei mâini. Dacă-i atingeai aveau să se prefacă în pulbere. Pe Jalan Campbell, unde fusese cândva casa lui, și pe Jalan Satu, unde locuiseră Ani și tatăl ei, nu mai rămăsese nimic, decât grinzi răsucite și negre.

Matthew și părinții lui găsiră o colibă abandonată la marginea fostei lor plantații. Înainte de război, își amintea, tatăl lui îl luase să vadă cum se colectează cauciucul; noaptea se aprindeau lămpi cu petrol ca să țină fluturii la distanță. Cărările erau coridoare de lumină, ducând spre destinații misterioase. Acum, în lipsa petrolului, lămpile rămâneau neaprinse. Când se uita la întunericul de-afară, pieptul parcă i se umplea cu apă, inundându-i plămânii, în fiecare noapte se trezea în zgomotul camioanelor militare care patrulau. Știa că poliția japoneză, *kempeitai,* venea după ce se dădea stingerea și răscolea colibele în căutare de gherile, arestând orice persoană, orice familie care părea suspectă. În visele lui, drumul deveni o parte a corpului său, pietrișul îi scrâșnea prin

vine odată cu sângele și-i ajungea în gât, lăsându-l fără aer. Îi era frică de plantația neluminată, de colibele prăpădite de la poalele dealului. Casele nu erau sigure. Oricând cineva putea fi târât afară din casă, de lângă familie și executat la lumina unei torțe.

Uneori noaptea, Matthew îl vedea pe tatăl lui ridicându-se din pat, cuprins de insomnie, o umbră printre umbrele camerei. Afară se auzeau focuri de armă și strigăte. Războiul, spusese odată tatăl lui, nu avea să fie decât un strop de ploaie în lungile lor vieți. Dacă erau deștepți, dacă erau atenți, poate aveau să reușească să aranjeze lucrurile în așa fel încât să scape cu viață. Tatăl lui făcuse promisiuni pe care nu putuse să și le țină. Spusese că războiul avea să treacă și că viața, așa cum o știau ei, avea să se întoarcă, la fel de inevitabil cum vin unul după altul anotimpurile.

El și Ani stăteau acum pe Leila Road, o cărare ce mergea de-a lungul coastei, prin orașul în ruine, până sus pe deal. Când malul cotea spre est, văzură golful așternându-se în fața lor, dealurile de calcar de pe insula Berhala luminând în roșu în apa strălucitoare. Mai departe, de-a lungul drumului, era un indicator cu Mila 8, unde se construiseră taberele de prizonieri de război și aerodromul. Drumul fantomelor, cum începuseră oamenii să îl numească, locul unde poteca fusese cotropită de bălării și devenise impracticabilă, cedând până la urmă locul junglei.

Uneori, când mergeau pe aici, întâlneau soldați japonezi și alergau la marginea drumului, lăsau ochii în pământ și se aplecau de mijloc. Panica îi lua în stăpânire trupul făcându-l să încremenească. Se uita la miriapozii negri, la spatele lucios al gâzelor urcându-se pe picioarele lui. Vedea pielea întunecată de pe mâinile soldaților, puștile lor sprijinite lejer de picior.

Ani cânta *Kimigayo*, iar vocea ei tremura la notele lungi. *„Koke no musu made“* – „Și pentru eternitatea de care au nevoie pietrele mici să se prefacă în stâncă și să se acopere cu mușchi”. Soldații cântau alături de ea. Îi arătau poze cu iubitele lor, cu mamele lor uitându-se la obiectiv. Fața lui Ani era liniștită și impasibilă. O răsplăteau cu batiste pline cu bulgări de orez, uneori cu un ou.

Dar dacă ar fi fost văzuți? Ani n-avea ce să facă. Școlile se

încinseseră de mult, părinții ei muriseră și nu se putea bizui decât pe ea.

După aceea, Ani împărțea răsplata în două porții egale. Se năpusteau pe mâncare. Ouăle o făceau să zâmbească larg și rămânea pe spate în praf, lăsând soarele să îi încălzească pielea, savurând acel scurt moment în care durerea foamei era potolită.

Odată, supărat, neștiind dacă e bine ce face, refuzase oul pe care i-l oferise.

Ea nu spuse nimic mult timp. „Familia ta nu moare de foame", îi zise cu o voce joasă, parcă temându-se să nu îl rănească. „Nu ca ceilalți."

Vorbele lui Ani îl făcură să nu-și dorească decât să zacă în iarbă, să închidă ochii și să uite și de rușine, și de orice. Îl vedea pe tatăl său cum se scula dimineața și înălța brațele către cer. Era cea mai frumoasă parte a zilei, când casa era liniștită și tatăl lui calm, potolit, singur în penumbră.

În anii de dinainte ca războiul să ajungă la Sandakan, părinții lui însămânțaseră o grădină ascunsă în junglă. Creșteau *padi,* vinete și cartofi dulci, suficiente să se poată hrăni în vremurile de restriște care aveau să vină. Dar nu avuseseră noroc. Cu doi ani în urmă, un informator se dusese la japonezi și grădina fusese descoperită. Într-o dimineață soldații dăduseră năvală în casă. Își amintea că tatăl lui era încă în halat, când prima lovitură îl trântise la pământ. Soldații spuneau că să ascunzi alimente de forțele de ocupație este un act de trădare. Cercetaseră camerele, zgâlțâind vitrinele de sticlă fără grabă, deschizându-i biroul și împrăștiindu-i hârtiile pe jos. Matthew crezuse că îl împușcaseră, după cum era arma îndreptată și după cum se agita baioneta pe lângă capul lui, așa cum zăcea pe podea. Țipătul mamei sale se stinsese, culoarea dispăruse de pe lume. Doar mai târziu, când soldații coborâră, lui Matthew îi reveniră simțurile, încet-încet, sunet după sunet.

În zilele care urmară, se păru că avuseseră noroc. Tatăl lui începu să petreacă tot mai mult timp la birourile japonezilor. Uneori venea acasă cu o porție suplimentară de orez, ouă sau o cutie de lapte. Dimineața pleca spre oraș cu capul sus.

El și Ani urcară și mai sus pe deal. Sub ei, ruinele orașului străluceau, albite de soare, grinzi și scânduri ciudate se ridicau

deasupra dărâmăturilor. Chiar și acum, printre ruine, rețeaua străzilor era încă vizibilă.

— Cine ți-a spus că războiul s-a sfârșit? întrebă el dintr-odată.

— Fratele lui Lohkman a auzit la radio. Însuși împăratul a spus că războiul s-a terminat. Tăcu o clipă, privind marea. Dar asta a fost acum aproape o lună, pe la începutul lui august.

Merseră în tăcere, strivind frunzele sub tălpile goale.

Ea arătă spre țărm. Îi spuse că atunci când britanicii aveau să se întoarcă, mesele aveau să fie pline cu mâncare, prăjituri englezești și ceai. Vapoarele aveau să sosească din nou din Australia și Singapore.

Astăzi nu erau soldați pe drum. Când Ani și Matthew ajunseră la crater, mâinile lor erau goale. Ani își dădu drumul pe peretele craterului și el o urmă. Înăuntru, la adăpost, el se gândi că sunt ca peștișorii de aur care se odihnesc în mijlocul borcanului. Coroanele copacilor păreau zimțate pe fundalul luminos al cerului.

Japonezii aveau să părăsească curând Sandakanul. Chiar mama lui, care își ținea gura de obicei, o spusese. Într-o dimineață de august, o bombă ciudată și groaznică se prăvălise asupra Japoniei. „Ce fel de bombă?” întrebase el, dar nimeni nu știa nimic. Doar că în urma ei rămânea pustiul. Armele, baionetele, soldații în uniformele lor maro, orașele, toate se prefăcuseră în aer.

Stătură în crater, spate în spate ascultând o rafală de împușcături. Zgomotul era aproape, de partea cealaltă a dealului, dar nu îndeajuns de aproape ca să se îngrijoreze. Cum stăteau așa, greutatea capului ei sprijinit de al lui îl făcu să se aplece. Matthew își trase genunchii la piept și îi cuprinse cu brațele. În scobitura spatelui, simțea omoplații lui Ani, ca două aripi mici.

Înăuntrul craterului vântul nu se simțea. Afară, pe pământul întărit, se vedeau dungi de umbră și soare, dar aici înăuntru, lumina era ciudată, aproape lichidă. Nu erau plante, nu creștea nimic. Fundul craterului era scobit ca o barcă, o adâncitură în care el și Ani se puteau culcuși. Aici înăuntru și el se simțea altfel, trupul îi era atât de lipsit de substanță, încât părea o amintire. Doar după avea să iasă de aici, cățărându-se cu grijă până pe marginea lui, avea să redevină din nou întreg.

Matthew se uită cum se mișcă crengile copacilor împinse de o pală de vânt. Frunze și flori prinseră să cadă încet, răsucindu-se în spirale complicate și lente.

Spre deosebire de Ani, care încerca să țină minte totul, Matthew păstrase pentru sine doar câteva amintiri de dinainte de război. Ele ieșeau în evidență în gândurile lui, strălucind ca monedele dintr-un vas cu apă.

Când îi spuse asta, Ani îl întrebă:

— Care e primul lucru de care-ți aduci aminte?

De mama lui spălându-l într-un lighean cu apă. Asta fusese demult, când locuiau într-o casă micuță, lângă plantația de cauciuc. Mama lui punea ligheanul în curte și îl umplea cu apă rece. Apoi, în genunchi lângă el, îl dezbrăca, îl ridica în brațe și îl băga în lighean. Apa rece îi șfichiuia pielea, și surpriza se amesteca cu clinchetul țevilor pentru colectarea cauciucului, bulbucii care sclipeau și pescărușii albaștri de deasupra lui. În fundal, auzeau strigăte de avertizare și nucile de cocos izbindu-se de pământ. Cu degetele răsfirate, mâna mamei freca spatele lui Matthew. Turna apă dintr-o cană și lichidul se prelingea pe pielea lui. Dacă stătea întins, cu genunchii îndoiți putea să își culce capul pe fundul ligheanului. În apă, vocea mamei lui se auzea înfundat, cu un ecou metalic. Matthew își aduse aminte cum urmărea umbrele lor pe pământ, a lui dispărând înghițită de cea a mamei lui, ca apoi să se separe iar.

— Și mai ce?

Ani își desfăcu părul, care i se revărsă în valuri.

Pe mama lui sădind legume, pregătindu-se de război. Grădina se găsea într-un luminiș din junglă. Dimineața îl înfășa și îl punea într-un coș mare, împreună cu un bidon cu apă. Coșul era agățat la capătul unei prăjini. Un al doilea coș plin cu mâncare era agățat la celălalt capăt. Ridica apoi prăjina și, punând-o în echilibru pe umeri, începea să urce drumul. Frunzele de palmier din care era împletit coșul îi dădeau mâncărimi și miroseau a scoarță de copac. Matthew, culcat pe spate și uitându-se la cer, o vedea pe mama lui cum apare și dispare din câmpul lui vizual.

La un moment dat, ajungeau la un pod. Auzea, cu mult înainte să îl vadă, un vuiet care se amplifica tot mai mult, atât de mult, că îi îneca vederea. Mama lui cumpănea acum prăjina pe umăr, făcând coșul să se lase în jos și să se legene. Se uita

peste marginea lui și vedea râul, un câmp adânc și albastru. Frica îl făcea să stea nemișcat. Dacă ar fi căzut, nu ar fi fost în stare să iasă afară și să întindă brațele și să se agate de ceva. Pas cu pas, se legăna ca un pendul, corpul lui fiind înmânat cerului, apoi apei și din nou înapoi.

Lângă grădina aceea din junglă, își amintea el, tatăl său îngropase fâșii de cauciuc de pe plantație, pentru ca averea lui să nu încapă pe mâna japonezilor.

Amintirile lui Ani fuseseră întotdeauna diferite. Ea mersese pe jos cu părinții ei, din Indiile Olandeze de Est peste dealuri spre Tawau, apoi spre nord, peste munții insulei, până la Sandakan. Își amintea cum trecuseră pe lângă vulcanii de la Semporna, ale căror conuri netede înconjurau orașul.

— Ne-a luat un anotimp întreg, îi spuse acum, stând întinsă pe fundul craterului. Eram prea mică să merg tot drumul, așa că uneori mama mă lega de ea și mă ducea în spate. Cârpa era așa de strâns legată, că simțeam că fac parte din corpul ei.

Stătea cu ochii închiși și povestea.

— N-aveam hartă. Tatăl meu știa să găsească drumul prin junglă. În unele zile mergeam în lungul unui râu, în altele străbăteam jungla.

Cu puțin înainte de izbucnirea războiului, mama ei născuse o fetiță. Se întâmplase în timpul sezonului ploios din Sandakan și bebelușul era foarte mic. Uneori bebelușul plângea, dar plânsul ei era înfundat, de parcă ar fi avut o durere în gât. Mai târziu, când plângea, nu mai ieșea niciun sunet. Fetița murise în brațele mamei sale, dar nici după aceea nu îi dăduse drumul. Încerca să o tragă și pe mama ei după ea.

— Pentru că sora mea era foarte mică, spuse Ani, și îi era frică să se ducă singură.

Corpul mamei sale începuse să dogorească. Atunci când o ținea de mână, Ani simțea cum pulsul îi bătea grăbit, de parcă ar fi alergat. Urmele degetelor lui Ani rămâneau imprimate pe pielea ei ca o bucată de fruct lăsat prea mult pe câmp. „Saira”, o striga tatăl ei, repetându-i numele, chemând-o înapoi. „Asta e casa ta.” Noapte de noapte, Ani și tatăl ei stătuseră lângă ea, auzindu-i respirația cum devenea tot mai slabă și mai slabă, abia mai simțindu-se. Murise în timp ce ei dormeau, iar dimineața corpul îi era deja rece.

Japonezii îi ordonaseră tatălui lui Ani să muncească pe

aerodromul de la Mila 8. Muncitorii nu aveau unelte, nici *changkul* sau topoare sau macete. Uneori, când tatăl ei se întorcea în casa de pe Jalan Satu, atât de obosit că nu putea să își ridice mâinile, scotea din buzunar un cartof mic, pe care i-l punea în mână.

În fiecare zi ea mergea pe la marginea junglei, căutând vârfuri de ferigă, varză sălbatică și cartofi dulci. Poate, spuse ea, s-ar fi putut învăța să trăiască cu aer, asemenea plantelor care transformă lumina soarelui în hrană. Și era adevărat. Uneori, când stătea întinsă în iarbă caldă, cu soarele scăldându-i mădularele, simțea o împlinire rotundă și perfectă luându-i trupul în stăpânire.

— Obișnuiam să frigem mistreț sălbatic afară pe cărbuni, spuse. Carnea era atât de fragedă, că ți se topea în gură și aluneca precum o bucată de zahăr în stomac. Acum, o visez noaptea.

Înainte să moară, mama ei îi spusese că după război ar putea să găsească restul familiei în Tarakan, în Indiile Olandeze de Est. O pusese pe Ani să îi promită că, dacă va putea, se va întoarce. Erau unchi, mătuși și o mulțime de veri. Ani spuse că își imaginează un rând de case și ușa fiecăreia se deschide ca să îi spună bun venit, iar fiecare chip e aidoma cu chipul mamei sale. Când războiul avea să se termine de-adevăratelea și aici în Sandakan, avea să își țină promisiunea și să se ducă înapoi la familia ei; avea să meargă înapoi pe coastele Borneo-ului și ale Indiilor Olandeze de Est, sus, deasupra micilor insule și a mării strălucitoare și albastre. În munți, își aminti ea, erau flori sălbatice. Flori ale căror corale erau de mărimea unui copil. Puteai să dormi în ele dacă venea ploaia, se gândea. Învelită în mireasma lor.

El îi răspunse că ar putea să meargă împreună. Orașul Sandakan dispăruse, dar el încă își amintea unde se ridicau toate clădirile, hotelul Sandakan, magazinul de ochelari, ciocănitul zgomotos al fabricanților de conserve și pânzele vaselor fluturând în vânt. Soldații japonezi furaseră totul, iar apoi avioanele britanice aruncaseră totul în aer. Fumul gros și negru acoperea cerul. Toată averea lor, cărțile tatălui lui, punga lui Matthew de fasole circaziană nu se mai găseau pe lumea aceasta.

Când doi elefanți se luptă, ce treabă avem noi cu ei? Așa

obișnuiau să spună bărbații din oraș înainte de război, când Anglia și Japonia păreau atât de departe.

Pământul era zdrobit, tot numai forme ciudate. Dacă le atingeai, se sfărâmau sub mâna ta. Odată, el și Ani ajunseseră la o plantație de cocotieri care nu mai aveau fructe și o întrebă dacă își mai amintește unde e. Pomii, subțiri și argintii, aveau vârfurile retezate, așa că nimic nu mai creștea pe crengile lor. O pădure palidă fără coroane, sute de linii zvelte de parcă ar fi fost luate prin surprindere, iar apoi, cumva atacate.

— Pe lângă drumul fantomelor, îi răspunse. Dar nimeni nu merge noaptea acolo.

Matthew auzise zvonuri despre locul ăsta, Mila 8, taberele de prizonieri de război. Acolo, prizonierii erau blestemați să meargă fără oprire. Nu spuneau decât *jalan, jalan,* ducând alți prizonieri în spate. Bărbații zăceau în noroi și cerșeau de mâncare, dar dispăreau când încercai să te duci să-i ajuți. Ani spuse că, dacă te-ai duce acolo, ai putea să treci fără să îți dai seama hotarul și să te trezești că nu te mai poți întoarce pe tărâmul celor vii.

— Crezi că doare?

— Nu, răspunse ea. Se întâmplă prea repede.

Stătea cu ochii închiși și când vorbi din nou, vocea ei era limpede, parcă înviorată.

— Nu cred că oamenii își dau seama că mor, nu simt nicio durere. Se întâmplă prea repede, când gândurile lor o iau în cealaltă direcție.

Își plimbă degetele pe pământ, lăsând dâre în praf. Uneori gândurile lui erau ca un curent mișcător, ca o lumină pâlpâitoare, îi lipseau papucii. Se gândi cum se simțea cu ei, cum se frecau de călcâiele lui, amintindu-i tot timpul de prezența lor. El și Ani stăteau acum sus, pe marginea craterului, la umbra castanilor indieni. Ani își puse palmele una peste alta, închipuind umbra unei lebede pe pământ. Așează lebăda pe genunchii lui. După ce îi atinse pielea, mâinile se despărțiră, iluzia dispăru.

— Nu te teme, șopti așa de încet, încât vorbele ei părură parte a gândurilor lui. O să avem mereu grijă unul de altul, oriunde am merge.

Își lăsă capul pe umărul lui și el închise ochii pentru o vreme.

Ani îi povestise lui Matthew cum, la trei zile după ce tatăl ei

dispăruse, o luase pe Leila Road până la Mila 8. Era dimineața devreme, încă întuneric; doar cei de pe plantația de cauciuc începuseră deja munca. Cu o seară înainte, zvonuri despre o execuție în masă se răspândiseră printre colibe. Se luase după zvonuri și ajunsese aici, lângă aerodrom, unde văzuse zdrențe însângerate și apoi recunoscuse trupul tatălui ei. Gloanțele îi sfâșiaseră pieptul. Rămăsese în picioare la câțiva pași mai încolo, incapabilă să se apropie, să îl atingă. Cicadele și păsările de noapte o asurzeau cu zgomotul lor. Plânsese fără glas; pentru cât timp, nu știa. Când ridicase privirea, se lumina de ziuă. Trebuise să plece. Drumul pe care o luase trecea pe lângă taberele de prizonieri. Din întuneric cineva se întinsese prin gard și o apucase de mână. *Tolong*, spusese. Ajută-mă. Îi îndesase bani în palmă, câteva cuvinte într-o malaeză stâlcită, un nume. Voia ca ea să ducă un mesaj cuiva, care stătea pe coasta dealului. Prizonier – putea să îi simtă mirosul, sânge, sudoare și urină.

Ani strânsese banii în pumn, se întorsese și o luase la fugă cu picioarele goale prin noroi. Se așteptase să audă o voce, un foc de armă, dar nimic nu venise după ea. Drumul o cotea pe după deal și în lumina răsăritului, marea era de un albastru strălucitor. Îi amintea de vopseaua cromată de pe o mașină pe care o văzuse cândva. Înainte. Demult. Când apăruseră mașinile în Sandakan și erau coborâte de pe vapoarele cu aburi.

Zărise arborii de mangrove de un verde aprins cum se legănau pe țărm. Gândurile o copleșiseră. Nu era chip să își îngroape tatăl. Altădată, s-ar fi cioplit o piatră funerară și s-ar fi ținut ceremonii, așa cum făcuseră pentru mama ei; atunci ușile de la casă fuseseră lăsate deschise trei nopți, pentru a o conduce pe mama pe drumul spre tărâmul morților. Ea și tatăl ei stătuseră treji în întuneric numind păsările pe care le auzeau și înghiontindu-se unul pe celălalt ca să nu ațipească. „Are mult de mers”, îi spusese tatăl ei. „Mai mult decât am mers noi când am venit din Tarakan. În viața de apoi va sta într-un sat ca acela în care s-a născut. Va găti, va face curat și va ajuta la grădină. Dar va fi ca și cum lumea asta s-ar întoarce cu fundul în sus. Mâncare din belșug și fericire, și nimeni nu va cunoaște suferința. Dar uneori sufletele se rătăcesc și nu reușesc să găsească drumul. De aceea trebuie să stăm treji și să fim siguri

că ajunge acolo unde trebuie. Este cea mai importantă îndatorire pe care o avem.”

Tatăl ei zăcuse pe aerodrom de trei zile. Prea târziu să îl mai poată ajuta; sufletul lui plecase, chiar dacă nu știa drumul. Ani își imaginase că linia morții este ca un fir lung și că el ar putea să se ia după urmele lăsate de cei de dinaintea lui. Și asta era o binecuvântare.

Pe drum, cu banii strânși în pumn, privea insulele din larg, rotunde ca niște spinări de broaște-țestoase, plutind pe cuprinsul mării. Pe lângă ea, clopoței atârnau cu susul în jos. Își închipuise că ține o pușcă în mâini, că vede un copil rătăcit, o fată moartă, în locul în care stătea ea cu picioarele afundându-i-se în noroi. Răsărea soarele. Privise în jur cu mâna gata să apese pe trăgaci. Sufletele lor erau atât de departe de casă, peisajul era atât de schimbat, atât de distrus, că n-aveau să mai reușească niciodată să găsească drumul înapoi.

Ani o lăsase pe fată acolo, în aerul încă tremurător. O luase spre colibele de lut, ținându-se pe partea dreaptă a drumului, în cazul în care un soldat ar fi apărut pe neașteptate în fața ei.

*

În unele dimineți, Matthew se trezește uitând că e bătrân. I se pare că are șapte sau poate zece ani, dar e ca și cum ar sta în vârful unui deal împresurat de ceață. Nu vede la doi metri înainte sau la doi metri în urmă.

Când se gândește la anii aceia, vede cu ochii minții un loc aparte, Leila Road, înainte de a fi asfaltată și de a primi alt nume, înainte ca progresul să aglomereze coasta dealului. Prin 1940 era un drum de țară și umblase pe el de multe ori, uneori singur, alteori cu Ani. Își amintește ce îi spusese ea odată. Jucau *main lering,* un joc cu un băț și un cerc: „Dacă visezi un cerc înseamnă că necazurile tale s-au terminat și o să ai parte de fericire din plin”.

Trecuseră aproape șaizeci de ani de atunci, iar el trăiește aici, în Canada, o țară care se consideră tânără. Cea de unde venise el fusese distrusă, renăscuse, Borneo de Nord, acum Malaysia de Est, luase altă formă și crescuse. Văzuse țara de curând în fotografii, orașele strălucitoare, turnurile gemene din Kuala Lumpur ridicându-se deasupra liniei orizontului, optzeci și opt de etaje. În cuvântările citate de agențiile de presă, prim-ministrul Malaysiei vorbea de un supercoridor multimedia, un

centru de afaceri futuristic în inima națiunii, care va lua locul uleiului de palmier, plantațiilor de cauciuc și cocotieri, pe care el și le aduce aminte atât de bine.

Când războiul luă în cele din urmă sfârșit, în septembrie 1945, Matthew și mama lui zburară din Sandakan noaptea, singuri, temători. În deceniile care urmară se întoarse doar de două ori, de fiecare dată crezând că va găsi un motiv, o persoană care să îl facă la loc întreg și mai ales să îi țină amintirile laolaltă. Prima dată când se întorsese avea optsprezece ani. Orașul se schimbase mult și nu mai recunoștea clădirile. Într-o zi ajunse până unde se termina Leila Road și intrase în junglă. Copacii se închiseră în urma lui și simți cum o cortină se lasă între el și lumea cunoscută, casele trainice, plantația de cauciuc. Toate dorințele lui – ca de exemplu să nu îi mai fie frică niciodată – începură să se estompeze. Văzu că jalea care îl copleșea poate fi lăsată deoparte. Era posibil, dacă era îndeajuns de puternic. Putea pleca din Sandakan, putea să o uite pe Ani, putea să își facă o altă viață, diferită de viitorul pe care și-l imaginase cândva.

Aici, în Canada, drumurile sunt curate și drepte, iar peisajul, familiar acum, îi dă forță. Memoria lui, care slăbise de-a lungul anilor, îl face uneori să se îndoiască de sine. Cei răposați îi alunecă printre degete, lăsând în urmă o dâră de liniște. „La ce te gândești?” îl întreabă soția lui văzându-l pierdut. El încearcă să se agațe de vocea tatălui său, de figura copilului lui, de zilele care marcaseră sfârșitul războiului. Chiar și acum, prea târziu, își imaginează o portiță de scăpare. În coșmarurile sale, încearcă să îi spună tatălui său că există și o altă cale, că miezul ființei lui, bunătatea care îl face întreg, odată pierdută, nu mai poate fi niciodată recuperată. Dar cuvintele pe care le rostește nu au sunet, sunt doar o vibrație a aerului.

În orele acelea lungi, când nu poate să doarmă, încearcă să pună cap la cap fiecare detaliu. Își amintește de o noapte când soldații japonezi intrară în colibă și cum încercau să se ascundă. Vede în fața ochilor coșul în care îl ducea mama lui, cum trecea, viu și nevătămat, pe deasupra apei învolburate. Vocile soldaților japonezi îl înconjurară. „Ți-e foame?” îl întrebară ei șugubeți. „*Makan makan*?” Mama lui îl povățuise să nu vorbească, să nu arate nicio emoție. Nu făcu decât să dea din cap, stând țeapăn în fața lor. Fie îl culcau la pământ, fie îl

lăsau în pace.

Soldații japonezi aveau un teanc de formulare, o listă cu rechizițiile pe care aveau să le facă. Nu numai recoltele și rațiile de supraviețuire, dar și bărcile și năvoadele, mijloacele de a-ți câștiga existența. Tatăl lui semna pagină după pagină, în timp ce soldații dădeau din cap zâmbind. Spuseră că abia așteptau să implice populația locală, declarară că Japonia va fi o mână ce le va arăta drumul, o lumină pentru Asia. Tatăl lui acceptă răsplata – bucăți de carne sau de pește uscat, conserve de legume, țigări.

Când soldații plecară din colibă, fața tatălui lui era calmă. Avea urme de cerneală pe degete și pe palma mâinii drepte. La cină nu luă aproape nimic pentru el, doar un pic de mei sau încă o gălușcă de orez. În timp ce Matthew și mama lui mâncau, el îi scruta, îi cerceta cu luare-aminte, de parcă gesturile lor i-ar fi adus mângâiere, de parcă prezența lor familiară l-ar fi încredințat că nimic nu a pierdut.

O singură dată auzise Matthew disperarea mamei lui. Îl ruga pe tatăl lui să își vină în simțiri. Îi spunea că ar putea găsi o cale de scăpare. „Am putea pleca la Tawau. Am putea locui cu familia mea.” Tatăl lui Matthew plânsese. „Războiul e pretutindeni.” Ea îi spusese că, atunci când britanicii se vor întoarce, nu va mai fi în siguranță. Tatăl lui închisese ochii, refuzând să o mai asculte. Oamenii te fac colaboraționist, îi zise ea. Criminal.

Culcat în pătuțul lui, privindu-i, Matthew se chircise de foame și frică. Ca să înăbușe vorbele lor, începu să se gândească la mâncare, carne gătită în zahăr, și îl cuprinse o durere atât de ascuțită, încât nu mai auzi nici cuvintele, nici liniștea. Știa doar că tatăl lui îi apăra. Zvonuri, descrieri ale orașelor învecinate începuseră să se strecoare în viața lor. *Sook ching* se numeau execuțiile, o epurare. Familii întregi, sate distruse. Zi și noapte aceste execuții îi pătrundeau în vise.

Înainte de război, când bărbații de la Compania Borneo-ului Britanic de Nord umpleau străzile, iar steagul roșu cu Union Jack și leul flutura deasupra portului, tatăl lui lucrase cot la cot cu acei britanici. În serile de vineri, beau coniac pe *padang,* glumind în engleză și malaeză. Matthew încă își amintește cărțile poștale trimise tatălui lui, din vitrina din casa lor, cu fotografii sau tablouri ale unor orașe îndepărtate – Londra,

Singapore, Berlin. Când tatăl său era de vârsta lui Matthew, călătorise singur cu vaporul din China în Malaysia și mai departe în Borneo de Nord. Spunea că atunci când Matthew avea să mai crească, aveau să călătorească împreună, înapoi în satul său din China. Aveau să își umple geamantanele cu cadouri și nimeni nu avea să-l recunoască pe băiețelul înspăimântat pe care îl trimiseseră de-acasă cu douăzeci și ceva de ani în urmă. Căci se schimbase, spunea tatăl lui, se transformase. Devenise un bărbat care se simțea acasă oriunde în lume.

Când britanicii începură să capituleze, tatăl lui luă metodic la rând sertarele, aruncând rămășițele vieții lor anterioare, dovezile că lucrase pentru Compania Britanică a Borneo-ului de Nord. Când ajunse la cărțile poștale, le rupse; la început una câte una, apoi la grămadă, bucățelele împrăștiindu-se pe covor. Fața lui era încremenită. După ce ieși din casă, mama lui Matthew îngenunche pe covor și adună bucățelele, ca să nu rămână nicio dovadă.

Fața pe care și-o amintește Matthew acum, după mai bine de cincizeci de ani, este vagă. Îl vede pe tatăl lui ca printr-o perdea de praf, un bărbat înalt, cu spatele drept, îndreptându-se spre șosea. Când se întoarce ca să îl privească pe Matthew, ochii lui sunt goi, lumina din ei s-a stins. Îi spune lui Matthew că e prea târziu, că înțelegerea celor întâmplate nu îl mai poate salva pe el, casa, orașul care zace în ruine. „Du-te înapoi de unde ai venit”, îi spune. „Nu ai cum să pricepi, nu poți să îți imaginezi cum de-am ajuns aici.”

*

Ultima dată când se urcaseră atât de sus, la capătul lui Leila Road, auziseră focuri de armă despicând aerul. El și cu Ani fugiseră în junglă și se trântiseră la pământ, în noroi. Izbucniră și mai multe focuri, apoi auziră o trupă apropiindu-se. Curând un grup de prizonieri își făcu apariția pe drum, fără cămăși, cu trupurile scheletice murdare de noroi. Picioarele lor arătau ca niște codițe de cireșe, gata să se frângă. Soldați japonezi îi înconjurau, un zid de uniforme maro, cu puști și baionete. Unii dintre bărbați erau bolnavi; era limpede că nu aveau să supraviețuiască mult timp. Se târau pe deal în sus, departe de Sandakan și de tabără, până unde șoseaua se transforma în noroi și junglă. Își continuară drumul, dispărând printre copaci.

Matthew închise ochii. Într-un târziu simți cum Ani îl apucă de mână și îl trage să se ridice. Drumul era din nou pustiu și ea îl ducea spre un pârâiaș, ca să își curețe noroiul de pe haine. Intrase cu sarongul pe ea, își ascunsese fața în apă și nu putea să îi vadă expresia. Privise cum părul ei se ridică la suprafață, plutind ca o bucată de mătase.

Mai târziu, auziră că prizonierii britanici și australieni fuseseră trimiși într-un marș lung prin junglă spre Ranau, un oraș la mai bine de două sute cincizeci de kilometri depărtare. Pe aceia care nu mai puteau să meargă îi omorâseră la plecare sau pe drum, iar trupurile lor rămăseseră neîngropate.

Acum, de lângă craterul unde stăteau, el și Ani vedeau fumul gros și negru care se ridica de pe aerodrom și din taberele de prizonieri. Flăcările deveniră dintr-odată vizibile, pâlpâind deasupra copacilor. Fără o vorbă, se ridică în picioare auzind un camion, un motor huruind undeva în apropiere. Ba fugind, ba mergând, o luară pe Leila Road spre coliba lui Ani.

Coliba se afla pe coasta dealului, una dintr-un șir de locuințe similare, construită din lemne și cu un acoperiș de tablă ruginită. Coliba era goală, cu excepția câtorva haine, împăturite frumos pe jos. Toate celelalte lucruri fuseseră vândute sau date la schimb. Se întinseră pe podeaua de lut, cu mușchii roind în jurul lor, dar era prea obosit ca să le gonească. Ploaia începu, milioane de ciocane mititele pe acoperiș.

— Ți-am adus astea.

Băgă mâna în buzunar și scoase cele două țigări, cam mototolite. Știa că puteai cumpăra mâncare la piața neagră, că țigările deveniseră mai valoroase decât banii imperiali japonezi, pe care îi avea toată lumea.

Ea îi zâmbi, le ținu în sus, le roti, le roti apoi și le puse pe piept. El văzu cum o lacrimă îi apare la coada ochiului, îi alunecă în păr și apoi dispare.

Pentru o clipă rămase încremenit și tăcut. Apoi îi spuse șovăielnic:

— Când britanicii o să se întoarcă, magazinele o să se deschidă din nou și o să mergem la piață ca să cumpărăm orez și de asemenea flori ca să le punem pe masă.

Ani îl ascultă și încuviință, iar el continuă. Îi spuse că școala misiunii avea să se deschidă din nou și că o să aibă fiecare băncuța lui, cu penarul cu capac glisant pentru creioane, foi de

scris și manuale învelite în hârtie maro. În recreație o să joace fotbal în *padang.* Terenul o să fie stropit în fiecare seară, așa că sub soarele amiezii, iarba o să fie de un verde strălucitor.

Matthew își aminti cum, în fiecare duminică, se trăgeau clopotele la St Michael, cum toți bărbații stăteau împreună, în cămășile lor albe și apretate, iar femeile, în sarongurile și rochiile lor viu colorate râdeau la umbra copacilor.

El și Ani stăteau întinși în tăcere, iar el o apucă de mână. Când somnul începu să dea târcoale pe la marginea gândurilor lui, îi auzi vocea lângă el:

— Odată, spuse ea, acum mult timp, trăia un om foarte sărac și amărât. Nevasta îi murise, apoi îi muriseră și toți copiii. Mulți ani colindase pe insulă, dar pământul nu mai era așa de darnic cum fusese cândva și toate plantațiile erau deținute de o mână de oameni bogați. Într-o noapte, pe când dormea sub cerul liber, l-au călcat hoții și i-au luat tot ce avea. Și, de parcă asta n-ar fi fost de-ajuns, ca să își astâmpere furia, oamenii l-au și bătut și l-au aruncat într-un șanț, după care s-au făcut nevăzuți în noapte.

Matthew dădu din cap și oftă; se închipui alinându-l pe omul însângerat și ștergându-i sângele de pe răni.

Ani vorbea încet, vocea ei ca o șoaptă depăna povestea:

— Când omul a deschis ochii, continuă ea, se făcuse ziuă. S-a târât afară din șanț și s-a pomenit în mijlocul unui câmp nesfârșit de *padi,* care încă nu fusese însămânțat. În toți acei ani de când tot colinda, nu dăduse niciodată peste un câmp ca acesta; știa că pământurile erau păzite cu strășnicie de la est la vest, de la nord la sud. În depărtare se vedea o casă modestă și omul o porni într-acolo, sperând că va primi ceva de lucru, ca să treacă cu bine și de anotimpul ăsta. A ciocănit la ușă și i-a deschis o bătrână. Când omul s-a oferit să muncească, ea l-a întrebat dacă în loc de bani s-ar învoi să capete o cincime din recoltă, iar el a primit bucuros.

Omul muncea pe câmpul de *podi* și încerca să își amintească toate câte le învățase cândva. Lună după lună, își revărsa cunoștințele asupra câmpului. Solul era bogat și roditor, iar ploile au venit și au udat recolta. Când s-a apropiat vremea culesului, el a deschis o păstaie și a văzut că e goală. În fiecare noapte mai deschidea câte una și de fiecare dată era goală.

Cam pe aici, Matthew începu să moțăie, răsuflând ușor în

mirosul de noroi uscat al colibei, vocea calmă și joasă a lui Ani îl învelea ca o pătură. Ploaia de după-masă începu să se rărească. Își imagină că stă într-un dulap, apoi, într-un loc cald și ferit, care îi adăpostește doar pe el și pe Ani.

— În fiecare zi bătrâna îl întreba: „Când strângem recolta?”, iar el răspundea: „Mâine”. Omului îi era așa de rușine, încât hotărî că trebuie să fugă.

În ziua plecării, decise să se mai uite o dată, pentru ultima oară. Când deschise păstaia, văzu că era plină cu aur. Deschise alta, și alta, și din fiecare păstaie se rostogoleau bucățele de aur în palma lui.

*

Prima dată se urcase într-un avion în 1953. Avea optsprezece ani și inima frântă. Din cer se uita în jos la Sandakan, la acoperișurile ordonate, la marile plantații și dând roată la toate acestea, la junglă. În anii de după război, oamenii din Borneo de Nord își plânseseră morții, puseseră pietre funerare, arseseră tămâie, se îngrijiseră de mormintele celor dragi. Dar un colaboraționist este îndepărtat pe veci. Tatăl lui nu avea mormânt în Sandakan și sufletul lui plutea fără să-i poarte careva de grijă și fără să fie plâns de cineva, decât de Matthew și de mama lui în gândurile lor. Pe măsură ce avionul se ridica tot mai sus, firul care îl lega pe Matthew de oraș se tot întindea și se subția, până când în cele din urmă se rupse. Când avionul o luă spre Australia, privi în jos și văzu Insula Borneo, atât de mare și de frumoasă în imaginația sa, micșorându-se până ce deveni un punct pe întinderea mării.

Imaginea aceea se contopește cu o alta, aceea a fiicei sale în picioare, în sala de plecări a aeroportului din Vancouver. Privește cum fiica sa o îmbrățișează pe soția lui. Se simt atât de bine împreună, întotdeauna se simțiseră astfel, dragostea pe care o nutreau una pentru cealaltă, era vizibilă pentru toată lumea. Are douăzeci și patru de ani și e plină de speranțe, de așteptări, gata de plecare la studii în Europa. E prima ei călătorie de una singură.

Luminile fluorescente îi intră în ochi. Atingerea fiicei lui îl aduce înapoi. Se întorsese spre el și, în brațele lui acum, este atât de subțire și fragilă. Are chipul Clarei, e deschisă și generoasă, întotdeauna atentă. Aeroportul, luminat intens, gălăgios și haotic, se estompează. Pentru o clipă el e din nou

copil, pe umerii tatălui lui, sus, deasupra pământului. Era cândva înainte de război, coroanele copacilor din plantația de cauciuc împleteau un baldachin de frunze sus, deasupra lor, iar el asculta zgomotul pașilor tatălui lui. Dar luminile lămpilor se sting și pornește singur printre copaci, întrebarea încă îl chinuie: până când să își protejeze copilul? Cât din el să își sacrifice pentru asta? Când era mică, Gail îl urma pretutindeni. În toți acești ani încercase să înțeleagă cum de se schimbase relația lor. Greșise oare cumva, închizându-se în el, ca să o protejeze pe ea, ca să se protejeze pe amândoi? Ori de câte ori îl întrebase despre bunicii ei și despre viața care o dusese în Malaysia de Est, el zâmbise, își ferise privirea sau lăsase întrebarea fără răspuns. În țara asta nouă, își spunea el, nu ai nevoie să te întorci în trecut ca să găsești mângâiere. Acceptase de mult că unele întrebări nu aveau să primească răspuns și că unele povești nu va fi în stare să le repete.

„Nu pleca”, ar fi vrut să îi spună, ținând-o în brațe. „Cum să te fac să înțelegi?”

În loc de asta, tace. Și fiica lui, atât de plină de viață, atât de tânără, îl sărută ușor pe obraz. Apoi se întoarce și pleacă, dispărând prin poarta de îmbarcare.

*

În colibă, absența zgomotului îl trezește. Matthew se ridică în capul oaselor cu picioarele încrucișate, așteptând răbdător să se dezmeticească. Afară ploaia se oprise și ușa este înconjurată de o dungă subțire de lumină. Ani încă doarme, cu buzele întredeschisă. Lângă ea, pe un petic de pânză, zărește un pandantiv de jad, care fusese al mamei sale.

O atinge pe umăr, ca să își ia la revedere. Mâna lui Ani i se încleștează de sarong. Nu se clintește.

Afară zărește ultimele clipe ale asfințitului, o dungă de lumină turcoaz tivind coama dealului. O apucă pe drum. Trunchiurile subțiri ale arborilor de cauciuc lasă o umbră abia perceptibilă pe pământ. Pe marginea potecii, aproape ascunsă în iarbă, zărește o roată de bicicletă și se apropie să o privească mai bine. Când o ridică, își aduce aminte de un joc de *main lering,* jucat în Jalan Campbell într-o zi fierbinte și plină de praf, când ploaia se pornise și roțile fuseseră lăsate în plata Domnului. Cineva găsise fructe pe jos, o nucă de cocos proaspătă, iar copiii spărseseră coaja și împărțiseră laptele

între ei.

Mai erau și alte jocuri. *Congkak,* jucat pe o tablă de lemn cu opt găuri, cu fundul curbat ca al bărcii și un capăt ridicat ca al unei păsări măiestre. Ca să joace, foloseau scoici, semințe sau pietre, orice aveau la îndemână. Cel care pierdea trebuia să își pună *congkak*-ul pe cap, să urce până la drum și să coboare înapoi, în vreme ce ceilalți copii făceau haz de el.

Matthew găsește o creangă și pune roata pe ea, apoi se oprește trăgând cu urechea. Este ora de vârf a serii și, cu toate astea, drumul e pustiu. Unde sunt camioanele, muncitorii care se întorc de pe plantații, oamenii grăbindu-se spre casă înainte să se dea stingerea?

Pune roata în mișcare folosind creanga ca să o țină în echilibru. Pe măsură ce grăbește pasul, cerul devine roșu, apoi purpuriu. Culorile parcă au substanță; simte că, dacă ar întinde mâna, ar putea trage cerul în jos, peste el, ca pe o cortină imensă.

Ajunge în cele din urmă la un loc unde copacii sunt mai rari și se vede limpede până jos în port. Dedesubt, fumul se ridică din clădirile administrației japoneze și vântul îl poartă peste apă, unde rămâne suspendat în lumina asfințitului. Este un foc de tabără, în jurul căruia s-au adunat soldații. Fragmente, bucățele de hârtie plutesc deasupra lor.

Chiar și după ploaia zdravănă, drumul tot plin de praf este. Își vede de drum, iar roata de bicicletă se învârte cuminte pe lângă el.

Coliba se zărește acum, tatăl lui stă în pragul ușii. Matthew își dă brusc seama cât praf este pe pielea lui și cât noroi pe haine. Ezită, căci nu vrea să îi tulbure gândurile tatălui, nu vrea să fie văzut, iar roata, pe care o oprește cu mâna, rămâne nemișcată lângă el.

Tatăl lui privește în cealaltă parte, în josul drumului. Apoi se întoarce și, dând cu ochii de Matthew, îi face semn să se apropie.

— Hai Matthew, spune el, am o treabă pentru tine.

Matthew lasă roata rezemată de peretele colibei și îl urmează înăuntru. Mama lui nu e nicăieri; pesemne e încă în vizită la fratele ei, la celălalt capăt al plantației. Tatăl lui împinge bufetul la o parte, scoate afară aparatul de radio, dar nu îi dă drumul. În loc de asta, îngenunchează încă o dată.

Când se îndreaptă, are în mână un borcan mare de sticlă plin cu monede și bancnote.

— Uită-te la mine. Ochii tatălui lui sunt limpezi, umerii relaxați. Sunt bani englezești, îi spune bătându-l ușor pe braț. Vor avea valoare din nou, după ce se va sfârși războiul. Înțelegi?

Matthew dă din cap.

— Vreau să te duci pe plantație. Trebuie să fii foarte atent și să ai grijă să nu te vadă nimeni. Absolut nimeni. Nici japonezii, nici muncitorii, nici vreun copil de pe-aici.

Tatăl lui își pune țigara în gură, trage un fum, apoi îi dă drumul, privindu-l pe Matthew cu atenție.

— Numără rândurile. La al treizecilea rând, du-te până la cel de-al treizecilea copac. Vreau să îngropi borcanul ăsta exact în locul ăla. Ai înțeles?

— Da, tată.

— Perfect. Tatăl îi pune borcanul într-un sac vechi din paie de orez. Poftim. Ai grijă să nu te vadă nimeni.

Matthew dă din cap și simte cum i se strânge stomacul.

— Gata, repetă tatăl lui cu o voce hotărâtă. Fugi.

Matthew apucă sacul. Este mirat cât e de greu, dar îl saltă cu grijă pe umăr.

— După ce te întorci, adaugă tatăl lui, stai în casă, cu ușa încuiată și așteapt-o pe maică-ta. O să fie bine.

Ultima geană de lumină se dusese, dar luna deja se ivise jos pe cer. Matthew își mută povara pe celălalt umăr. Înaintează câțiva pași, după care se uită în urmă. Tatăl lui e afară, sprijinit de colibă cu capul plecat și scoate din buzunarul de la cămașă o batistă. Își șterge fața și mâinile, apoi se îndreaptă și se depărtează încet și hotărât de perete.

Matthew începe să alerge. Când ajunge la marginea plantației respiră întretăiat. În spatele lui pe drum se aude un camion huruind; se oprește, se întoarce și vede camionul în fața colibei și doi soldați japonezi dându-se jos. Tatăl lui le iese înainte. Matthew rămâne nemișcat. Frunzele arborilor de cauciuc foșnesc în vânt și o briză ușoară îi răcorește trupul asudat. Coboară mâinile și lasă sacul pe pământ. În jurul lui se aud sunete, o pasăre sau un animal care plânge, și de undeva din apropiere, vine un miros acru de fum.

Departe zărește trei flăcări când se aprind țigările; vârfurile

lor arzând sunt vizibile, chiar dacă sunt mici cât niște licurici. Lângă el, plantația pare imensă, plină de taine acum, că lămpile cu petrol s-au stins. Nu venise niciodată singur aici și nici când lămpile nu erau aprinse.

O pornește pe plantație și lumina lunii pălește. Sub coroanele arborilor, întunericul parcă îi apasă o cârpă pe ochi, o greutate. Merge tot înainte, atingând fiecare pom pe lângă care trece. Se împiedică de ceva. Simte un miros de vomă, de putreziciune. Când se sprijină în mâini ca să se ridice, parcă și le vâră în apă, în ceva ud. Inima i se oprește în piept. A pierdut șirul. Îngrozit să nu greșească, se întoarce. Ajunge înapoi în drum, sub arborii de unde se vede din nou luna.

Departe, cele trei țigări strălucesc în noapte. Picioarele îi tremură și se lasă jos la pământ. Tot corpul îi dârdâie și își dorește ca mama lui să se fi întors și să fi aprins ultimul căpețel de lumânare. O lumină subțire, strălucind în colibă, ca să îi arate drumul spre casă.

Nu vrea să își dezamăgească tatăl, dar nu e în stare să se mai ducă înapoi printre arbori. Respiră anevoie; își pune sacul pe umăr și se ridică. O ia spre colibă.

Pe măsură ce se apropie, începe să le audă vocile, mai coborâte ca de obicei. Câteva secunde mai târziu e destul de aproape să înțeleagă ce vorbesc, dar rămâne ascuns în tufișurile dese de lângă drum. Vorbesc o malaeză stâlcită, iar uneori o dau pe japoneză. Se oprește și îngenunchează pe pământ, aproape în spatele colibei, cu sacul strâns la piept.

Locotenentul japonez stă lângă tatăl lui. Matthew îl recunoaște imediat, un bărbat mai înalt decât toți ceilalți, care, când venea în colibă, aducea carne și țigări. Locotenentul vorbește. Spune că soldații australieni au aterizat în vestul Borneo-ului.

Tatăl lui are în mână un alt borcan, de asemenea plin cu bani.

— S-a terminat, continuă locotenentul. Nu am ce să mai fac.

Vocea tatălui lui este joasă și încordată.

— Și ceilalți, care au lucrat cu mine? Am fost în oraș. Birourile sunt goale.

— Ceilalți? Locotenentul face o pauză, apoi suflă fumul. Ridică tonul. Ce crezi că s-a întâmplat cu ceilalți?

Cel de-al doilea soldat japonez se dă câțiva pași înapoi și se

uită prin ușa deschisă a colibei. Matthew își ține respirația, dorindu-și să se facă una cu întunericul. Luna aruncă raze palide pe pământ.

Tatăl lui se întoarce cu fața spre soldat.

— Hai, spune aproape șoptit, luați banii ăștia.

Soldatul râde.

— Te știm. Exact asta așteptam să spui.

— Credeam că ai să încerci să pleci din Sandakan. Tonul locotenentului e relaxat. Credeam că ai priceput; cel mai mare pericol este când războiul se termină.

Aruncă chiștocul pe jos și îl strivește cu cizma. Bagă mâna în buzunar, scoate un pachet, îl desface și îl întinde spre tatăl lui Matthew. Alte două țigări se aprind.

Jarul țigării tatălui lui lasă urme în aer și pentru o clipă el se uită țintă spre arbori, ca și cum ar căuta ceva, o portiță, o cale de scăpare. Ochii lui se opresc pe peticul de pământ chiar din fața lui Matthew. Tatăl lui ridică privirea și Matthew știe că a fost văzut. Vrea să se ridice și să se ducă la el. Dă să se salte de jos, dar expresia tatălui lui, surpriză, dar și altceva, jale, mirare îl oprește. Tatăl lui închide ochii și, când îi deschide, privirile lui parcă se împlântă în corpul lui Matthew țintuindu-l pe loc. Locotenentul întreabă calm:

— Unde ți-s nevasta și fiul?

Tatăl lui nu răspunde pe loc.

— Soția mea este la fratele ei, spune el într-un sfârșit. Nu știu unde e fiul meu.

Timpul trece și tatăl lui privește țintă în ochii locotenentului.

Locotenentul se uită spre colibă. Trece pragul și dispare înăuntru.

— Vă rog, spune tatăl lui. Luați banii ăștia.

Locotenentul iese. Se apropie de tatăl lui Matthew și ia borcanul, gânditor, în mână. Ochii lui rătăcesc pe deasupra copacilor. Picioarele lui Matthew, încremenite în genunchi, încep să tremure de încordare, o senzație de vomă îl face să aplece capul, cu ochii în lacrimi. Locotenentul își scutură țigara și scrumul cade pe jos.

— După cum am auzit, tot Tokio este în flăcări. Nu mai e nicio clădire în picioare. E tragic, dar așa e în război, iar tu și cu mine suntem amândoi în tabăra învinșilor. Tace privind la borcanul din mâna sa. Poate nu crezi, dar mi-e milă de tine. Îți

dau o șansă. Vino cu noi acum. Hai să n-o facem în văzul lumii.

Vocea tatălui lui este joasă:

— Toată lumea știe ce s-a întâmplat aici, asta nu va schimba lucrurile care contează…

Celălalt soldat, de lângă ușa colibei, se apropie. Cu o mișcare dură înfige țeava armei în spatele tatălui său. Tatăl lui este luat prin surprindere. Strigă de durere și se prăbușește în genunchi și coate.

Locotenentul îi spune ceva soldatului, dar Matthew nu poate înțelege cuvintele. Tatăl lui se târăște puțin, după care se ridică în picioare.

— Am făcut tot ce mi-ați cerut. Vă rog. Am familie…

— Nu pot să te mai ajut.

Tatăl lui țâșnește înainte, alergând orbește spre drum. Soldatul îl prinde cu ușurință din urmă și ridică pușca în aer, unde rămâne suspendată câteva secunde, înainte să o repeadă în jos cu toată forța. Tatăl lui se prăvălește. Ridică brațele să își apere capul, iar Matthew nu mai poate să îi vadă fața.

Mâna stângă a locotenentului, în care ține țigara, trasează o linie în întuneric și se oprește. Soldatul lasă pușca jos indiferent. Are acum în mână un pistol. Tatăl lui începe să spună ceva, trei sau patru cuvinte, dar Matthew aude doar: „*Tolong, tolong.* Te rog”, înainte de a se trage primul foc. Corpul tatălui zvâcnește și cade în față. Atinge pământul mai întâi cu pieptul, cu brațele întinse și palmele desfăcute. Matthew vrea să se prindă de iarbă și să se târască spre tatăl său, dar degetele lui apucă doar aerul. Lumea se golește între cea de-a doua și cea de-a treia împușcătură. Ecoul lor reverberează încă în aer, când primul soldat coboară mâna stângă și aruncă chiștocul în noroi.

Celălalt om își ia arma. Vorbesc între ei cu voci coborâte, apoi îl apucă și îl ridică pe tatăl lui de jos, îl balansează și-i fac vânt în remorcă. Cei doi oameni se urcă în cabină, iar locotenentul ia borcanul cu bani. Motorul pornește, farurile mătură drumul. Camionul dă înapoi, înspre Matthew, iar luminile lui îl țintuiesc. Se aude cum se schimbă vitezele și camionul începe să ruleze. O cotește și se îndepărtează pe drum în jos.

Matthew zace în întuneric, nemișcat. Abia i se aude răsuflarea. Roțile camionului au ridicat un nor de praf în urmă

și simte în fundul gâtului ce gust are drumul.

Picioarele îl dor de atâta efort, dar se forțează să se ridice. În întuneric, pipăie după sac și îl saltă pe umăr. Apoi, se întoarce și o ia încet spre plantație.

Știe exact ce are de făcut. Se duce mai întâi la magazia unde sunt întinse la uscat foile de cauciuc, de unde ia un hârleț mic. Apoi se întoarce și începe să numere rândurile. Ochii lui s-au obișnuit de-acum cu întunericul. În fața celui de-al treizecilea arbore din cel de-al treizecilea rând, lasă jos sacul. Arborele este crestat, tăieturi diagonale subțiri de unde fusese deja colectat cauciucul. Peste tot în jurul lui aude sunetul iritant al cicadelor, o pasăre, sunete necunoscute ale nopții.

În mintea lui, tatăl său îi spune din nou. *Ai grijă să nu te vadă nimeni.* Matthew scrutează întunericul după care îngenunchează pe pământ. Trage o linie în praf, un cerc, și începe să sape cu hârletul. Tatăl său se apropie. *Te rog*, îi spune lui Matthew, *grăbește-te.* Aici va îngropa banii. Va fi ca și cu semințele pe care tatăl său îl sfătuise să nu le înghită, o plantă ciudată, crescând într-un loc neașteptat. După câteva minute, Matthew săpase o groapă. Nu destul de adâncă. Trebuie să fie atât de adâncă, încât să poată sta în ea în picioare și abia să ajungă cu mâna la margine.

Tatăl lui se ridică în picioare. *Luați banii,* le spune oamenilor. Îi face semn lui Matthew și Matthew iese din ascunzătoare și ajunge în drum. Se duce lângă tatăl lui. Tatăl lui își pune mâna pe umărul lui Matthew.

Minute trec, poate ore. Plantația dispare și el este înapoi în casa de pe Jalan Campbell. Sus, pe un raft este o cutie de lemn în care nu poate vedea ce este. Tot ce aude este zgârietura acului pe un disc și apoi o voce de femeie cântând. Din pragul ușii trage cu ochiul la părinții lui, amândoi în picioare, unul lângă altul, în vreme ce mama lui îi ține haina, iar tatăl lui își bagă mâinile pe mâneci, îl mângâie cu palma pe spate. El se întoarce spre ea. Matthew se lasă în groapă. E așa de strâmtă, încât își folosește corpul ca să o lărgească. Când stă în picioare pe fundul ei, întinde brațele în sus și își întoarce fața spre aer. Praful din jur radiază căldură și își dă seama că tot corpul lui transpiră, poate să simtă picăturile cum îi curg din păr pe față și pe gât. Se agață de margine, se sprijină cu genunchii de pereți și iese din ea. Nu simte durere, nici oboseală. Brațele lui

îl scot afară și el nu simte efortul.

Se întinde pe burtă, coboară sacul cât de mult poate, apoi îi dă drumul și îl aude lovindu-se de fundul gropii. Borcanul nu pare să se fi spart. Încet pune la loc pământul până când groapa se umple. Bate pământul cu atenție, cu mâinile și picioarele, ca să înlăture orice urmă.

În vremea asta, este atent să audă oameni sau camioane, dar chiar și cicadele își opriseră cântecul, iar aerul este liniștit. Gândurile lui se întorc iar și iar la jarul țigărilor, la pușca de pe jos și pistolul din mâna soldatului, dar alungă imaginile din minte. A înghițit ceva rău. În pielea lui, ceva ce n-are ce căuta înlăuntrul său, pulsează și respiră și nu știe cum să-l scoată afară.

Când ajunge aproape de casă, vede o lumină slabă pâlpâind în colibă și își dă seama că mama s-a întors înaintea lui. Zăbovește pe-afară, uitându-se la pâlpâirea lumânării. Praful s-a întărit pe pielea lui și el stă în picioare în iarbă și îl desprinde bucăți. Și-a pierdut cămașa, dar nu își amintește cum și unde. Nu se aud zgomote de avioane sau de focuri de armă; noaptea este extraordinar de calmă și de liniștită. Matthew se adună și pășește înainte. Lângă perete zărește, ca pe ceva dintr-o altă lume, roata de bicicletă și bățul de lângă ea. Deschide ușa.

Pe masă sunt două lumânări. Rămâne în ușă și scrutează umbrele dinăuntru. Coliba e pustie.

Sunt două farfurii de mâncare, orez și carne. Mâncarea miroase atât de puternic, de bine, că îl ia amețeala, dar nu poate să mănânce. Una din farfurii, își dă el seama, e pentru tatăl lui. Cea de-a treia, a mamei, e goală, dar nespălată, la capătul celălalt al mesei. Mama lui fusese aici, dar acum plecase și gândul ăsta îl face să se oprească cu ochii arzându-l. Oare se întorseseră soldații japonezi? Dar în colibă toate lucrurile sunt la locul lor.

Tremurând, Matthew trece de cealaltă parte a mesei. Lângă patul părinților lui, vana de metal fusese umplută cu apă; era ca un lac în penumbra camerei. Atinge suprafața, apa e caldă. Simte mirosul săpunului mamei lui, bucățica pătrată pe care o ține învelită în hârtie. După ce își scoate hainele, intră în vană. Panica începe să scadă și el se cufundă, lăsându-se să alunece până când doar gura și nasul îi mai rămân la suprafață, iar

murdăria de pe plantație se dizolvă de pe pielea lui. Își ține ochii deschiși în vreme ce camera se unduiește deasupra lui.

Du-te acum. Repede. Soldații din camion pleacă și farurile lor îl luminează pe tatăl lui, care stă pe trepte și se uită la ei cum se depărtează.

Matthew închide ochii. Tatăl lui cade pe spate. Picioarele îi atârnă moi în brațele soldaților.

Mult mai târziu, o coloană de mașini trece pe drumul din față. Pereții se cutremură și unde mici încep să se încrețească la suprafața apei, lovindu-se de corpul lui. Mathew iese din cadă, se șterge cu un sarong și se așază pe patul lui. Își așteaptă mama; ea se pregătește pentru slujba de duminică, într-un timp de dinainte de război. Are un colier de perle care stă într-o cutie capitonată. Când și-l pune, se întoarce întâi într-o parte, apoi în cealaltă, admirând cum cade lumina de-a lungul lui. La biserica St Michael ea stă în bancă lângă el și el își sprijină capul de corpul ei și simte materialul rochiei foșnindu-i lângă obraz.

Ani povestește: Băiatul își îngropă comoara într-o ascunzătoare. În locul acesta, toți pomii erau argintii și fructele cădeau din ei și acopereau pământul. Luni la rând, băiatul și-a păstrat taina. A hrănit solul și a udat pământul. Într-o zi, a dat prima frunză. Tulpina a crescut puternică și frunzele au apărut puzderie.

Aceasta este comoara care i-a permis băiatului să treacă în partea cealaltă. Căci, atunci când deschidea frunzele, bucățele de aur îi cădeau în palme. Și așa a rămas prins în capcană mulți, mulți ani. Atâția cât îi trebuie unui băiat să se preschimbe într-un bătrân.

Adoarme în zgomotul mai multor camioane pe drum și se întoarce la podul peste care îl căra mama lui în coșul care se legăna înainte și înapoi, în vreme ce sunetul apei care curgea punea stăpânire pe el. Această amintire îi inundă vederea. Deschide gura și descoperă că poate respira, descoperă că apa, în mod miraculos, curge din corpul și din pielea lui.

La un moment dat, în toiul nopții se trezește auzind cum se deschide ușa. Mama lui este lângă el, mâna ei îi mângâie părul, netezind sarongul cu care se învelise. Îi spune că fusese în port. Îi văzuse pe soldații australieni debarcând în Sandakan. Ridică ochii spre fața ei, care lui îi apare atât de frumoasă, și nu știe

dacă ea plânge de bucurie sau de tristețe. Îi spune că l-a căutat toată noaptea pe tatăl lui.

— N-am fost aici, spune vocea ei înecată în lacrimi.

Repetă vorbele.

El încearcă să-i spună, dar sunetele refuză să iasă. Ea îi ia capul între palme, ca și cum i-ar ține gândurile laolaltă ca să nu se risipească și în cele din urmă somnul îl doboară din nou.

Se trezește așteptându-se să-l vadă pe tatăl lui. Matthew deschide ochii, imaginându-și deja o zi ca oricare alta: radioul în cameră, cu antena întinsă, tatăl lui concentrându-se asupra sunetului. În loc de asta, camera e tăcută. Își dă seama că a dormit mai mult decât de obicei; soarele e sus și vede lumina filtrată prin crăpăturile colibei.

În partea cealaltă a camerei, mama lui își piaptănă părul. Îi cade mai jos de umeri, pe spate și îl strânge cu mâinile răsucindu-l încet într-un coc complicat. Brațele ei sunt prea subțiri, prea fragile, încă nu își dă seama că el s-a trezit. Stă cu fața la perete ca dinaintea unei oglinzi și își piaptănă șuvițele rebele care îi intră în ochi.

Mama lui se întoarce și străbate camera. El încearcă să îi spună că acela pe care îl iubesc nu este mort, că se ascunde undeva, în siguranță. Ochii ei sunt întunecați și umflați. Când își pune degetele pe obrazul lui, mâinile ei tremură.

Îi spune că toți japonezii plecaseră, eliberaseră Sandakanul. La adăpostul nopții abandonaseră orașul și apoi dispăruseră.

— Odihnește-te, îi spune, atingându-i părul cu buzele și strângându-l la piept. Fără să știe, repetă cuvintele tatălui lui: O să fie bine.

Deoarece nu poate îndura să îi vadă tristețea, închide ochii și încearcă să adoarmă la loc.

Stă nemișcat, învelit cu sarongul. Inima îi bate repede și în gură are un gust amar și metalic. Când războiul se va termina de-a binelea, își imaginează cum orașele vor fi spații goale, cum toți copacii și magazinele și casele vor fi rase de pe fața pământului și în urmă totul va rămâne gol precum un crater. Somnul vine, iar el are un vis viu colorat și foarte limpede cu oamenii care se mișcă prin aer lăsând în urmă o dâră de praf. Orașele seamănă ca Sandakan. Merge pe străzile părăsite și își amintește unde era fiecare clădire, fabrica de conserve,

magazinul de ochelari, pe care toată lumea și le amintește, dar nicio clădire nu va mai crește acolo vreodată.

Când iese din casă după-amiază, cerul e alb. Mama lui rămâne înăuntru și el închide ușa în urma lui. Când îngenunchează și scormonește cu degetele în țărâna moale, nu găsește nici mucuri de țigară, nici urme de cizme, nici gloanțe răzlețe.

Începe să coboare dealul spre port. Oamenii sunt adunați în fața colibelor, ascultând la un radio la care se aude întrerupt. Unii s-au dezbrăcat aproape de tot, stau la umbra copacilor sau întinși în iarbă. Doi băieței trec grăbiți pe lângă el aproape alergând. Tatăl lui spune: „Trebuie să ai grijă. Întotdeauna să ai grijă”. Sus pe cer se vede un avion apropiindu-se. Matthew privește cum tremură pietricelele de pe jos. Avionul coboară printre nori. Cei doi băieți se strigă unul pe altul. Cel mai mic începe să țipe. Avionul este prea aproape, zboară atât de jos, că pomii din calea lui se îndoaie. Din burta avionului cade ceva. Matthew nu țâșnește, nu încearcă să scape. Spune: „îmi pare rău. N-am avut grijă. Nu mai știu ce zi e azi”. O parașută se deschide; privește cum materialul se desface cu un pocnet. Trece pe lângă el purtând o cutie în drumul ei spre pământ. Cutia lovește un copac, parașuta se agață, corzile se lasă în jos, mătasea înflorește în jurul copacului de parcă ar vrea să-l protejeze. O femeie aleargă spre cutie trăgând un copil după ea.

Își simte gândurile cum se lichefiază. Din cauza căldurii? Ce zi a fost ieri? O parte din el încearcă să se concentreze la imaginea din capul lui, o mână desfăcându-se și dând la iveală un pistol. Se așază pe jos în praf. Lângă copac, femeia cu fetița scoate conserve cu mâncare. Pune ceva în buzunar. Matthew o privește, iar în mintea lui aude împușcături. Un foc, o pauză, apoi un altul. Dar femeia nu se prăbușește. Râde și scoate o pătură din cutie. Nimeni nu reacționează la focurile de armă. Dar Matthew s-a aruncat la pământ. Stă acolo cu mâinile înfipte în țărână.

Ceva mai târziu, un bărbat îl ridică de jos, și Matthew simte cum greutatea corpului lui rămâne în urmă, pe pământ. Soldatul poartă o beretă turtită și are ochi luminoși. Îl întreabă pe Matthew dacă a mâncat. Soldatul îi spune, într-o malaeză

stricată, că războiul s-a sfârșit și că nu mai are de ce să-i fie frică.

3. O NOUĂ GEOMETRIE

În fiecare dimineață, Ansel se duce la serviciu pe bicicletă. Astăzi ploaia e deasă, șiroind pe clădiri, rupând frunzele copacilor, în Vancouver sunt multe feluri de ploaie, dar cea mai frecventă, crede el, este cea care vrea să te convingă că de fapt nu plouă acolo, atât de subțire, că face ștergătoarele de parbriz să scârțâie. Mersese ore în șir fără umbrelă prin astfel de ploaie și ieșise destul de uscat.

După ani în care își uitase umbrelele în tot felul de locuri – autobuze bineînțeles, dar și lifturi, tejghele, toalete publice –, Gail renunțase să le mai care după ea. Purta jachete cu glugă și se ținea departe de lucrurile minuscule: telefoane mobile, agende electronice, carduri de memorie. „Dă-mi lucruri vizibile, mari”, spunea. „Știai că în Vancouver avem cea mai mare crosă de hockei din lume? Are și un puc pe măsură.” Serile obișnuiau să se plimbe de-a lungul False Creek și uneori ploaia se aduna deasupra apei, ceața ridicându-se în întuneric.

Pe la opt dimineața, când Ansel ajunge la clinică, deja așteaptă lume la intrare. Le deschide ușa în ciuda mutrelor celor de la recepție, care nu sunt încă pregătiți pentru asaltul de dimineață. Pacienții coboară în liniște scările. În dimineața asta – o familie cu trei fetite, doi studenți la medicină căscând de zor și o femeie între două vârste. Femeia e palidă și tremură, iar Ansel îi întinde brațul să se sprijine de el ca de o balustradă.

— Artrita, spune fără să îl privească.

— Încă un pic.

Îi conduce în sala de așteptare, le arată fetițelor unde sunt creioanele și hârtia de desenat, după care se îndreaptă spre cabinetul lui. Pe drum, apasă întrerupătoarele și neoanele încep să bâzâie, răspândind mai întâi o lumină albăstrie, pentru ca apoi să se schimbe într-o strălucire pâlpâitoare. La capătul coridorului, Ansel descuie ușa cabinetului, își agață haina și casca în cuier și se așază la birou. Mai are câteva minute până la primul pacient, nu destule să rezolve teancul de referate, e-mailuri și rezultate de laborator rămase din ziua precedentă.

Cabinetul de la demisol al lui Ansel are trei ferestre doar un pic deasupra solului. Prin ele se văd smocuri de iarbă, margarete în timpul verii, câteva pietricele. Lumina proiectează

trei dungi dreptunghiulare de-a lungul mesei lui de lucru. Cabinetele i-au amintit mereu de niște celule de închisoare, holurile unindu-se toate într-un tunel care duce la Spitalul General din Vancouver. Lucra aici, la clinica regională de tuberculoză, de aproape cinci ani, ca medic și cercetător, și fiecare zi avea o rutină familiară. Primele șase programări ale dimineții, împreună cu fișele și radiografiile, sunt în tăvița lui. Mai e o copie a unui articol despre legătura dintre SIDA și sifilis, iar dedesubt, două faxuri. Unul de la tatăl lui, despre o conferință medicală care urma să aibă loc la Chicago. Celălalt este de la Spitalul Prince George, unde Gail, bolnavă, se dusese în ziua de dinaintea morții. Spitalul scrie că au finalizat analiza cazului și consideră dosarul închis. O durere i se răspândește din spatele ochilor, un zvâcnet surd, privește foaia de hârtie până ce rândurile îi fug din față. Ansel dă corespondența deoparte și își deschide termosul cu cafea.

Munca îl liniștește. Copil fiind, nici nu se gândise la altă carieră decât aceea de medic. Părinții lui erau medici, tatăl lui, chirurg cardiovascular, iar mama lui, generalistă. În fiecare zi tatăl lui ajungea acasă în zori, cu geaca peste hainele verzi mototolite. Dacă intervenția decursese bine, punea un disc, Ella Fitzgerald sau Muddy Waters, iar muzica plutea ca un fum prin casă. Din pat, Ansel auzea murmurul vocilor părinților, vocea joasă a tatălui relatând cu satisfacție detaliile intervenției. Chiar înainte ca Ansel să învețe să citească, mama lui îl învățase cum să folosească stetoscopul, cum să detecteze opacitățile, pocnetele și murmurele din plămâni, cum să asculte bătăile inimii. Până să împlinească patru ani făcuse deja practică pe amândoi părinții și pe sora lui mai mare.

Își amintește cum încălzea diafragma între palme și o punea pe pielea lor, mirându-se de fiecare dată de sunetul familiar, dum-dum-ul de nădejde al inimii lor.

Ansel, și nu sora lui, Lydia, îl însoțea pe tatăl lui la vizite. În timp ce Lydia cânta la chitară în camera ei, Ansel asculta vocea vibrantă a tatălui său, descriind infarctul miocardic al doamnei B., urmat de atac de cord și aritmie, explicând despre EKG-ul ei și tratamentul cu digitalină. „Ai înțeles, Ansel?” La care toți rezidenții izbucneau în râs. La doisprezece ani citise exemplarul tatălui lui din *Vânătorii de microbi*[2], iar apoi pusese

2 Lucrarea lui Paul de Kruif (1890-1971), microbiolog

deoparte toți banii de buzunar timp de un an, ca să își cumpere un microscop. În anul acela își făcuse un top al primilor o sută de oameni de știință. Evident, Galileo, Einstein, Newton. Iar după ei, în funcție de lună și de ce citea, Tesla, Koch, Curie, Salk, Leeuwenhoek, Darwin și Wallace. Și întotdeauna Louis Pasteur.

„Ah”, îi spusese tatăl lui odată, uitându-se peste nume. „Fabricanții de bere îl adoră.”

Lydia clătinase din cap: „De ce trebuie bărbații să facă mereu liste?”

Pentru o vreme Ansel cochetase cu cardiologia, stagiar fiind, cam o jumătate de an la Spitalul St Paul. În sala de operații aștepta, în timp ce oamenii se îndepărtau de el alunecând în somnul anestezic, prezența lor dispărând la propriu, din încăpere. Dr. Biring, mentorul lui, cânta, în timp ce opera, balade rock, cântece folk, orice. Cuvintele, spunea Biring, erau ca o scară pe care putea coborî în propria memorie. Uneori în sala de operații, fredonând împreună cu Biring, Ansel era surprins să ridice privirea și să vadă fața pacientului încadrată de un capișon verde de plastic. Mințile lor se deconectaseră de la organele pe care se opera. Retractoarele țineau toracele larg deschis, lăsând inima la vedere; la fiecare câteva secunde inima se umfla afară din trup. Manevrau camere mici de luat vederi, pe care le făceau să înoate prin corpul cuiva, instrumente care îi măreau câmpul vizual, instrumente care ajungeau acolo unde mâinile lui nu puteau.

De la chirurgie se dusese, pentru o lună, la secția de arși. Acolo o întâlnise pe Gail, cu aproape zece ani în urmă. Ea era reporter pe atunci și făcea un material despre un avion prăbușit pe aeroport, un Cessna al cărui motor se oprise la puțin timp de la decolare.

Ansel trebuia să iasă din spital la fiecare oră doar ca să respire, să scape de durere, de priveliștea corpurilor contorsionate, acoperite cu Silvadene. Era miezul nopții și Gail, împreună cu ceilalți reporteri, aștepta afară noutăți. Pe la 4 dimineața nu mai rămăsese decât ea, încă sorbind din cafea.

— Doar nu trebuie să stai toată noaptea?

— Nu, zâmbise stingherită. Probabil crezi că sunt zeloasă sau, mă rog, așa ceva.

---

american.

— Lasă-mi un număr și te sun eu dacă apare ceva.

— De fapt, nu am încă o locuință. Abia m-am întors în Vancouver acum câteva zile.

O întrebase unde fusese, iar Gail îi răspunsese:

— La Cercul Polar de Nord, dar numai pentru o lună. Înainte de asta am stat la Praga.

Când o întrebase ce făcuse acolo, îi spusese:

— Una, alta. Emisiuni radiofonice, înregistrări ale sunetelor din mediul înconjurător. Nu sunt cea mai incisivă reporteră, dar îmi place să ascult.

Dimineața, luaseră micul dejun în sala de mese. Ochii ei nu se dezlipeau de un grup de doctori în uniforme verzi mototolite, cu măștile chirurgicale atârnate de gât și pungi de plastic peste pantofi. Avea douăzeci și nouă de ani, era îmbrăcată în jeanși și tricou de bumbac. Se aplecase spre el, iar părul ei lung și negru i-a venit în față; ținea o felie de pâine prăjită cu unt în vârful degetelor și îl întrebase ce specialitate o să-și aleagă. Îi răspunsese că la început voise să se facă chirurg.

Tăcuse o clipă, privindu-l.

— Nu prea pari genul, spusese în cele din urmă. După mine, un chirurg e ca un parașutist: își face treaba, după care îți face cu mâna și se duce acasă să se culce. Mie îmi pari un tip de cursă lungă.

Râsese și își mai tăiase o bucățică de marmeladă.

— Nu m-am hotărât încă ce vreau să fac. Probabil medicină internă.

Ansel venise cu bicicleta, dar au pus-o în mașina ei și Gail l-a condus acasă. În pragul ușii, i-a spus:

— Se vede spitalul de aici.

Ansel privise în spatele lui. Se vedea Pavilionul Centennial, construit în formă de stea, cu ferestre mici aliniate ca literele într-un bătut la mașină. Când se întorsese, îi văzuse ochii încercănați și obosiți.

— Unde stai? o întrebase.

— În mașină, până găsesc ceva.

Își căutase cuvintele cu atenție:

— Ești bine-venită să stai aici, dacă vrei.

Râsese și îl îmbrățișase pe neașteptate.

— Mulțumesc. Poate când ne vom cunoaște un pic mai bine.

În cabinetul de consultații, familia luase loc și îl aștepta. Două dintre fete desenează, iar cea de-a treia, cea mai mică, desenase un bărbat impozant, cu o haină albă și un stetoscop la gât. Omul avea părul negru ca al lui Ansel și expresia lui era nervoasă, sobră. Figura îi amintea cum îl desenase el cândva pe tatăl lui, un uriaș cu răspunsuri la orice.

După ce intră, familia se strânge în jurul lui. Le așază pe fete, una, două, trei pe masa de consultații și le face semn părinților să ia loc pe scaune.

— Dr. Ressing, îi spune tatăl grăbit, am călătorit cu un avion. Cineva de la Ministerul Sănătății ne-a sunat. Spuneau că trebuie să ne facem un control urgent, toată familia.

Le spune că una din tinerele din avion contractase tuberculoză în călătoriile ei.

— E o măsură preventivă. Sistemul imunitar al majorității oamenilor este suficient de puternic să împiedice contractarea bolii. Vom face o testare a tuberculinei și am să vă rog să reveniți peste trei zile ca să continuăm cu a doua etapă a procedurii.

Îi testează pe rând, începând cu tatăl.

Cea mai mică dintre fetițe plânge și șoptește:

„Fără ace, te rog, fără ace”, iar și iar și, când Ansel se așază lângă ea, își îngroapă capul în pântecul maică-sii.

Ansel îi ia mâna dreaptă și o dezinfectează cu un pic de spirt. Mama o șușuie, spunându-i ceva în pakistaneză, apoi zâmbește înduioșată. Ține mâna fetiței nemișcată, și Ansel bagă acul. Fetița țipă de durere, înghesuindu-se în mama ei. Serul este introdus sub piele.

— Asta-i tot.

Fetița clipește și se uită cu băgare de seamă la înțepătură, apoi la el cu urme de lacrimi pe obraji. Îi surprinde pe toți când își ridică mâinile și se agață de stetoscop. Îl trage spre ea.

Părinții scot exclamații de mirare și își cer scuze, dar Ansel nu se mișcă. E nas în nas cu fetița.

— Dă-mi și tu desenul, spune arătând spre bucata de hârtie din mâna ei.

Ea este de acord cu schimbul.

Îi potrivește stetoscopul în urechi, își dă la o parte halatul și pune diafragma pe pieptul lui.

După acea primă întâlnire de la spital, o invitase în oraș, sunând-o la numărul pe care i-l dăduse, cel al părinților ei. În ziua lui liberă o însoțea pe Gail în drumurile ei prin oraș, unde intervieva oameni pentru CBC-Radio. Începuse să lucreze la o emisiune despre monumente. Făcuse cunoștință cu un bărbat de vreo treizeci de ani, a cărui logodnică murise cu opt ani în urmă. În primul an după moartea ei, își revărsase jalea în grădină. Pe măsură ce anii trecuseră, grădina devenise un memorial al femeii și o parte permanentă a vieții lui., Acesta este anotimpul albastru", le spusese. Purta un microfon atârnat de un umeraș de sârmă pe care Gail îl lărgise și i-l trecuse pe după gât. Improvizația stătea bine fixată pe piept. Un truc pe care îl învățase de la un reporter din Praga, sperând că așa, interlocutorul va uita de microfon. Că acesta va deveni parte din corpul lui sau al ei.

Ansel, care nu știa nimic despre plante, privi în jur. Flori albastre, inflorescențe albastre, de toate formele și mărimile. Degeței, clopoței. Era o tristețe fantomatică în ele. Denumirile latinești picurau de pe buzele tânărului.

Gail purta o fustă albastră și un top, și neintenționat se armonizase cu paleta coloristică a grădinii. Părul îi cădea liber până pe umeri și o pălărie de pai îi apăra fața de soare. Îl privea pe tânăr în ochi în timp ce acesta vorbea, potrivind reglajele înregistrării cu mâna dreaptă. Un fir subțire se întindea între ei, de la microfon la magnetofon și de acolo la căștile pe care le purta ea. Privind-o, Ansel avea impresia că stă în cadrul unei uși. Lumea în care locuia ea era plină de povești, de întrebări. Expresia aceea, fața ei calmă, dar atentă în timp ce asculta, era ceea ce îi rămăsese în amintire.

— Acestea sunt preferatele mele, îi spuse tânărul lui Gail.

Florile erau albastre ca cerul, cu mijlocul de un galben pal.

Întinse mâna ca și cum ar fi prezentat ceva.

— Un povârniș plin de flori, înalt până la brâu, unduindu-se în bătaia vântului, asta chiar că ar fi o declarație de dragoste.

A doua zi vizită o femeie care punea pietre în echilibru, una peste alta, în grădina ei, o imitație a *inukshuk*-urilor risipite pe țărmurile English Bay. Cuvântul inuit *inukshuk,* îi spuse Gail lui Ansel la cină, însemna „asemănarea cu o persoană". Cu piciorul sau cu mâna indica direcția de navigație sau semnala prezența peștilor în lacul din apropiere. Femeia între două vârste, o

emigrantă din Scoția, își pierduse sora geamănă care murise de cancer. Spuse că pune pietrele în echilibru în zilele fierbinți de vară, când ea și cei patru copii ai ei stăteau în curtea din spate. Văzuseră structurile acestea în timp ce se plimbau prin Parcul Stanley, iar imaginea lor le rămăsese în minte.

În timp ce Ansel stătea în camera de zi și își copia observațiile de la gardă, Gail îl punea să asculte fragmente din interviuri. Îi spuse că tradiția inuită nu permite distrugerea unui *inukshuk.* Femeia spusese „Cred că vântul și ploaia le vor dărâma cândva. Dar există o tradiție care spune că dărâmarea lor ar fi un sacrilegiu. Și asta pot să o înțeleg". Făcuse apoi o pauză, după care spusese aproape șoptit „Da, un sacrilegiu. Așa îl văd eu. Chiar dacă am știut, atât eu, cât și sora mea, că se va întâmpla cândva".

Gail stătea cu picioarele încrucișate pe podea.

— Am toate mărturiile astea, îi spuse. Înregistrări peste înregistrări. Simple benzi cu oameni care vorbesc, dar nu pot să le arunc. Uneori oamenii își amintesc lucruri la care nu se mai gândiseră de ani de zile, o amintire personală, o poveste. Știi, este sentimentul pe care îl ai când te muți și te uiți prin cutii și găsești ceva neașteptat. Asta simt că li se întâmplă și lor. În mintea lor, ei deschid o cutie, și iată, este acolo în fața lor, ca și cum ar vedea-o pentru prima oară.

Iar el îi răspunse că amintirea e un lucru înșelător.

— Uneori uităm, deoarece stimulii care declanșează acea amintire – un cuvânt, o față – nu apar niciodată. Până când nu ne reamintește cineva, uităm că acea cutie există. Uneori se produce o disociere. Amintirile se despart în mai multe lumi.

— Asta e Nietzsche. Abilitatea de a uita este ceea ce ne aduce liniștea.

— Intuise ceva și din punct de vedere biochimic. Dacă există o traumă, sau o amintire urâtă, uneori asta rupe conexiunile. Amintirile în sine nu dispar, dar nu reușești să regăsești drumul spre ele, deoarece liantul care leagă diferitele fluxuri ale memoriei este cumva distrus. Cam asta ar fi ideea.

— Și ai putea să îmi spui, dragă doctore, ce o să se întâmple cu mine după ce o să mor sau când o să se sfârșească lumea și dacă există un Dumnezeu mărinimos în ceruri? Sau de ce girafele nu leșină când își lasă capul în jos?

— Stai să văd. Sunt sigur că am ceva prin notițele mele.

După ce făcuse gripă, o mută din rulotă în casă. O instală ca pe un pacient în spital. Îi aducea de mâncare de trei ori pe zi. Ea ceru o ploscă. El n-o băgă în seamă și îi monitoriză toate semnele vitale, trecându-le într-o fișă, pe care o ținea la capul patului, deasupra unui exemplar din *Ghidul autostopistului galactic*[3]. Seara, în pat, îi citea cu voce tare, începând cu partea lui preferată, despre uitucul Rege al Ploii, nefericitul șofer de camion pe care norii de pretutindeni îl adorau.

— Ciudatule, spunea ea ametită, cu fața în pernă. De ce nu găsești niște oameni sănătoși cu care să te distrezi?

Ansel de-abia aștepta să vină iarna. Cum dă înghețul, spusese ea, se va muta din mașină în apartamentul lui.

Dacă atunci i-ar fi spus cineva că avea să aibă o aventură, n-ar fi crezut.

Și totuși se întâmplase, în urmă cu un an, o aventură scurtă, intensă. În seara în care îi spusese lui Gail, îl ascultase în picioare, cu spatele la el, de parcă ar fi vrut să disocieze imaginea lui de vorbele pe care le auzea. În zilele care urmaseră, ea nu mai urcase în dormitor. Dormise în biroul ei de jos; în unele nopți chiar pleca de-acasă, luând mașina, dispărând. Ansel asculta cum se închide ușa, cum scârțâie roțile pe pietriș. Nopțile acelea încă îi sunt vii în minte, o ruptură, o inimă zdrobită, distrugând tot ce fusese mai înainte. Dar numai pentru a pune totul la loc, pe un alt fundament.

Chiar și înainte de a se urca în avionul spre Prince George, fusese obosită și tușea. Ansel nu mai încearcă să alunge gândurile acestea. Luase o răceală, un virus, care nu ceda. O rugase să nu se ducă, să rămână acasă cu el, dar spusese că acest interviu cu Nathan Sullivan, fratele mai mare al lui Kathleen, trebuia făcut neapărat. Cuvintele lui ar fi fost ultima piesă de care avea nevoie. Nathan rămânea în țară doar pentru câteva zile și era posibil să nu mai prindă o altă ocazie.

Îi telefonă din Prince George și îi spuse că de două zile o ține ceva în piept. Când în dimineața aceea chiar și respirația îi devenise dureroasă, se dusese la spital. Doctorul de la urgențe o diagnosticase cu pneumonie și îi prescrisese antibiotice.

Voise să lase totul baltă și să se ducă la ea. Vocea mirată a ei i se întipărise în minte mișcată de preocuparea lui: „Nu-i decât o răceală, de care se face prea mult caz”, îi spusese râzând.

3 Roman de Douglas Adams.

„Nu te mai agita.” îi promisese că o să se bage în pat și o să îi treacă și în seara următoare avea să ia avionul spre casă, cum își propusese. Dar el insistase să nu plece, să rămână acolo până se pune pe picioare.

Ritmul cu care Gail dispare din viața lui a încetinit, o pierdere care se întinde de-a lungul timpului, bucăți și bucățele care se fărâmițează continuu și se dezintegrează încet, încet. Își amintește diminețile în care, trezindu-se primul, după ce camera din jurul lui prindea formă, se răsucea și o vedea ghemuită, cu părul răsfirat pe pernă și gâtul liber. Își lipea buzele de el, iar pielea ei mirosea a cearșafuri, a căldură.

În fiecare duminică se duce cu mașina la cimitir. Adesea o vede acolo și pe Clara. Ultima oară, după ce lăsase mica ofrandă jos, luase o cârpă și curățase praful și iarba de pe piatră. Îi povestea despre ce se mai întâmplase, despre ce mai luase de la băcănie, glume, despre drumeții. Amănunte cotidiene pe care obișnuiau să le împărtășească. Iar ea parcă îi răspundea: Ai dormit bine? Ce-ai visat? Ce facem azi? Și după aceea, dragostea mea, ce facem după?

La 10.30 Ansel are programat un pacient nou, Alistair Cameron. O asistentă de la clinica de combatere a SIDA îi recomandase să vină la el. Conform fișei lui medicale, făcuse deja de trei ori pneumonie, o dată sarcomul Kaposi și o dată retinită CMV. „Simptome ce sugerează o infecție TBC. Nu are vaccinare BCG”. Ansel citește anamneza cu atenție și ceea ce vede este un pacient cu sistemul imunitar compromis, bolnav probabil de tuberculoză, un diagnostic pe care nu îi venea să îl confirme.

Trec treizeci de minute și Alistair Cameron nu apare.

Cum stă în cabinet, se întoarce spre casetofonul pe care îl ține lângă birou. După o clipă ia căștile și și le pune. Rămâne cu degetul pe buton ezitând, dar nu se poate abține. Tot ce vrea este să îi asculte vocea. Apasă pe *play* și un tânăr începe să vorbească, citind din scrisorile lui Franz Kafka: „Nu o să mă mai fac bine niciodată. Căci avem de a face aici nu cu tuberculoza, care ar putea fi întoarsă din drum în șezlongul sanatoriului, ci cu o armă care îmi este indispensabilă atâta timp cât trăiesc. Ea și cu mine nu putem trăi nici împreună, nici separați”.

O pauză scurtă, apoi o voce citind din *Instrucțiuni pentru dispensare,* un artefact de prin 1930. „Nu se vor îmbrățișa sau săruta membrii familiei, mai ales copiii. Cei căsătoriți vor dormi în paturi separate, de preferat despărțite de un paravan. Dar, mai ales, membrii familiei vor informa imediat dispensarul de moartea pacientului.”

„Istoria tuberculozei, moartea albă, e strâns legată de istoria lumii moderne.” Vocea de radio a lui Gail este foarte asemănătoare cu vocea ei obișnuită. Doar că aici pauzele sunt mai deliberate, tonul ei mai intim. „Gripa, ciuma, sifilisul și SIDA – aceste boli, ca și tuberculoza, au propria lor personalitate, în aceeași măsură în care națiunile au epoci istorice. Tuberculoza a apărut odată cu revoluția industrială, într-o perioadă de sărăcie și condiții de viață precare, în rândul muncitorilor-copii ai secolului al nouăsprezecelea și printre artiștii boemi de pe malul stâng al Senei. A luat din nou amploare între cele două războaie mondiale, iar acum reapare în țările în curs de dezvoltare și în ghetourile urbane ale Americii de Nord. Tuberculoza este, cum bine se spune, expresia perfectă a unei civilizații imperfecte.”

La un an după ce se cunoscuseră, Gail începuse să lucreze la acest documentar. După ce îl terminase, Ansel păstrase o copie la el în cabinet și le-o împrumuta studenților, colegilor sau pacienților interesați. Acum, din când în când, o pune ca să îi audă vocea, clară și distinctă, de parcă ar fi cu el în cameră. Închide ochii, apleacă capul sub greutatea căștilor și sunetul îl învăluie.

Se aude o muzică în fundal, iar apoi o voce de bărbat, cu inflexiunile acelea de la sfârșitul anilor ’50: „începutul sfârșitului a avut loc în 1943, când Selman Abraham Waksman[4] a observat că anumite bacterii și microorganisme din sol le pot inhiba pe altele. Acești inhibitori foloseau anumite substanțe chimice, pe care acum le cunoaștem sub numele de antibiotice”. Comentatorul continuă și descrie cazul Patriciei S., o femeie de douăzeci și unu de ani, cu tuberculoză diseminată și pulmonară în fază terminală. „Reacția ei la

4 Selman Abraham Waksman (1888-1973), biochimist celebru datorită cercetărilor asupra substanțelor organice, care au condus, în 1943, la descoperirea streptomicinei. în 1952 a primit Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină.

inhibitorul lui Waksman a fost imediată. Ca într-un basm, s-a ridicat din pat și a părăsit spitalul, complet vindecată."

Fondul muzical se stinge, apoi vocea lui Gail revine în prim-plan: „Bacilul tuberculozei, descoperit de Robert Koch în 1882, a devenit faimos atât pentru medici, cât și pentru publicul larg. Un bastonaș subțire, elegant curbat, atât de mic, încât o duzină sau chiar mai multe ar putea să încapă într-o celulă de țesut de mărime medie".

„Numele meu este John de Vreede. Sunt directorul Departamentului de Control al Tuberculozei, din New York. Pe 30 august 1991, Centrul de Control al Bolilor din SUA a raportat patru focare restrânse de tuberculoză. Trei dintre ele aici în New York. Aproape toți pacienții erau seropozitivi, consumatori de droguri sau alcoolici. Știam la ora aceea că sunt în jur de șapte milioane de cazuri în țările în curs de dezvoltare. Dar aici, în America, tuberculoza, ftizia, era o boală dispărută. Eradicată. Un personaj în memoria colectivă."

La prima întâlnire, Gail folosise un casetofon profesionist. În timp ce îl intervieva pe Ansel pentru emisiunea aceasta, îi ascultase vocea în căști și îi spusese că a fost descărcată direct în urechile ei, prin canalele creierului și în gândurile ei, pentru totdeauna.

— Domnule doctor Ressing…

„Pentru a contracara rezistența la medicație, tratăm acum fiecare pacient cu patru medicamente diferite: isoniazidă, rifampicină, pirazinamidă și etambutol. Dacă nu răspund, dacă sunt rezistenți la mai multe medicamente, atunci suntem complet descoperiți. Nu avem tratament medicamentos pentru boală. Suntem înapoi în secolul al nouăsprezecelea."

Ansel are ochii deschiși, dar o vede pe Gail cum ascultă. O vede cum își cercetează notițele, cum se uită la acul recorderului. Era ceva în felul ei de a fi, ceva ce Ansel remarcase de la început, ceva pe care ceilalți îl intuiseră și ei. Simțeai că poți să ai încredere în ea – orice ai fi spus, orice i-ai fi încredințat, puteai fi sigur că încrederea este ceva sacru pentru ea.

Interfonul bâzâie, luându-l prin surprindere. Apasă pe buton și vocea lui Pauline se aude printre pârâituri:

— A venit. Camera trei. De la 10.30.

Îi mulțumește, se ridică și își pune halatul pe umeri. O ia spre

capătul coridorului, citind fișa.

În cameră, un tânăr șade pe masa de consultație. Poartă un fâș peste un tricou subțire și jeanși. Are o șapcă de baseball în mâna dreaptă și expresia curioasă a unui băiețandru, dar e palid și evident bolnav.

— Bună, Alistair, sunt doctorul Ressing.

— Al este suficient.

— Poți să-mi spui Ansel.

— Pari tânăr, doctore, dacă nu te superi.

— Treizeci și opt. Ansel se mai uită o dată în fișă. Suntem născuți în același an.

Alistair Cameron încuviințează.

— Cred că asta este singura asemănare.

— Ești din Alaska?

— Juneau. Dar tu?

— Vancouver.

— Ce noroc pe tine!

Ansel trage un scaun și se așază în fața lui Al Cameron. Își face ordine în gânduri, scoate un pix din buzunarul halatului și începe să noteze istoricul cazului. Născut în 1961, părinții sunt din Nebraska. Absolvent de liceu. Vine la Vancouver la treizeci și șase de ani. Seropozitiv de trei ani. SIDA în plină evoluție din septembrie anul trecut. Singura rudă – o soră mai mică ce locuiește în Victoria. Al recită totul ca pe o poezie memorată de mult.

— Asta-i tot, spune dând din umeri.

Ridică mâna dreaptă și o răsucește parcă uitându-se după praf.

— Acum? Am contractat tuberculoză, să sperăm nerezistentă. Dintr-un adăpost probabil. Cum este transmisibilă prin aer, e foarte periculoasă pentru unul ca mine. Face o pauză și își atinge gâtul. Ganglionii limfatici – umflați și dureroși. Cu siguranță un semn rău.

Ansel își pune mâna pe gâtul bărbatului. Îi face un consult complet. Are temperatură 39 și pulsul mărit. Prin stetoscop poate să audă niște pârâituri slabe în partea superioară a plămânului stâng. Îi face testul la tuberculină și Alistair privește într-o parte când lichidul este injectat imediat sub piele. Reacția are loc aproape instantaneu.

— E nevoie de două sau trei zile ca să fim siguri de rezultat.

S-ar putea să se umfle și să te mănânce, dar te rog să o lași în pace.

Se uită în fișă la însemnări. Văzuse atâția tineri în situația lui Alistair, care veneau la el la sfârșitul vieții lor. Pentru o clipă, Gail e în picioare lângă el, cu capul sprijinit de umărul lui.

— Am să te internez, spune.

Al ridică din umeri, apoi îi lasă să cadă.

— M-am gândit eu.

Ansel îl conduce în cabinetul lui, apoi îi dă formularele lui Pauline. Cere o radiografie pulmonară și un test de sânge, iar Pauline sună pentru un pat.

Se întoarce în birou cu două cești de cafea. Al stă pe scaunul lui în fața calculatorului. Se uită la fotografia lui Ansel cu Gail.

— Prietena ta?

Ansel dă din cap.

Al pune fotografia la loc pe birou.

— Azi-dimineață, în loc să vin aici, m-am dus la Trout Lake. Știi unde e?

Ansel face semn spre fotografie.

— Gail aleargă. Își vine în fire, dar continuă totuși. Uneori merge acolo. E la doar câțiva kilometri de casa noastră.

— Un lac în mijlocul orașului. Mari și mici bălăcindu-se în apă. O mulțime de oameni alergând. Poate chiar am văzut-o pe prietena ta. Și pe urmă eu, stând pe nisip de parcă era proprietatea mea. Cineva cânta la violoncel. Râde și clatină din cap. N-a fost chip să mă ridic, să las asta în urmă și să vin aici.

— Mă bucur că ai venit.

— Oricum, începuse să plouă.

Patul apare într-o jumătate de oră. Ansel lasă deoparte ce lucrează și îl caută pe Al Cameron, care își omoară timpul cu un vraf de reviste în anticameră. O iau împreună pe coridoarele subterane care duc la recepția spitalului.

Al își plimbă degetele pe pereți în timp ce merge.

— Și, ce urmează acum?

— Dacă e TBC, te trecem pe tratament. O să fie complicat, pentru că nu vrem să interferăm cu medicamentele pe care le iei deja. Dacă nu e TBC, atunci e altceva. O să faci un consult radiologie după-masă. O să vedem.

Al se bate pe buzunar.

— Slavă Domnului că am asigurare. Curg mii de dolari sub

formă de medicamente prin corpul ăsta.

La prânz, Ansel iese pe treptele din fața clinicii. Lângă el, un tânăr și o tânără fumează mișcându-și ciclic țigara la gură și înapoi, cu gesturi fluide. Bărbatul scoate cerculețe de fum perfecte care se risipesc pe măsură ce se depărtează de el. Femeia zâmbește.

— Ce noroc! spune ea lăsându-și capul pe umărul lui.

El îi înconjoară talia cu brațul.

Nervii din jurul ochilor lui Ansel se tensionează, iar el simte nevoia să privească în altă parte. În ultimul timp, orice gest de afecțiune îi provoacă aceeași reacție, fie că era între iubiți, între copii și părinți, sau copii și bunici.

Nici el, nici Gail nu voiseră să termine convorbirea, așa că o continuaseră, vocea lui Gail auzindu-se când limpede, când pierdută, ca un fir care îi tot alunecă printre degete.

Într-un vis recurent, Ansel prinde avionul în seara aceea și ajunge la timp.

Știe că este imposibil, irațional, dar se desprinde de prezent și se instalează într-o altă falie temporală. Amănunte din viața lor, toate gesturile obișnuite, conversațiile atât de dragi lor continuă să se acumuleze, zi după zi, spre viitor.

Când ajunsese la Prince George cu părinții lui Gail, era prea târziu să mai schimbe ceva. Când închide ochii, orașul, corpul ei, rămân afară, memoria lui se întoarce cu spatele la camera din subsolul spitalului unde fusese condus împreună cu părinții lui Gail.

În loc de asta, este în avion, zburând peste Cascade Mountains, uitându-se în jos la zăpadă și ceață. Din văile munților își face apariția autostrada, linia ei subțire șerpuind peste pământ încolăcindu-se în jurul orașelor.

Tot ce se întâmplase după aceea, funeraliile, înmormântarea, e ceva tulbure. Mersese înainte, se întorsese la muncă, făcând ceea ce se aștepta de la el. O parte din el se mișcă înainte, cealaltă e pierdută, și fiecare zi care trece adâncește prăpastia dintre ele, ca lama unui cuțit prin trupul lui.

Are copii ale raportului medicului legist, buletinul radiologie, diagrama EKG, fișele spitalului. Contractase o infecție bacteriană, o pneumonie bruscă și devastatoare. Asta, era de părere legistul, diminuase cantitatea de oxigen din sânge și

generase o comoție. Paramedicii îi spuseseră că arăta liniștită, nu erau semne de suferință. Noapte de noapte studiase rezultatele testelor, încercând să găsească o breșă, detaliul care ar fi putut să o salveze. Bănuia o maladie ascunsă – ceva ce ar fi făcut-o mai vulnerabilă, o cardiomiopatie, o canalopatie –, nediagnosticată. Fișele de observație și amănuntele continuau să îl obsedeze, de parcă informațiile de-acolo ar fi putut să arunce o lumină, nu doar asupra bolii, ci și asupra lui Gail, asupra a ceea ce fusese ea, ce speranțe avusese și ce crezuse până la urmă. Scrisese spitalului, se întâlnise cu medicul de gardă, încercase să tragă o linie înapoi și să unească ora morții, de-a lungul nopții, cu ziua de dinainte. Viața se schimbă într-o clipită, știa asta. Știa că nu ești niciodată pregătit. Dar dorința sa de a da un sens morții ei nu slăbea. Dacă nu i-ar fi dat drumul de la spital, dacă el s-ar fi dus la ea, dacă jurnalul nu i-ar fi căzut niciodată în mâini lui Gail, dacă cineva ar fi găsit-o mai repede, dacă nu ar fi fost iarnă. Noaptea, avalanșa de posibilități năvălea peste el, nu mai putea să respire sub greutatea lor, nu mai putea să plângă după toate portițele de scăpare pe care le caută.

După ce termină de completat fișele în după-masa aceea, pedalează spre acasă. Norii își fac simțită prezența, iar ploaia, șovăielnică la început, își pierde repede inhibiția și se transformă într-o aversă. Se oprește un pic lângă pista de biciclete și dă drumul la dinam. Când pornește din nou, zgomotul lui se aude slab în spate și farul se aprinde în ploaie. Îl găsise împreună cu Gail la un second-hand de biciclete de pe Dunbar Street, la o bicicletă ieftină. Ea tot lăuda bicicletele din Praga și Amsterdam, cât de deștepte erau să folosească energia cinetică pentru alimentarea farurilor și ce risipă fac bateriile. Așa că Ansel cedase în fața elocinței argumentelor ei, sau cel puțin așa îi spusese, și scosese zece dolari pentru rabla la care era atașat dinamul. Merseseră pe ea până acasă – Gail în spate pe portbagaj. În timp ce el pedala ea fredona o melodie. Ce melodie? U2, *Beautiful Day.* Afonă ca de obicei. După aceea, pe peluza din fața casei, demontase chirurgical dinamul și îl atașase la firele de la propria lui bicicletă. *Voilà,* un pic de Amsterdam la Vancouver.

Mersul pe bicicletă până acasă este salvarea lui. Zece ani pe

aceeași rută, în jos pe Heather Street, corpul lui luând lin curbele din giratorii, în jos pe panta abruptă spre mare. Parcă și mașinile știu să se dea la o parte din calea lui.

Pe Keefer Street, becurile din Chinatown desenează un râu de lumină roșie și galbenă pe pavajul ud. Șiroaie de apă îi intră în pantofi, simte că e ud până la glezne. Continuă drumul, trece de azilul de bătrâni, spre acoperișurile înalte din Strathcona.

Ajuns acasă, își suie bicicleta pe scările din față. Casa e tăcută, și miroase a cafea veche. Înăuntru, Ansel își scoate una câte una hainele ude și intră sub duș. Aburul îi lovește plămânii și corpul i se umple de căldură.

Gail îi pune mâna pe umăr. Îi spune:

— Adună-te, Ans.

El își îndreaptă fața spre jetul dușului și ea îi înconjoară mijlocul cu brațele.

— După ziua pe care am avut-o?

Ea râde.

— N-ai decât să îți prescrii singur o rețetă.

Aerul este ceață și abur. Gail îi spune:

— Am stat toată ziua în pijama. Am citit. M-am cafelit. Am ascultat muzică.

— Un tip de vârsta mea. În fază terminală.

După ce oprește dușul, rămâne pe loc, privind cum aburul se risipește prin gura de ventilație.

În living pune un CD, o compilație de muzică country pe care o cumpărase ea și pe care o punea la nesfârșit.

Gail, ajutorul de bucătar: „Singurul meu talent, spunea ea, este că pot tăia ceapă fără să vărs o lacrimă”. Pentru Ansel gătitul era un fel de joc de cuburi, un fel de lego cu alimente. O caserolă clădită strat cu strat, un luminator din cartofi. Nici după șase luni nu se dezobișnuise să gătească pentru două persoane. Ca să compenseze, gătește acum o dată la două zile; mâncăruri migăloase și elaborate. Soarele apune în timp ce el zdrobește energic cartofii și taie mărunt ceapa și prazul.

Când e gata, ploaia s-a oprit, așa că duce totul pe veranda din față. Cerul de deasupra e luminat blând, culori calde aglomerându-se spre orizont.

Ansel îl zărește pe Ed Carney stând pe veranda lui și îi face cu mâna. Să îl privești pe Ed Carney cum se ridică, coboară treptele una câte una și vine greu pe trotuar spre tine este ca și

cum te-ai uita la pâine cum crește. Așa că Ansel intră în casă, ia încă un tacâm pentru prietenul lui, cu încă un pahar de vin și, când se întoarce cu tava, Ed a ajuns pe verandă.

Ed se instalează comod, și cei doi stau și mănâncă în liniște în timp ce, din când în când, mașinile trec fâșâind pe Keefer.

Ed îi descrie coiotul pe care l-a văzut mai adineauri sărind drept în mijlocul străzii. Pe partea cealaltă, doamna Cho își citește ziarul așezată lângă geam. Ridică ochii, îi vede stând acolo, le zâmbește și trage draperiile.

Lui Ansel i se pare că Ed încă are constituția unui poștaș – drept și țeapăn, cu ochi care se încețoșează în timp ce el trece de la un gând la altul. Ieșise la pensie de-abia de un an, după patruzeci de ani în serviciul Poștei Canadiene. Deoarece Gail obișnuia să lucreze acasă, trecea pe la el în timpul zilei la o cafea și o șuetă. Îi povestise odată lui Ansel că Ed își petrece ziua construind aparate de fotografiat, citind revista *Nature* și scriindu-le nepoților despre biologul Alfred Russel Wallace. Le spunea că evoluția încă este teoria definitorie a timpurilor moderne, așa cum fusese și pe vremea copilăriei lui. „Celule stern, Dolly, robotică, teorii despre tot felul de lucruri, tot el și Darwin sunt pietrele de temelie”, le scria. „Iar oamenii încă refuză să îi predea în școli. Curată nebunie.” Seara, toți trei își treceau vremea împreună, iar Ed le picura în urechi fragmente de ezoterism. Ecuații matematice pentru distribuția semințelor pe o pălărie de floarea-soarelui, și tot așa.

În seara aceasta se lansase într-o poveste despre primul transplant de inimă. Hamilton Naki era grădinar, îi spune Ed lui Ansel. Tânăr fiind, ucenicise la un doctor de la Universitatea din Cape Town care avea nevoie de ajutor cu animalele de laborator. Era Africa de Sud în 1950, așa că Naki, care era negru, își păstrase și calificarea de grădinar, deși învăța să transplanteze organe la animale.

— Lucra pe girafe, spune Ed. Imaginează-ți ce masă de operație îi trebuia. Și ce cameră?!

— Trebuie să le operezi în timp ce stau în picioare, răspunde Ansel. Girafele au presiunea arterială mare, așa că e mai bine să nu stea culcate. Deci fără masă de operație. Doar o schelă.

Ed încuviințează plăcut impresionat.

— Când Barnard a făcut celebra lui operație, continuă el, Naki a fost cel care a condus echipa care a prelevat inima de la

o donatoare de douăzeci și cinci de ani, o femeie care fusese lovită de o mașină. E mai trist decât o poveste de Raymond Carver. Era în 1967, iar contribuția lui Naki a fost tăinuită cu grijă. Naki a fost la conferința de presă care a anunțat succesul intervenției, dar s-a prezentat drept un grădinar care lucra la Institutul de Cercetări.

— Până anul ăsta, continuă Ed, nimeni n-a știut. Nici măcar vecinii lui. A ieșit din serviciu cu o pensie de grădinar.

Amândoi clatină din cap. Ansel își amintește de prima oară când văzuse o inimă deschisă pompând. Modul în care golea cavitatea îl șocase, îl făcuse să își pună mâna cu mănușă pe propriul piept.

— Care parte din viața acestui om este ficțiune? îl întreabă pe Ed.

— Pentru el, niciuna. Ceea ce înseamnă, cred, că depinde din ce unghi privești lucrurile.

Ed își pune farfuria pe masă.

— Dacă ești într-un avion, spune, un nor la o distanță de trei metri arată la fel cu unul la o distanță de treizeci de mii de metri. Fiecare nor este tot atât de fragmentat ca o conopidă sau un broccoli. O foarte mică parte dintr-un nor, cea care este văzută de aproape, are aceeași formă cu norul întreg.

Ansel zâmbește:

— Te consolează asta, Ed?

— Știi, ciudat, dar uneori chiar mă consolează.

— Din cauza aceluiași tipar?

Ed clatină din cap.

— Fiindcă e misterios?

Ia o înghițitură de vin, apoi răsucește încet paharul ținându-l de picior.

— Asta este una la mână. Suntem aici doar pentru o frântură de timp, și marele meu regret este că nu știu și mai mult. Sunt la fel ca acei copii pasionați de SF care vor să tragă cu ochiul la ce-o să fie în viitor. Mai lăsați-mă să mai citesc un pic, să văd ce urmează, încă o oră cu lanterna sub plapumă. Asta este mulțumirea mea.

Când ploaia începe din nou, ei sunt deja la a doua sticlă de vin.

— Ed, spune Ansel, cum ai spune că este ploaia asta?

Ed își mijește ochii în noapte.

— Aș spune că este ca apa care curge dintr-o centrifugă de salată.

— Cine a inventat centrifuga de salată?

Scutură din cap, râzând.

— N-aș putea să spun, habar n-am.

Ansel aude o sirenă venind în jos pe Hastings Street, iar un pic mai târziu încă vreo câteva. Sunetul dispare în noapte. Ed zice:

— Lumea mi-a spus că ar trebui să o iau din nou de la capăt, după moartea Patriciei. Cică e o casă prea mare pentru un bătrân și prea multe lucruri care îmi amintesc de ea.

Ansel ascultă în tăcere, privind luminile pâlpâitoare ale unui avion, dispărând în norii care se mișcă încet pe cer. În spatele lor, muzica de pe CD se revarsă din casă. Casa lor este aproape la fel cum o lăsase ea. Hainele ei, lucrurile ei. Toate benzile, casetele și minidiscurile. Apeși pe un buton și vocea ei umple camera.

— Am o fotografie cu voi doi stând aici, rostește Ed. Ia o înghițitură de vin și se șterge la gură cu dosul palmei.

Din CD-player răsună melodia preferată a lui Ansel: Dom Turner și *Down by the Riverbed-,* se aude acordeonul și muzicuța, precum și chitara de blues.

Gail cântă „Am o ladă de Anselitis”. Are un pahar în mâna dreaptă și se leagănă pe treptele din față.

— Și eu m-am gândit să plec, Ed. Dar tot ce am este în casa asta.

— Era tânără. La treizeci și nouă ești tânăr. Ochii lui Ed sunt roșii și plini de lacrimi. Ce, vorbesc prostii, și la șaptezeci ești tânăr.

În lunile de după moartea Patriciei, înainte ca Scott Carney să se mute înapoi în casă ca să fie lângă tatăl lui, Gail obișnuia să îi ducă cina lui Ed. Ansel o vedea cum stă în pragul ușii chiar de pe scaunul pe care stă acum. Ed Carney o bătea la cap cu clinicile de fertilitate sau noua superpiele creată de Armata SUA, cu Marconi și cu telegraful: „Omul care a însemnat moartea porumbeilor călători”. Își umplea mintea cu tot ce putea, ca să o țină ocupată. Ca pe un balon care să plutească departe de jalea din corpul lui.

„Nici nu am nevoie să mă gândesc la idei noi pentru proiectele radiofonice”, spunea Gail jumătate râzând, jumătate

plângând, când se întorcea acasă. „Am un Ed.”

Acum, Ed dă să se ridice. Se uită peste drum la casa lui, unde becul de afară strălucește în întuneric.

— Îmi era ca o fiică. Iar băiatul meu, Scott, o considera de-a casei. Cum râdeau amândoi și cum se certau. Mereu încerca să îi dea idei. Până la urmă i-a adus jurnalul acela codificat; genul de lucru care îi aprindea imaginația.

— Ed, spune Ansel. Când se uită la prietenul lui, stelele parcă dispar după nori. Crezi că jalea are un scop biologic? Un scop menit evoluției?

Ed își bagă mâinile în buzunare.

— Cred că este o modalitate de a ne ține în viață.

Ansel îl privește nedumerit.

— Jalea este momentul când îți pui toate întrebările. Dacă nu găsești și răspunsuri la ele, nu mai vrei să mai rămâi în viață. Nu te mai gândești să ai copii. Poate că să găsești o cale de acceptare a morții, a ta și a celorlalți, este un imperativ al evoluției. Uităm că există această posibilitate. Oamenii mor, iar noi suntem surprinși. Întotdeauna ni se pare nefiresc. E o festă pe care ți-o joacă mintea.

— Este ca atunci când vorbești despre perspectivă. De departe sunt de acord cu orice. Văd lucruri care se repetă, tipare și tot așa. Pot să accept că universul are treisprezece miliarde de ani. Dar locul unde simți durerea, jalea, e aproape chiar aici. Unele lucruri pe care nu ai cum să le accepți vreodată sunt chiar aici. Scutură din cap. Ceea ce mă ajută când adorm și o visez pe Patricia mea, iar ea îmi spune: „N-ai de ce să te îngrijorezi. Liniștește-te. O să treacă”. Scutură din cap. Dar numai că asta nu se întâmplă, chiar deloc.

În aceeași noapte Ansel se trezește în întuneric dezvelit, în vreme ce un bec de pe stradă revarsă lumină în încăpere. O strigă, dar numele care rămâne suspendat în aer este un sunet, un cuvânt care începe să își piardă substanța, căci nu primește răspuns.

Coboară și pune ceainicul la fiert. Pentru Ansel Reesing s-a terminat cu somnul, se gândește. O nouă eră. Cu o săptămână în urmă se plimba toată noaptea, traversând granița imaginară dintre Strathcona și zona centrală de est, mergând pe jos până pe Main și Hasting, unde o grămadă de oameni erau încă treji

și mișunau pe-acolo. Asta îl făcuse să se gândească la cum îi descrisese Gail zona arctică iarna – oameni care își petreceau viețile lor diurne în întuneric.

În noaptea asta, își ia paharul cu ceai și se duce în biroul lui Gail. Aprinde luminile, apoi le micșorează intensitatea, căci parcă o aude spunând: „Nu poți să auzi bine când e lumină prea puternică”.

Tot echipamentul ei este aici, plin de praf. Un raft plin ochi cu benzi, markere de scris pe benzi, lame de bărbierit și scotch pentru benzi. Ce va face oare cu tot ce e acolo? CBS luase și arhivase deja unele din lucrările ei, dar restul – evenimente și documentare, fragmente neterminate, toate interviurile întâmplătoare și zgomotele de fond pe care mereu zicea că o să le pună în ordine – era încă aici.

Dă drumul la calculatorul ei și așteaptă până ce toate iconițele se luminează una câte una. Deschide programul de editare, plimbă cursorul prin fișiere și dă click pe unul la întâmplare. O voce cu un ușor accent se aude – cea a lui Harry Jaarsma: „Criptografia este un fel de protecție. Gândește-te la jurnalul lui Sullivan ca la un mesaj din trecut, dar unul care a fost acoperit de multe alte straturi.

Fiecare limbă își lasă amprenta unică. Știi, criptografia este o profesie complicată. Ți se dă ceva codat și ți se spune «Descifrează» și totul devine un joc, o vânătoare. Bineînțeles că pleci de la premisa că este ceva de vânat, de dezvăluit. Este exact lucrul care ar putea distruge un om. Este ca un miros prea puternic, dar a cărui prezență nu poate fi dovedită fizic. Dacă în ciuda tuturor eforturilor nu o să găsești calea? Avem un proverb olandez: *Aud bătaia clopotului, dar nu știu ce arată acele ceasornicului”.*

Fragmentul din interviu se termină, indicatoarele luminoase de sunet devin o linie dreaptă, iar camera se cufundă în tăcere.

Ansel aude oameni trecând pe stradă, un bărbat și o femeie vorbind vesel și vioi. Este târziu, trei și un sfert dimineața. Deschide inboxul lui Gail.

Chiar și acum, după atâtea luni, tot mai apare câte un mail ocazional – întrebări de peste Ocean, note de la oameni cu care lucrase sau pe care îi intervievase. Deschide un e-mail de la Harry Jaarsma, unul pe care îl mai citise. *Sigur că știu că nu mai ești, dar adresa ta este încă activă. Mesajele nu mi s-au*

întors. Îmi lipsești atât de mult. E-mailul era însoțit de o serie de JPEG-uri, imagini mărite ale Setului Mandelbrot[5]. Gail spusese că, până când nu văzuse imaginile acestea, ea nu putuse să își imagineze infinitul.

Imaginile se deschid încet, fiecare mărind un punctuleț mic din imaginea precedentă. Formele rămân vag familiare, cozi de scorpioni și lanțuri de spirale, evoluând peste generații.

Unul din mesajele proaspăt primite îi atrage atenția lui Ansel, îl deschide fără să stea pe gânduri.

„Lieve Gail, nu ai mai dat vreun semn de mult. Sper că totul e bine. Mă gândesc la tine. Scrie-mi, te rog. Al tău, Sipke."

Numele îi este cunoscut, dar de oboseală nu știe de unde să-l ia. Ansel îi scrie înapoi, spunându-i că îi pare rău. Îi face un rezumat despre ce se întâmplase.

Dă click pe *Send,* se lasă pe spătar și închide ochii.

Gail spune: „în radio sunetele pot fi traduse în semnale de microunde și apoi pot fi trimise spre un satelit care plutește în spațiu. Se zice că e ca și cum ai împușca o veveriță în ochi de la cincisprezece kilometri distanță". Râde imaginându-și scena și face riduri mici în jurul ochilor. „Semnalele astea sunt apoi trimise din nou spre noi, dar unele părți scapă mereu. Unele părticele întorc spatele Pământului și poate că vor continua să călătorească veșnic."

Aventura lui cu Mariana se întâmplase vara trecută, când Gail era plecată cu treabă la Toronto. Într-o noapte, după ce fuseseră de gardă, el și Mariana se duseseră să bea ceva. Fuseseră împreună cu alți doctori și prieteni și, la un moment dat, nu mult după asta, băgase de seamă că toată lumea plecase, în afară de ei doi.

Mariana era pneumolog și îi ținea locul unui doctor care era în concediu. Se simțise brusc atras de felul în care stătea la masă, picior peste picior, cu bărbia sprijinită pe mâni. Era caldă și serioasă și era căsătorită, așa că la început crezuse că nu e niciun pericol, nicio probabilitate ca aventura care avusese loc ulterior să se întâmple. Își ignorase propriile sentimente, considerându-le inofensive și obișnuite.

Barul devenise zgomotos și se mutaseră la o masă din colț. Îi spusese că și tatăl ei fusese medic și că niciodată nu se îndoise

5 Set de puncte în plan care formează imaginea unui fractal.

că va urma și ea medicina. Dar cu cât trecea timpul, cu atât începuse să aibă mai multe îndoieli. Este o carieră care te izolează, zicea ea, care te transformă într-un singuratic în moduri la care nu te-ai fi gândit. Fiecare consultație este atât de intimă, chiar dacă e profesională. Întotdeauna doctorii trebuie să tăinuiască o parte din ei de pacienții lor, de cei dragi.

La un moment dat, îi luase mâna și se aplecase să o sărute. Pentru o scurtă secundă, se trăsese înapoi, după care revenise, încă își amintea gustul buzelor ei, de lămâie, de vin amărui. Îi spusese că soțul și fiul ei erau plecați într-o tabără. Plecaseră din bar și hoinăriseră prin noaptea caldă de vară. Șiruri de mașini coborau pe Cambie Street, oameni care ieșiseră de la film ca să intre în cafenele și baruri. El și Mariana se țineau de mână când cotiseră pe o stradă rezidențială liniștită de lângă casa ei. Își amintește totul de parcă ar fi vorba de detalii din viața altuia, pe care i le-a povestit cineva demult.

Uneori, lucruri altfel dificile se întâmplă atât de ușor, să dezbraci pe cineva, să îți lipești buzele de ale celuilalt, să îi respiri aroma pielii și să uiți cum ai ajuns acolo. El poate să analizeze acel moment, izolat, să-i studieze fiecare detaliu. Secunda de dinainte de a se apleca peste masă ca să o sărute, secunda de dinainte ca mâna lui să se întindă ca să o atingă pe a ei.

Mariana descuiase ușa de la casa ei. Aprinsese luminile și el închisese ochii pe jumătate din cauza strălucirii. Decorul îi era familiar, ca o amintire din copilărie, holul care ieșea din living, trecea de bucătărie, covorul gros de sub picioarele lui. Fusese o petrecere aniversară nu demult și suporturile pentru pahare erau încă pe măsuța de cafea. Fotografii înrămate atârnau frumos pe pereți. Trecuseră pe lângă ușa deschisă de la camera copilului, unde un avion solitar atârna de tavan.

În după-amiezile care urmaseră, el și Mariana mergeau pe jos, preț de trei intersecții până la ea acasă. Intrau, străbăteau încăperile tăcute. În pat lângă ea, își spunea că trecuse granița într-o altă țară, alt loc, fără legătură cu relația lui cu Gail. Ca și cum aventura ar fi fost un eveniment ce i se întâmpla lui, pur și simplu, ca și cum fiecare moment nu ar fi fost alegerea lui, de parcă nu l-ar fi plănuit cu atenție.

Odată, în cabinetul lui, Mariana pusese niște radiografii în

fața ecranului luminos și îi arătase zona întunecată de pe plămânii unui pacient. Îi relatase istoria clinică a cazului și starea lui actuală de sănătate. În timp ce ea vorbea, Ansel se întreba ce va mai urma oare, după inventarea acestui aparat care, cu ajutorul luminii, îți dădea voie să vezi interiorul corpului omenesc? Cunoștea forma și greutatea inimii, densitatea coastelor, misterioasa și minunata ramificație a ventriculelor. Știa că, în momente de jale, corpul se umple de substanțe chimice care generează emoțiile, răspunsuri cartografiate în corp de parcă prin vene ar curge cerneală. Mariana îi spusese odată că poate la un moment și-ar fi putut găsi fericirea împreună, dar probabil că acel moment trecuse deja. Până să se întâlnească, alesese fiecare calea lui, începuse să își trăiască propria viață. Alegem întotdeauna cu ochii închiși, spusese. Întotdeauna preferăm să privim în urmă.

Pe măsură ce treceau săptămânile, viața lui părea că se desparte în două, aventura pe care o începuse și relația lui cu Gail, pe care o iubea. Cele două părți nu se puteau atinge, deoarece fiecare portretiza complet diferit omul care era și omul care ar fi vrut el să fie. În septembrie pusese capăt aventurii și îi mărturisise totul lui Gail. Îl ascultase în liniște, apoi fugise de el, neliniștită, din cameră în cameră. O urmase, înspăimântat de gândul că, dacă va închide ochii, va dispărea. Durerea ei îi este încă vie în minte, trăsăturile chipului ei. Ce ar fi vrut de la ea? îl întrebase. Ce voia el să îi spună?

Ar fi vrut să se înfurie și să îl acuze. Să îi spună de ce îi era așa de ușor să plece cu lunile și să se dedice din toată inima muncii ei. Să recunoască și ea că de fapt nu îl mai iubește.

Luase foc. Cum îndrăznea să dea vina pe ea? Furia ei scotea scântei în jurul lor, iar apoi pur și simplu se dizolvase evaporându-se în aer. Acceptarea ei fusese pentru el mai rea decât orice răspuns. Îi spusese că se simțea de parcă s-ar lupta unul cu altul de multă vreme, iar acum ajunseseră în sfârșit la un deznodământ.

În acel moment, atâtea lucruri li se clarificaseră, motivele pentru care se ridicaseră toate barierele, se creaseră situațiile-limită, eșecul de a nu reuși să pui mâna pe ce dorești chiar dacă nu poți numi acel lucru. Văzuseră că se puteau da un pas înapoi, puteau să lase capul în jos și puteau renunța la acest ceva.

Iar el îi spusese că vrea să continue, să încerce să găsească o cale din punctul acela. Dar zilele și nopțile lor intraseră într-un fel de purgatoriu. Erau acolo, în aceeași casă, unul lângă altul, în vreme ce ritualul anilor petrecuți împreună îi ferea de o răceală crescândă. Câteva săptămâni mai târziu, de ziua lui Gail, când împlinise treizeci și nouă de ani, merseseră împreună pe malul golfului. În larg, pânzele albe se desfășurau ca niște batiste.

— Ești fericit, Ans?

Gail îl întrebase cu melancolie în glas, ferindu-și privirea.

Da, îi răspunsese. Asta era viața pe care și-o dorește. Dar se vedea cât e de rănită, durerea arunca o paloare pe pielea ei. Simțise că o scăpase din mâini, ca și cum o parte din ea, cea din spatele aparenței, s-ar fi întors irevocabil cu spatele la el.

Toamna târziu, Gail se dusese la Amsterdam să se întâlnească cu Harry Jaarsma. Când se întorsese era plină de viață, de pasiune. Părea că își dorește schimbarea, să se schimbe ea, dar și ea în relație cu el, și credea că orice e posibil. Spusese că trecutul nu este static, că amintirile noastre se modifică, iar noi ne schimbăm cu fiecare pas pe care îl facem spre viitor. Pe măsură ce săptămânile trecuseră, descoperiseră o cale pentru un nou început. În februarie plecase la Prince George.

Tânjea să își amintească atâtea lucruri – tot ce îi spusese ea vreodată, felul în care mergea, fața ei când se scula dimineața, vocea ei cântată.

E încă în fața calculatorului, lumina zorilor mijește prin ferestre, când primește un răspuns.

Cum? scrisese Sipke Vermeulen. Cum se putuse întâmpla așa ceva?

Îi uitase numele, dar își amintește acum că Gail îl întâlnise pe Sipke Vermeulen toamna trecută la ultima vizită în Olanda. Îi cunoscuse pe părinții ei după război. Îi povestise atunci despre un loc unde fuseseră împreună, o insulă care acum face parte din continent, un loc unde avea să se întoarcă într-o bună zi împreună cu Ansel. Rămâne în fața calculatorului cu mâinile sprijinite de tastatură. Dar nu știa ce să răspundă. În cele din urmă închide fereastra și oprește calculatorul.

Afară, se auzeau din nou voci. Oameni care nu se puteau duce acasă, care băteau străzile din zona centrală de est.

Ea spune: „Hai la culcare, Ans. Am picioarele bocnă”.

„Bine, Gail”, răspunde el.

Și când închide ochii și o găsește, ea își pune picioarele pe pulpele lui. O ia în brațe și trupurile lor iau căldură unul de la celălalt și își găsesc echilibrul.

A doua zi dimineață Ansel se trezește cu gâtul uscat și mintea limpede. Dormise prea mult. Știe asta după lumina care intră în cameră. Jos, cineva cântă. CD-ul pe care îl pusese aseară încă merge, rotindu-se singur la nesfârșit.

Năvălește în baie, își dă cu apă rece pe față și își netezește părul. Se uită cu jind la cafetieră, dar nu mai e timp. În cinci minute e afară și o ia pe lângă False Creek. Păsările se bălăcesc în apă și bărci sunt ancorate în răsăritul de august. Nu recunoaște pe nimeni printre cei care se duc la muncă. Sunt cei de la ora nouă dimineață, oarecum mai relaxați. Au ochelari de soare monobloc. Pedalează grăbit, accelerează la cotituri, aude cum clipocește apa, lovindu-se de chei.

La clinică, Pauline îi dă un teanc de hârtii.

— Prima ta programare n-a apărut. Dar au venit rezultatele lui Alistair Cameron. Se scutură. Zici că e haos, dar nu e. E o stare de fapt, zău.

Singur în birou, Ansel citește buletinul radiologie al lui Al Cameron. Radiografiile confirmă o tuberculoză pulmonară activă.

Ochii lui sunt atrași de fotografia pe care Al o remarcase ieri, se întinde și ia rama în mână. Se întorsese de la Amsterdam doar de o săptămână și se hotărâseră să meargă pe coasta de sud-vest a Vancouverului la niște prieteni. În dimineața în care făcuse fotografia, merseseră pe țărmul Pacificului, oprindu-se să exploreze ochiuri liniștite, să admire stelele de mare roșii și melcii cu cochilii răsucite. Gail poartă jeanși și un fâș, iar părul ei, acum până la umeri, îi flutură pe lângă obraji. Își amintește cum se oprise pe stânci ca să o prindă în obiectiv, cu câtă tandrețe se uitase la el când ridicase privirea.

Adesea se întrebase ce vise avusese ea – dacă avusese vreunul –, și care fusese ultima imagine ce o însoțise dincolo, departe de viață, departe de conștient. Când încearcă să își imagineze această trecere, pământul se prăbușește, iar el cade împreună cu ea.

După-masă, înainte să plece acasă, Ansel se oprește la camera de gardă și îi face o vizită lui Al Cameron.

E în pat, cu perfuzii în vene. Picioarele încălțate cu șosete verzi ies de sub păturile de spital, iar privirea îi este apatică.

Ansel rămâne în picioare la capătul patului și consultă foaia de observație două minute înainte ca vreunul din ei să vorbească.

— Streptomicina iese din discuție.

— Da, în cazul tău, streptomicina iese din discuție.

— Și atunci ce ai pentru mine?

— Nu știu, Al. Hai să așteptăm rezultatele analizelor.

— TBC-ul înseamnă oftică, nu?

— Așa e.

— Este o boală veche. Ce ciudat să te gândești la tine ca la un om modern, doborât de o boală demodată.

Ansel încearcă să își amintească exact vorbele din documentarul lui Gail. Kafka, diagnosticat cu oftică, își imaginase un dialog între creierul lui și plămâni. Îi spune lui Al povestea, iar cuvintele îi vin în minte pe măsură ce le rostește:

— „Creierul se trezise într-o stare în care nu mai putea suporta durerea și suferința. Așa că spuse: «Eu renunț, dar dacă este cineva căruia să îi mai pese de conservarea întregului și îmi mai ia din povară, aș mai putea să o duc o vreme». Și atunci plămânul făcu un pas înainte; nu prea avea nimic de pierdut”.

Al zâmbește, o umbră încântătoare de zâmbet, de parcă și-ar aduce aminte de ceva. Întinde mâinile și se ridică în capul oaselor.

— Ai copii, Ansel?

— N-am.

— Dar îți dorești?

— Da.

— Oare cer prea mult?

Ansel pune foaia de observație lângă pat. Simte ceva, ca o atingere pe piele, apoi, încet, inexplicabil, senzația dispare.

— Nu, nu ceri prea mult.

Al își trage cearșafurile. Spune:

— Cred că m-am împăcat cu gândul, că am acceptat-o. Dar când mă trezesc dimineața, pacea se spulberă de parcă nici n-a

fost sau de parcă ar fi fost o iluzie. De aia îmi este atât de greu, nu vreau decât să mă resemnez și să se termine. Fără alte întrebări, fără alte dubii.

Ansel dă din cap, incapabil să vorbească. Simte că ar putea întinde mâna, să o prindă, să o țină o clipă. Nu pleca, se gândește. Ea nu spune nimic, căci amândoi știu cum se termină, amândoi știu că nu pot să schimbe nimic. *Gail.* E pe jumătate întors cu spatele la Al, speriat de propria lui emoție.

— Am voie să dau un telefon? Aici nu e ca la pușcărie, nu?

Ansel îi întinde telefonul lui.

— Știi numărul?

Al dă din cap.

— Bine. Asta e din partea clinicii.

Pune foaia de observație a lui Al la locul ei, de la capătul patului.

După ce Ansel iese din cameră, Al Cameron stă întins pe o parte cu păturile trase peste cap.

— Sunt aici, spune. Sunt aici.

El și telefonul într-o peșteră mică de nemișcare.

4. DEASUPRA

Clara stă în atelierul de croitorie sub luminator – un pătrat de lumină pătrunzând prin fereastră, înconjurând-o ca o ramă. Este dimineața devreme, când și când se aude câte o pasăre, iar un animal, pesemne o veveriță, se gândește ea, aleargă pe acoperiș. Ziua se întinde în fața ei, un buzunar în spațiu, care trebuie umplut. Va termina de cusut în dimineața asta, iar mai târziu se va duce să culeagă flori din grădină și le va duce la cimitir pentru fiica ei.

Netezește ziarul cu mâna și clipește repede ca să alunge somnul de pe pleoape. Articolul pe care îl citește relatează cum oamenii de știință din Austria au măsurat cel mai scurt interval de timp observat vreodată, o sută de attosecunde sau a cvintilioana parte dintr-o secundă. „Ca să vă imaginați cât de puțin înseamnă”, spune articolul, „gândiți-vă dacă 100 de attosecunde ar fi întinse ca să dureze o secundă, o secundă ar dura 300 de milioane de ani pe aceeași scală”. Timpul, crede Clara, este marele mister. De la Einstein încoace, fizicienii au argumentat că timpul este o convenție, că doar viteza luminii rămâne oriunde în univers. Dacă cineva ar călători extrem de rapid, timpul s-ar curba, iar trecutul unei persoane ar deveni teoretic viitorul alteia.

În atelierul ei, o duzină de costume erau puse pe umerașe pe un stativ. Spectacolul, *Spărgătorul de nuci* pentru copii, era programat pentru septembrie, complet în afara stagiunii, dar copiilor de la școala de dans nu părea să le pese. În ultimele câteva săptămâni se tot perindaseră pentru probe – fete în turnuri spumoase agitându-se prin hol, Regina Zăpezii așteptând rece, cu mâinile în șolduri, într-o rochie cu paiete. Clara face ultimele retușuri la un cap gigantic pentru Regele Șobolan. Pe masă – un vraf de șomoioage de curățat pipa din care are de gând să facă favoriții.

De la fereastră îl vede pe Matthew, în picioare în grădină. Privește în sus spre cerul de august, cu urme ușoare de nori, după care coboară privirea spre ultimele flori de vară. Din cauza artritei, soțul ei se mișcă încet, în baston. O clipă se gândește să lase cafeaua și să i se alăture, dar are treabă. Grădina fusese întotdeauna domeniul lui Matthew. Acolo el se dă uitării pe el și orele care trec. E în stare să facă și cele mai

încăpățânate flori să înflorească.

Peste o oră, o oră și ceva, se va întoarce în casă. În fiecare dimineață la fel. Vor pune ceainicul la fiert și vor pregăti un mic dejun ușor. Fiecare gest, fiecare rutină ajută, la fel cum condusul pe autostradă pare relaxant – mișcarea te ajută să meditezi și îți ordonează gândurile în vreme ce te deplasezi.

Crescuse în restaurantul tatălui ei din Kowloon, iar Hong Kongul pe care Clara și-l amintește este aglomerat și viu, un oraș încălzit de îmbulzeala corpurilor. Pe Reclamation Street, unde locuiau, clădirile, înghesuite una în alta, par să se bată pentru spațiu. Rufele întinse fluturau în vânt, balcoanele erau pline de oameni, la fel și trotuarele.

După școală, la cină, spăla podeaua restaurantului salutând clienții care intrau prin ușile batante: oameni mai în vârstă, cu ziarele împăturite sub braț, femei tinere în pantaloni și bluze trăgând după ele un șir de copii. În bucătărie, în spatele geamurilor, bucătarii apăreau și dispăreau în aerul plin de aburi. „Ching Yun”, o chema tatăl ei cu mândrie, pe numele chinez, „Fugi și du-i domnului un pahar cu ceai”. Totdeauna se simțise bine în du-te-vino-ul din restaurant – zgomotul bețișoarelor pe farfuriile de porțelan, bilele lovindu-se una de alta pe abacul tatălui ei. Ducea în echilibru jumătate de duzină de farfurii pe o mână, ascultând răbdătoare când unul dintre clienți se plângea de mersul lumii, de copiii lui sau pur și simplu de vreme. Resturile de mâncare le scotea pe ușa din spate, acolo unde cei foarte în vârstă și cei foarte tineri se amestecă ducând farfurii de tablă.

În spatele bucătăriei, scări acoperite cu un linoleum uzat duc spre locuința lor. Ea și cele patru surori mai mici locuiesc într-o singură cameră, claie peste grămadă, împărțind hainele, periile de păr și papucii. Surorile ei își petrec zilele lucrând în restaurant, dar Clara, fiind cea mai mare, fusese înscrisă la St Mary’s School. Serile, în timp ce surorile își terminau treburile, se așeza la masa unde mâncau și scria eseuri sau lucrări de laborator, sau o ajuta pe mama ei la cusut. Lucra repede, nerăbdătoare să i se alăture tatălui ei în camera de zi, unde în fiecare seară el deschidea un roman și pășea afară din realitate. Aduna cărțile citite de la picioarele lui și le citea, indiferent dacă erau în engleză sau chineză, *Moș Goriot,*

Povestea celor două orașe, Călătorie spre vest. Mai târziu, când toată casa dormea, ea rămânea trează, citind la lumina lumânării. Surorile ei oftau în somn, respirând laolaltă, în timp ce ea, întorcând paginile, se cutremura, plângea sau se scutura de râs.

În *Călătorie spre vest,* tânărul călugăr Xuanzang este trimis de către Bodhisattva la un pelerinaj în India. Lui i se alătură trei discipoli cărora li se dăduse sarcina să îl însoțească pentru a-și răscumpăra greșelile făcute în trecut. Să le îndrepte. Poveștile care alcătuiesc *Călătorie spre vest* sunt prezente în nenumărate opere chinezești. Duminicile, ea și tatăl ei luau autobuzul spre teatru, un templu transformat, și acolo cumpărau bilete de la un bătrân cu favoriți, care dormea în ghereta lui cu un ochi deschis. Ca un delfin, spusese odată tatăl ei, care stă treaz doar cât să plutească, în sala în aer liber, în acea zi, Clara își croise drum în față, trecând de bunicile așezate în șezlonguri, bând ceai și scuipând coji de semințe de floarea-soarelui pe jos. Stătea atât de aproape de scenă, încât zgomotul gongului îi explodase în urechi coborându-i pe șira spinării; putea să vadă tivul de la haina galbenă a Regelui Maimuță când traversa în salturi scena. Iar ea acolo, cu tatăl ei alături, urmărise simbolistica poveștii. Căutarea iluminării, călătoria spirituală din miezul ei.

Avea cam doisprezece ani și ziua aceea, momentul acela, orașul acela au devenit pentru ea neclare. În vreme ce ea însăși, dintr-odată s-a clarificat.

În seara accidentului, tatăl ei dăduse drumul la radio. De unde stătea, măturând intrarea în restaurat, auzise clinchetul primelor note, o îmbinare de simboluri. În restaurant, un om în vârstă cu vocea hârâită de bătrânețe începuse să cânte. Mesenii băteau din palme, încurajându-l, alăturându-i-se cu vocile lor.

Se lăsase înserarea. Stătea afară cu mătura în mână și asculta. O mulțime de oameni se opriseră pe trotuar și se uitau în sus la blocul de peste drum. Când își lăsă capul pe spate și ridică privirea, văzu un băiat mergând încolo și-ncoace pe acoperișul plat. O strălfulgerare colorată aluneca pe cer, un zmeu sus, deasupra lui. Vântul îl sălta și îl răsucea, un dragon cu coada lungă și fâlfâitoare învârtindu-se în spirală.

Văzu marginea acoperișului spre care băiatul se îndrepta

fără să o bage de seamă. I se puse un nod în gât.

Se întâmplă în mai puțin de o secundă. Băiatul cu capul în sus se uita cum se înalță zmeul. Făcu un pas înapoi în aer. Cineva de lângă ea țipă, iar după aceea nu mai auzi decât tăcerea. Pentru o clipă, în cădere, băiatul își întinsese trupul, cu mâinile căutând să se agațe și picioarele să se cațăre.

Mulțimea se repezi înainte în față, iar ea începu să alerge, întinzând brațele de parcă ar fi vrut să îl prindă. La câțiva pași în fața ei, băiatul se trezi pe trotuar.

Voci țipau – un strigăt care crescu în volum, un sunet care trecu peste ea. Capul lui era zdrobit într-o parte, picioarele erau răsucite groaznic sub el. Ochii băiatului erau deschiși, dar nu credea că mai poate să vadă. Oamenii porniră spre el, dar se opriră când văzură sângele băltind pe pământ.

Secundele treceau. În jurul ei nimeni nu se mai mișca.

Aerul era gros. A fost nevoie să îl împingă, luptând cu senzația de rău care creștea în pieptul ei. Făcu un efort să înainteze și să îngenuncheze lângă el. Cu duioșie îi puse palma pe frunte, iar apoi cu grijă îi luă mâna.

În spatele ei cineva întrebă:

— Mai respiră?

Clara încuviință, dar nu ridică ochii.

— Chemați o ambulantă!

Pași se îndepărtară în grabă. Auzea o fetiță plângând și strigând după părinții ei, dar nimeni nu îi răspundea. Cineva îi spuse că părinții ei nu erau acolo, se duseseră de dimineață pe Hong Kong Island. La auzul vocii fetiței, ceva se schimbă în expresia băiatului și Clara știu că se uita la ea, că îi vedea fața. Era mai mic decât ea, avea pesemne zece ani. Ea îl strânse mai tare de mână.

— Nu-ți fie frică, îi spuse.

Părul lui era încleiat și strălucea de sângele curgându-i încă. Îi spuse că asta era doar începutul unei lungi plimbări, o călătorie însemnată. Clipi spre ea părând că înțelege, că are încredere în ea. Îi spuse că va rămâne lângă el cât va putea.

Zgomotul sirenei ajunse apoi la urechile ei, învăluind-o ca o căldură. Medicii, o explozie albă, dădură năvală. Văzu cum iau mâna băiatului din mâinile ei, apoi cineva o luă de umeri și încet, încet o trase de-acolo.

Când ambulanța dispăru, se trezi singură, înconjurată de

trecători uitându-se la balta de sânge, la hainele ei stropite. Îl văzu pe tatăl ei, cu o expresie de panică pe față, în timp ce își croia drum spre ea. Dădu să pornească în urma ambulanței, dar tatăl ei o ajunse din urmă, o luă de mână și o opri.

Două seri mai târziu, stătea cu ea într-un colț al restaurantului. Îi spuse că băiatul, înconjurat de părinții și sora lui, murise cu câteva ore în urmă.

Ea dădu din cap și nu spuse nimic.

— La ce te gândești, Ching Yun?

În jurul lor, scârțâit de scaune, voci – când mai tare, când mai încet.

— Am stat toți și ne-am uitat cum se întâmplă, spuse ea într-un târziu. Dacă mi-ar fi trecut prin cap să îl strig, poate că aș fi putut să îl opresc. Măcar dacă aș fi încercat să ajung la el.

O privise o clipă fără să spună nimic. Apoi îi spuse că nu era adevărat. Băiatul era prea departe sus acolo, pierdut într-o lume a lui.

Scuturase din cap, împinsese scaunul în spate și se ridică. Tatăl ei o lăsase să plece. Ieșise în aerul răcoros al serii. Pe trotuar adulmecă fumul de tutun și, ridicând privirea, văzu mecanicii de la casa de alături, pe schele cu țigări în colțul gurii. Semne fluorescente se arcuiau peste stradă, alcătuind poduri strălucitoare de culoare. Din locuințele de deasupra se auzeau râsete. Auzea țăcănitul pietrelor de mahjong și aparatele de radio pornite.

Continuă să meargă, traversă strada, urcă scările din bloc până pe acoperișul plat. În dimineața aceea aflase de la sora băiatului că acela era locul lui preferat. Întotdeauna îi plăcuse să fie singur, spusese sora lui, să înalțe zmeie și, când avea să fie mare, avea să se angajeze pe un vas al marinei comerciale, să călătorească din port în port ca să vadă lumea.

Jos, pământul era un neon, un râu electric. Departe, Kowloon Harbour era un șir de luminițe într-o mare de întuneric, o gură de aer departe de Hong Kong Island. În mintea ei putea să umple golul, temple învăluite în nori de fum de la bețișoarele parfumate, străzi urcând spre ele ca niște scări alcătuite în întregime din trepte de piatră. Iar sus de tot își închipuia copii înălțând zmeie în văzduh.

Departe de tot erau țări în care nu călcase vreodată, dar care se strecuraseră în imaginația ei. Anglia și China, India și

America. Pentru prima dată în viața ei dorea să fi fost oriunde, numai acolo nu. Voia să vadă tot atât de limpede toate lucrurile, așa cum îl văzuse pe băiat și cum băiatul o văzuse pe ea.

Când împlini nouăsprezece ani, tatăl ei o duse la aceeași masă. Îi puse în față un plic, scrisoarea pe care o aștepta, un răspuns de la Universitatea din Melbourne. Mâinile îi tremurau în timp ce parcurgea rândurile, apoi îi întinse foaia înapoi. Tatăl ei sări în picioare, strigând și le dădu vestea tuturor celor din restaurant. Bucătarii veniră din spate, mama și surorile ei se repeziră să o îmbrățișeze.

În ziua aceea își dădu sieși un nume englezesc, așa cum făceau multe tinere la plecarea din Hong Kong. Leung Ching Yun, Cea mai limpede primăvară, numele copilăriei sale, a fost lepădat în trecut. Scrise numele din scrisoarea adresată Universității din Melbourne: *Clara Leung.*

Când era tânără, când li-l descria pe Matthew prietenilor, adeseori pomenea de soartă, despre cum viața ei și-a lui Matthew se intersectaseră pe aleile înguste și acoperite de zăpadă ale universității, despre întâlnirile lor întâmplătoare în timp ce se grăbeau să ajungă de la un curs la altul. Aveau același grup de prieteni, expatriați asiatici în Melbourne de peste tot din Malaysia, Borneo de Nord, Thailanda și Hong Kong.

Ea și Matthew erau altfel decât cei din grup, bărbați implicați de obicei în programe de cercetare, femeile făcând cursuri la colegiul de secretariat. Ea studia literatura în speranța că într-o zi va ajunge profesoară. Matthew începuse cursurile Facultății de Construcții Civile, dar după un an plin de frustrări, renunțase și cedase dorinței de a se transfera la Istorie.

Încă îl mai vedea așa cum era atunci, un tânăr de douăzeci și trei de ani, cu părul îngrijit pieptănat, cu o expresie serioasă. Prima dată când Matthew veni la pensiunea în care ea locuia, avea un buchet de flori în fiecare mână. „N-am putut să mă hotărăsc”, îi spuse cu ochi gânditori, „N-am putut să aleg”. Purta hainele lui obișnuite – pantaloni, cămașă albă și o jachetă sport, își petrecură toată ziua în bucătărie, încercând să recreeze felurile de mâncare ale copilăriei: *laksa,* găluște,

pâinici aromate. Eleanor Henley, proprietăreasa lui Clare, era responsabilă cu pick-upul. Puse Elvis și Slim Dusty. *A Pub with No Beer.* Eleanor îi privea pe Clara și Matthew cu un zâmbet matern, atotștiutor.

Lângă mașina de gătit, el o întrebă despre familia ei, despre Kowloon. Clara îi descrise restaurantul, încăperile înghesuite unde ea și surorile ei se distraseră atâta, îmbrăcându-se cu hainele bune ale părinților lor. În fiecare săptămână mama ei aprindea bețișoare de tămâie și turna vin în cești de porțelan. Purta conversații în șoaptă cu strămoșii, poftindu-i să bea pe săturate, să se simtă bine.

Încă din adolescență, îi spuse lui Matthew, știuse că avea să plece din Hong Kong în lumea largă. „Prea multe cărți, prea multe vise deșarte", râdea mama ei de ea. Și totuși, părinții ei nu încercaseră să o descurajeze.

La un moment dat, când Eleanor era cu spatele la ei, el îi șopti la ureche. Ar veni cu el oriunde, în Malaysia, în Anglia, în Canada? O privea de parcă s-ar fi temut că va dispărea din cameră.

— Întreabă-mă, spuse ea glumeț, și vei vedea.

În noaptea în care văzu prima ninsoare din viața ei, erau împreună la un restaurant, cu hainele încheiate până sus din cauza frigului. Priveau pe geam, roiul de fulgi de zăpadă, scântei albe duse de vânt. Începu să îi povestească Clarei despre tatăl lui.

În timpul războiului, spuse, tatăl lui fusese în slujba forțelor de ocupație japoneze, iar în septembrie 1945 fusese ucis de cei pentru care lucrase. Ascuns în copaci, fusese martor la moartea tatălui lui, privise cum trupul lui fusese azvârlit în spatele unui camion, și camionul plecase de acolo. Vorbea repede, de parcă i-ar fi fost teamă că propriile cuvinte îl pot răni, de parcă s-ar fi grăbit pe buza unui perete de stâncă.

Luminile tulburi ale mașinilor care treceau, alunecau peste masa lor.

— Și apoi, spuse ea moale, cum te-ai descurcat?

— Eu și mama am plecat din Sandakan. Am luat vaporul spre Tawau, în sud. A fost în pripă. Nu era timp să îi găsim corpul și să îl îngropăm cum se cuvine. Mai târziu, în Tawau, mama s-a recăsătorit. Ea și noul ei soț au avut copii. Ea a mers înainte.

Se simțea oboseală în vocea lui, dar nu și ranchiună.

— Sandakan era tot ce știam. Tot ce iubisem vreodată era acolo. În anul în care am împlinit optsprezece ani, m-am întors de unul singur. Dar oamenii încă și-l aminteau pe tatăl meu. Știau ce făcuse în timpul războiului. Își aminteau lucruri de care eu nu știusem atunci. Am ajuns să îmi dau seama că locul meu nu era acolo, că ceea ce dorisem dispăruse cu mult timp în urmă.

Vorbele se risipiră, iar el ridică privirea spre ea; ochii lui erau goi, de parcă nu și-ar mai fi găsit locul. Avea o ceașcă de cafea în față și întinse mâna după ea.

— Deci ai plecat din Sandakan, spuse ea încercând să îl ajute, să îl facă să continue. Și ai venit aici.

În ochii lui văzu nehotărârea, apoi hotărârea prinse încet formă. Clara așteptă fără să spună nimic.

— Mai era cineva, o cunoștință de pe vremea aceea. O fată, Ani. Părinții ei muriseră în timpul războiului, dar ea locuia încă în Sandakan. Ne-am revăzut.

Vocea lui se schimbase când îi rostise numele, o detașare în spatele căreia Clara simți ceva mai mult.

O vreme, continuă el, crezuse că va rămâne acolo, cu ea. Dar nu fusese să fie. În loc de asta, el plecase și venise aici în Melbourne.

— Acum cinci ani.

Vocea lui era rece, de parcă o viață întreagă s-ar fi scurs între cel cu inima frântă de atunci și bărbatul care era acum.

— După o vreme, i-am scris, dar nu am primit niciun răspuns. De parcă ar fi dispărut cu totul.

Pe urmă aflase de la unchiul lui din Sandakan că locuiește în Jakarta și că are un copil.

Stătea cu mâinile pe masă și le împreună ca și cum ar fi închis în ele și alte întrebări, ca și cum așa ar fi putut să își țină amintirile în frâu.

— Sunt lucruri în viața mea care am sperat că se vor desfășura altfel. Lucruri pe care credeam că sunt în stare să le schimb. Dar nu se întâmplă la fel cu toată lumea?

Privirea lui o întâlni pe a ei.

— Războiul a fost o fisură, o rană. Întoarcerea la el reînvie amintirile, dar nu aduce nicio mângâiere. E o pierdere îngrozitoare, sunt lucruri pe care nu am avut cum să le schimb.

Îi spuse că în primăvara următoare, după ce vor absolvi, el

nu avea de gând să se întoarcă în Borneo de Nord. Australia era închisă pentru emigranții asiatici, așa că se hotărâse să își facă formele pentru Canada. După absolvire, o să vrea să se mărite cu el? O să vrea să vină cu el în Canada?

Avea douăzeci și unu de ani și în mintea ei alegerea era limpede: ori îi promite, ori va trece pe lângă această ocazie pentru totdeauna.

— Da, spuse, crezându-se îndeajuns de puternică, îndeajuns de îndrăgostită pentru a-l aduce cu picioarele pe pământ, pentru a-l proteja.

În jurul lor, restaurantul estompa luminile pâlpâitoare ale mașinilor care treceau și strălucirea zăpezii. Copilăria lui în Sandakan se răsucea ca un fir în corpul lui, dar când ea îi luă mâna, gestul ei închidea în el o promisiune. O să iau asupra mea o parte din durerea ta. Dacă vei avea încredere în mine, o voi purta în propriul meu suflet.

În cimitir frunzele foșneau în căldura amiezii. În capătul cel mai îndepărtat avea loc o înmormântare. O mulțime de oameni, o mulțime de flori. Un buldozer un pic mai departe aștepta să niveleze terenul.

Când ajunge ea la mormânt, Ansel e deja acolo. Stă aplecat peste piatra tombală cu mâinile în buzunare. Vorbește cu Gail, vorbește cu sine. Conversația aceea fără sfârșit.

Îi arată cartea pe care a adus-o cu ea. *Călătorie spre vest,* cu paginile îngălbenite și zdrențuite. Pentru o vreme își aduc aminte de lucrurile lor din copilărie și pe măsură ce vorbesc el întoarce paginile, studiind rândurile de caractere chinezești.

— Este un puzzle, îi spune. Ca și cum ai sta pe peluza din fața casei cuiva și te-ai întreba oare cum arată înăuntru.

Îi amintește de prima lor conversație după moartea lui Gail, când se dusese la ea disperat, spunându-i că Gail îi telefonase și că ar fi trebuit să vină după ea la Prince George. Crezuse atunci, așa cum crede și acum, că cea mai profundă durere o resimți atunci când îți dai seama că nu ai nicio putere, că nu ai cum să îi protejezi pe cei pe care îi iubești. O moarte bruscă lasă atât de puține răspunsuri. Ea, Matthew și Ansel se agățau de aer, erau suspendați în timp. Fiica lor era în floarea vârstei, avea încă atâtea lucruri de întrebat, atâtea de spus. Clara se gândește la Ansel ca la un fiu. Cândva va întâlni pe altcineva,

se va îndrăgosti și se va căsători, asta este inevitabil. Iar fiica ei? Gail se va estompa în trecut, o amintire, o stafie în gândurile lui. Nu e altă cale. Nimeni nu poate trăi în trecut.

El începe să se plimbe printre morminte, intră într-o grădină din apropiere, o lasă un pic singură.

Clara scoate din geantă un teanc mic de hârtii pătrate, fiecare din ele decorată în mijloc cu o bucățică de foiță de aur. Aceste hârtii sfinte fac parte dintr-un ritual chinezesc străvechi pe care părinții ei îl practicaseră, iar părinții lor așijderea. Când era copil se uita la femeile adunate laolaltă, cum rulau cu îndemânare fiecare hârtie sub formă de cilindru în care suflau ușor, apoi îi adunau capetele împreună. Aceste obiecte de hârtie în formă de bărcuțe reprezintă monede de aur și argint, prețioasele lingouri, folosite odinioară în China antică. Una sau două dintre femei, cele mai îndemânatice, creau forme mai complexe, o rochie în două dimensiuni, o casă, un ceas de mână, chiar și pantofi, toate împăturite să stea turtit. Când femeile le aprindeau, fumul care se ridica ducea darurile în viața de apoi, unde strămoșii lor fără bani le adunau și foloseau aceste avuții ca să își plătească drumul prin tărâmul morților.

Ritualul îi ocupă mâinile și îi eliberează mintea, o așază lângă ideea de „fiica ei”. Amintirea prezenței ei în cameră, inima ei bătând calm în propria ei solitudine – forma fizică a fetei care îi lipsește.

Din când în când Matthew o însoțește aici. Îngrijește florile pe care le plantase în ciuda regulamentului cimitirului. Acum, flori de piatră și margarete formează un strat în jurul pietrei de mormânt, o paletă de albastru și mov. Spre deosebire de Clara, soțul ei nu se simte deloc bine aici. De la moartea lui Gail, corpul lui a început să se cocârjeze, mersul lui să șovăie. În șase luni îmbătrânise cu zece ani. Ea știe că el caută o altă formă de consolare. Toată viața lui se zbătuse să accepte ceea ce nu poate fi schimbat, să se agațe strâns de un adevăr fundamental din el însuși. Judecată, bunătate. Funia care le va uni pe amândouă și îi va arăta și lui drumul spre înainte.

S-au căsătorit în 1960. Nunta a fost fastuoasă, un banchet dat de tatăl ei într-un hotel select din Hong Kong. Părinții Clarei le dăruiseră o ladă de zestre antică, din lemn de trandafir, încrustat cu o scenă înfățișând doamne așezate sub

cireși în floare. Mama lui Matthew le trimisese bani și o scrisoare prin care le spunea că nu poate să vină, deoarece soțul ei e bolnav, iar ea trebuie să rămână în Tawau ca să supravegheze lucrul pe plantație.

Noaptea, când toată lumea se ducea la culcare, Clara rămânea trează lângă lada de zestre din lemn de trandafir, plimbându-și degetele pe lemnul sculptat. Sentimentele ei pentru Matthew le simțea ca pe o febră mistuitoare, o iluminare a propriului ei corp. O viață, își spusese. În fața noastră se întinde o viață.

Cât au așteptat ca ambasada canadiană să le proceseze cererea de emigrare, locuiseră cu părinții ei, iar Matthew l-a ajutat pe tatăl ei la restaurant, în timp ce Clara lucra ca suplinitoare la școala unde ea însăși studiase cândva. În cele din urmă, doi ani mai târziu, hârtiile lor de emigrare au fost aprobate. În seara aceea, au închis ușa de la dormitor și s-au întins pe pat unul lângă altul. „Nici nu mai îndrăzneam să mai sper”, i-a spus el atunci. Săptămâni mai târziu, în aeroportul Kai Tek, părinții și surorile s-au adunat în jurul lor ca să își ia rămas-bun. Încă își amintește mirosul părului lor, parfumul cu care erau date. Melbourne li se păruse capătul lumii. Canada nici nu puteau să și-o imagineze.

În dimineața în care ea și Matthew au ajuns la Vancouver, cerul era acoperit și lumina difuză. Avionul lor cobora spre linia de coastă prin stratul de nori. Oceanul Pacific dădea la iveală mici insule ca niște panglici de pământ, înainte să apară partea continentală. Clara era gravidă în opt săptămâni și alesese deja numele copilului: Gail, vânt puternic. Era sigură că va face o fată. Privea pe fereastră, uimită la perdeaua de copaci, la orașul înghesuindu-se pe o limbă de pământ.

Au găsit un apartament aproape de Main Street, micuț, cu un singur dormitor care dădea spre East Broadway. Cât timp au așteptat să le ajungă mobila cu vaporul, au dormit pe un strat subțire de burete. Matthew își punea urechea pe burta ei ascultând mișcările bebelușului. Îi atingea pântecul de parcă ar fi fost un obiect prețios din sticlă, fragil și misterios.

La început, toate aceste schimbări din viața lor, aventura, i-au ținut ocupați luni întregi. Își folosiseră toate economiile ca să dea un avans pentru o casă cu etaj pe Keefer Street. Se simțeau de parcă ar fi adăugat detalii la un tablou, aducând

acasă o canapea într-o zi, o măsuță de cafea în următoarea. Măsuraseră împreună ferestrele pentru perdelele și draperiile pe care ea le croise și le brodase cu mâna ei. De la magazinele de mâna a doua din centru, ea a cumpărat cărți pe care le-a pus pe rafturi alături de cele pe care le aduseseră cu ei din Melbourne și Hong Kong.

Nu își găsise niciun post ca profesoară, așa că s-a apucat de croitorie și și-a pornit propria afacere. Pusese anunțuri scrise de mână peste tot în Chinatown și muncea din greu modificând cămăși și haine, iar din când în când la câte o rochie de nuntă, împreună cu Matthew au zugrăvit pereții atelierului ei și au făcut dulapuri pentru modele și tipare. A trecut un an. Matthew încă nu își găsise serviciu. Ca să poată plăti ratele la bancă, s-a angajat într-un restaurant. În cele din urmă a ajuns ajutor de bucătar.

După ce s-a născut Gail, a început să se închidă în el, să doarmă tot mai puțin sau deloc. Zi de zi era tot mai rău. Clara nu reușea să își dea seama ce declanșase această schimbare. Poate că de vină era iarna. Ploua și ploua, inundând străzile, tot orașul părând că se dizolvă, scoțând la iveală în jurul lor o sărăcie la care nu se așteptaseră. Două străzi mai jos, oamenii locuiau în cutii de carton. Pe aleile dosnice era plin de prostituate și de ace de seringă prin iarbă. În zilele înnorate, munții și apa dispăreau făcându-se totuna în spatele negurii. Clara și Matthew se înfofoleau cu pulovere cumpărate de la Armata Salvării, neputând să se obișnuiască cu frigul și umezeala. El nu reușea să adoarmă și începuse să dispară de acasă noaptea. Când ajungea din nou acasă, extenuat și bolnav, spunea că vrea să se întoarcă în Australia, în Malaysia, că nu se așteptase ca această țară să fie atât de diferită. Se înșelase, spunea el, crezând că poate să o ia de la capăt, să lase în urmă Sandakanul și tot ce se întâmplase acolo.

În minte îl avea pe tatăl lui, o prezență care îi modela gândurile. Felul în care încrederea pe care o emana umplea încăperile, atunci când se ridica din pat, în fiecare dimineață. Tatăl lui străbătea aleile plantației de cauciuc pe întuneric, împreună cu muncitorii care aveau lanterne în frunte sau duceau torțe care le luminau drumul în față. Cât de frumoasă era casa lor de pe Jalan Campbell! Vitrine pline cu bibelouri din sticlă, cristaluri, porțelanuri chinezești, vase pictate. Și-i

amintea pe părinții lui dansând, fonograful pe raftul de sus, muzica în jurul lor ca un cort. Acum Matthew avea douăzeci și opt de ani, aceeași vârstă pe care o avea tatăl lui atunci când murise. Spunea că își pierde busola, că nu știe la ce să se aștepte în viitor, nu știe cum să devină omul care ar fi vrut el să fie.

Noaptea îi asculta visele, iar ziua, când se uita apatic în ziar, își plimba mâinile pe spatele lui, căutând nodurile de tensiune, desfăcându-le cu degetele. În sufragerie aveau un candelabru cu bobițe de cristal. Îl găsise abandonat în podul casei. În fiecare săptămână, când Gail, pe atunci de un an, dormea legată la pieptul ei, desfăcea piesele de cristal una câte una și le curăța până străluceau. Își concentra gândurile asupra acestui lucru, imaginându-și momentul când va monta la loc candelabrul. O sută de becuri aprinse. Întunericul risipindu-se ca ceața deasupra apei.

Clara a fost cea care l-a încurajat să îi scrie mamei lui în Tawau și unchiului lui care încă trăia în Sandakan. Tot ea a fost cea care

a luat scrisorile și le-a pus la poștă, crezând că această ruptură, emigrarea, era vinovată de faptul că soțul ei se îndepărta de ea.

Dar când a venit răspunsul la ele, s-a întâmplat ceva neașteptat. Soțul ei și-a pierdut punctul de sprijin, oricare ar fi fost acela. A cedat ca o coardă care plesnește. Pe vremea aceea n-avea habar ce declanșase.

Era aglomerat azi și Clara nu se putea abține să nu se uite la ceilalți adunați pe acolo, unii în grupuri, stând de vorbă, alții ghemuiți la pământ cu fețele îngropate în mâini. Iar ea printre ei, în picioare, ruptă de realitate, într-un peisaj sortit doar aducerilor-aminte.

În apropiere, un container metalic înalt, unul din multele amplasate de administrația cimitirului printre morminte. Pe fund este cenușa ofrandelor de dinainte. Aprinde prima bucată de hârtie împăturită și un fir subțire de fum se ridică în aer, apoi de la ea aprinde o alta și apoi o alta. În container flăcările pâlpâie și se răsucesc. După ce arde toate foile, ia cartea de jos și începe să rupă paginile. Aerul din jurul lor este cald și greu. Paginile se aprind și se prefac apoi în cenușă, o transmutație pe

care ea nu o poate vedea pentru că în aer cartea devine filamente luminoase. Își imaginează cum în lumea de dincolo bucățelele cad în jurul lui Gail atât de multe, că o acoperă ca o pătură și o feresc de frig.

„Zuang Zi a visat că e un fluture”, spunea tatăl ei când începea bine-cunoscuta poveste. „Când se trezea, se întreba dacă e un om care visează că e fluture sau un fluture care visează că e om.” Viața este o iluzie, spunea tatăl ei. Are consistența și însemnătatea unui vis.

Se certase cu el, aducându-și aminte de băiatul întins pe trotuar în vreme ce zmeul plutea tot mai departe. În viață, spunea ea, simți atât bucuria, cât și suferința. Emoțiile, intense deși fărâmițate, sunt reale. Ele există. Tatăl ei o aprobase uimit de insistența ei. Îi spusese că fiecare faptă a cuiva are consecințe. Și numai de ea depinde ce alege să facă pe pământul ăsta.

Atunci demult, Matthew scrisese în Sandakan și aflase de la unchiul lui amănunte despre Ani. Îi scrisese și ei, dar scrisoarea îi fusese returnată din Jakarta. O așezase pe masă, între ei, depășit de situație, incapabil să își ascundă dezamăgirea. Atâtea lucruri rămăseseră neterminate. Lucruri pe care trebuia să le știe.

Simțise cum o parte din ea murea, ajunsă la capătul drumului.

Îi povestise despre un coșmar în care era deja bătrân. Mergea prin noroi, dar fără să lase urme. Intrase în apă cu gândul că ea îl va ține la suprafață, dar apa trecuse prin el.

Se întreba acum dacă ar fi fost posibil să se întoarcă în timp, să treacă peste granițe și națiuni, să o ia de la capăt, dacă de asta ar avea el nevoie. Gândul o străbătu-se dintr-odată: „Dacă pleci, n-ai să te mai întorci”. În prezent credea că o decizie luată acum putea reechilibra balanța, că orice acțiune luată reașază trecutul.

Imaginează-ți, i-a spus lui Matthew. E ca și cum ai traversa un câmp întins în timp ce soarele răsare, arde și apune încet. Umbrele din jurul nostru se schimbă în funcție de direcția în care mergem, în funcție de calea pe care o alegem.

— Uită-te la mine, a zis ea.

A ridicat ochii spre ea, iar ea nu și-a permis să nu îi susțină privirea.

I-a zis să plece la Jakarta să afle ce avea nevoie să știe. Întoarce-te doar dacă ai de gând să rămâi, a adăugat.

5. PANA DE PASĂRE

JAKARTA

1957

În căldura după-amiezii, fiul lui Ani doarme liniștit în brațele ei. Prin ferestrele pe jumătate închise se aude zgomotul orașului, soneriile bicicletelor, motoarele nervoase ale motoretelor și *bemos*-urilor. Vânzătorii își strigă mărfurile acoperind cu vorbele lor cântate zgomotul traficului. La pieptul lui Ani, Wideh respiră ușor și adânc, își apasă gurița pe bărbia ei, închide și deschide buzele de parcă ar mesteca, în timp ce visează din nou la mâncare. Înconjoară cu brațele trupșorul cald și transpirat, legănându-l în ritmul propriei lui respirații.

Din bucătărie se aude târșâitul înfundat al papucilor lui Saskia pe pardoseala de gresie, pe când pune o oală cu apă la fiert. Fiica Saskiei, Tash, șoptește *Mi-e foame, Ibu,* în timp ce cotrobăie prin bufet după prăjituri. Ani închide ochii și apartamentul dispare, mica ei avere, un divan, un pătuț și o sobiță cu mangal, draperia subțire albastră care împarte camera.

Cu patru ani în urmă plecase din Sandakan pe un vapor spre Tarakan. Acolo se întâlnise cu fratele mai mare al mamei ei, Bashir, care era bolnav, de acolo la Ujung Padang, apoi Pontianak ca să ajungă în cele din urmă la Jakarta. Pe vaporul de la Pontianak o cunoscuse pe Saskia, care era născută în același an cu ea. Saskia și familia ei o primiseră cu drag în mijlocul lor și o ajutaseră să își găsească o locuință. În acest oraș de trei milioane de locuitori simțea cum dispăruse, alunecând în cea care era acum: o femeie de douăzeci și doi de ani, văduvă și neavând pe nimeni, în afară de băiețelul ei.

Un canal curge la marginea lui Jalan Kamboja. Întinsă pe pat aude clipocitul glasurilor oamenilor care fac baie, râsetele ascuțite ale femeilor și copiilor. Sunt așezate pe trepte de piatră sau ghemuite pe mal și spală rufe. Își imaginează culoarea strălucitoare a sarongurilor lor atunci când ies din apă, copii ținându-se de nas și băgându-și capul sub apă în timp ce stau în echilibru precar, în mâini. Se dau peste cap pe rând și fac tumbe în apa călduță.

Mâine-dimineață se va duce la Saskia acasă în Kebajoran și vor mai trece pentru ultima oară în revistă lista cu toate

pregătirile pentru plecarea Saskiei la sfârșitul săptămânii. Înștiințarea venise în urmă cu patruzeci și opt de ore, confirmând un loc rezervat pentru familia ei pe următorul vas spre Olanda. De la începutul lui ianuarie, mai mult de zece mii de olandezi și indonezieni fuseseră repatriați, familii întregi care o luau de la capăt în altă țară, acum că Indiile Olandeze nu mai existau.

— De când eram mică, spusese Saskia, eram convinsă că voi trăi pururi aici, că voi fi îngropată lângă părinții mei și că voi trăi veșnic lângă spiritele strămoșilor.

— Poate că te vei întoarce cândva înapoi. Nimeni nu știe ce îi rezervă viitorul.

— *Tempo dulu.* Timpurile acelea s-au dus de-acum.

— Dacă ai putea, ai schimba ceva din viața ta?

— Este ca o propoziție în neerlandeză, răsuciri și întoarceri până când, la final, apare și verbul pe care îl așteptai. Nu poți să spui nimic despre ea până când nu este pe deplin rostită. Destul de înșelătoare, aș spune, râse ea.

În zilele care trecuseră, Ani o ajutase să umple cuferele cu pulovere de lână și șosete groase, cu mirodenii ambalate cu grijă, amintiri de familie, fotografii. Extenuate, se prăbușiseră în camera de zi a Saskiei, cu o droaie de lucruri risipite în jurul lor și copiii dând roată în vârful picioarelor.

Soțul Saskiei, Siem Dertik, predă tehnologia la școala tehnică din Jakarta. Îi aduce aminte lui Ani de tatăl ei, iar această asemănare era atât dureroasă, cât și liniștitoare. Familia lor e o oglindă a familiei ei, a tatălui și mamei, pentru care, odată, își amintește Ani, ea fusese fetița atât de iubită.

Siem este un om răbdător și are o curiozitate nemărginită. Asemenea tatălui lui Ani, îi place să cunoască denumirea lucrurilor, să le explice originea. Citește cărți în indoneziană, neerlandeză, franceză și engleză, limbile trecutului lui amestecat. Seara le povestește copiilor despre spațiu în univers, cum se întinde, se scurtează și se pliază, iar ei îl ascultă cu gura căscată. Scrie ecuații care arată felul în care cad obiectele prin spațiu, urmând traiectoria forțelor și a gravitației. Traiectoria obiectului, explică el, poate fi trasată punct cu punct, graficul rezultat dând la iveală trecutul, prezentul și anticipatul viitor.

Odată, în bucătărie, îl văzuse pe Wideh în picioare alături de

Siem, imitând mișcările mâinilor lui în timp ce pregătea masa de seară. Cu papuci identici, imita mersul lui Siem, o târșâire rapidă în timp ce se mișcă prin încăperea mică.

Aici, în Jakarta, nimic nu stă pe loc. Pe electricitate și pe apă nu te poți baza, iar paradele militare din Piața Libertății se revărsau acum pe străzi, blocând traficul. Doar în Wideh vede trecerea timpului. Ani își bagă nasul în părul lui, mirosindu-i dulceața pielii, pudră de talc și transpirație. Când îl privește, o mișcă asemănarea cu tatăl lui, pomeții înalți, ochii cercetători. Este ecoul băiatului de demult. Înconjoară cu o mână mânuțele lui și parcă vede acele cutii chinezești puse una într-alta. *Ibu*, murmură pe jumătate trezindu-se, iar Ani îi șoptește numele, *Wideh.* El oftează privind-o o secundă, după care se întoarce la visele lui.

Era o vreme când mergea cu ochii închiși prin Sandakan, fără să țină cont de repere istorice, de mare sau chiar de orizont. Era în 1953, și, de cum se crăpa de ziuă, își aduna sarongul între picioare, se urca pe bicicletă și pedala din greu până când gravitația o trăgea în jos pe panta dealului. Prin ceață nu se deslușea nimic. Oamenii de pe drum o auzeau venind. Se dădeau la o parte din calea ei cu coșurile din spate pline vârf și zarzavaturile împrăștiindu-se pe jos în timp ce ea trecea cu viteză la câțiva centimetri de ei. „Copil criminal!" Ea nu auzea decât „criminal" – lăsându-i imediat în urmă.

Bicicleta, un Malvern Star de fabricație australiană, era vopsită albastru, iar cadrul nu cântărea mai nimic. Când se apleca, roțile parcă se ridicau de la pământ. Trecea hurducăindu-se peste pietre și pedalele îi fugeau de sub picioare, pentru ca apoi să le stăpânească din nou. Drumul cotea la poalele dealului luând-o spre piață și mare. Strunea bicicleta din șolduri. „Ferea, ferea", iar copiii o luau la fugă. Pe atunci era mai mult decât Ani. Era imprevizibilă, un fulger de lumină străbătând pământul.

Vânzătorii de fructe și legume își întindeau marfa pe rogojini de papură. O piramidă de banane galbene, grămezi de ardei roșii și verzi, totul ordonat ca pietrele de la jocul de *congkak.* Sub o umbrelă roz, vecina ei Eika, ghemuită la pământ, sporovăiește despre rădăcini de ghimbir și lămâiță. Lângă ea, pepeni verzi și fructele țepoase ale arborelui de pâine, fum de

Hooi-joo pe care îl dădea pe nas cu fața ridicată spre cer. Se îmbulzeau în jurul ei zăngănindu-și buzunarele și strigând: *Surioară, surioară, ia privește aici.*

În dimineața asta, piața era plină de femei bătrâne. Cu cât erau mai bătrâne, cu atât se împingeau mai tare. Dar Ani nu se lăsa mai prejos. Răspundea și ea, vâra un cot în brațul cuiva și se împingea înainte.

— Fată bătrână să rămâi, șfichiuia cineva, iar Ani se întorcea și o măturа pe femeie din drum.

Eika îi băgă ceva în mână, o pungă de hârtie plină cu semințe.

— Îi duci asta lui Lohkman de la mine? o întrebă roșind când îi rosti numele.

Ani luă pachetul zâmbind și apoi se lăsă purtată de mulțime. La piața de pește, Lohkman se târguia cu un negustor, amândoi stând cu picioarele încrucișate pe o folie de plastic.

— Cu treizeci nu îi dau, spuse.

— Da' cu cât?

— Treizeci și cinci.

— Lohkman, prietene, fii serios. Un pic mai ieftior, ce zici?

El nu îl băgă în seamă și se întoarse spre Ani. *Kelahi* și plătici negre, cu dungi albastre strălucitoare șerpuindu-le pe sub piele sunt aranjate cu grijă la picioarele lui.

— O să ai cafea diseară? îl întrebă.

Se prefăcu a căsca plictisit și întinse mâinile spre cer.

— Nu cu banii pe care mi-i dau ei.

Ea râse și îi întinse punga de hârtie de la Eika.

— De la o admiratoare.

— Nu încă una.

— Mergem la pescuit la noapte?

Lohkman dădu din cap.

— Fratele meu zice că marea este prea agitată pentru *dorah.* Putem să punem plasele. Când se întoarce să plece, adaugă: Să nu întârzii, Ani. Dacă întârzii, o să înoți după barcă.

Negustorul, pe jumătate în glumă, își scoase acoperământul de pe cap și îl întinse peste grămada de pești, își puse capul pe el și se prefăcu că se culcă.

— Să ofer mai mult? rosti cu o voce tragică. Nu știu ce să fac. Vânzătorul nu mă bagă în seamă.

Pedalând înapoi, încărcată cu zarzavaturi, își dădu seama de

valoarea bicicletei sale Malven Star și a coșului ei metalic, nemaivăzut până atunci în Sandakan. Își trecu greutatea de pe o pedală pe alta, bicicleta balansându-se și ea odată cu greutatea pe care-o ducea. Ani trecu pe lângă femei care mergeau aplecate, cu prăjinile de bambus încărcate pe umeri. Când privi înapoi, nu mai erau decât umbre pe pământ confundându-se cu copacii. De pe culme se vedea portul Sandakan, o dungă albastră în spatele ceții. Orașul era alcătuit din două linii drepte de acoperișuri *atap* și un vârtej de oameni.

În ultimul an, betonul și sticla ajunseseră și în Sandakan. Apăruseră clădirile noi ale administrației britanice în partea de sud a pieței, iar pe *pandang* se făceau din nou picnicuri și se juca crichet. În fiecare seară familiile întindeau covorașe de lână pe iarbă. Își întorceau capul spre vest și se închinau soarelui care apunea în spatele dealurilor.

În camera ei are un calendar pe perete și în fiecare zi rupe pagina cu ziua care trecuse, dând la iveală o nouă zi. Simte că zilele sunt exacte și ordonate, nesupuse omisiunilor sau confuziei. Viața ei acum, împreună cu familia lui Mas, în casa de pe coasta dealului, cu vedere spre Sandakan, este mai mult decât ar fi îndrăznit să spere. Dar încă se mai întreabă ce-ar fi dacă ar pleca totuși de aici și s-ar duce la Tarakan să își țină promisiunea pe care i-o făcuse mamei sale cu atât de mulți ani în urmă.

În ceea ce mai rămăsese din clădirile confiscate de japonezi în timpul războiului, englezii își stabiliseră birourile provizorii și deschiseseră și un orfelinat. Ani stătuse acolo o lună, până când o găsise Mas, o verișoară a mamei ei. Înainte de război, familia lui Hallm și a lui Mas era formată din șase persoane, acum nu mai erau decât patru. Avuseseră numai băieți. Cel mai mare murise chiar la început. Dar, dacă războiul s-ar fi terminat mai devreme, spusese Mas odată, cu câteva săptămâni sau cu o lună, poate că cel mai mic ar fi supraviețuit. Spusese asta pe jumătate zâmbind, cu ochi îndureraţi, știind că nu are niciun rost să îți dorești un altfel de prezent.

Ani avea zece ani când venise să stea cu ei, o fetiță mică și slabă, iar Hallm obișnuia să glumească spunând că până și umbra ei era subnutrită. Și se ținea după ea, dispărând în cele din urmă când se scufunda în apă ca să înoate cu Lohkam și

prietenii ei. Într-o dimineață, se trezise la chemarea muezinului, un sunet pe care nu îl mai auzise de dinainte de război. Vocea singuratică răzbătea peste deal chemând credincioșii la rugăciune, iar cuvintele zăboveau în aer, deasupra caselor. Rămase întinsă amintindu-și de lunga călătorie pe care o făcuse cu părinții ei din Indiile Olandeze de Est până la Sandakan. Merseseră cu picioarele goale de-a lungul potecii noroioase, unde florile erau mai înalte decât ea. Își amintea mâna tatălui pe spate, sunetul picioarelor mamei sale mergând înapoia ei. Mâncau mango din pomii de pe marginea drumului. Își amintește cum adormea mâncând și dulceața fructelor învăluia limba și buzele, cu mădularele ei ostenite în vreme ce aerul cald își făcea culcuș în ea.

Mas crede în spirite. Ele trăiesc în forme și în aer; uneori sunt sufletele celor care nu își găsiseră încă drumul în tărâmul morților. Fără ele lumea ar fi prea tristă, spune ea. Dar pentru Ani este altfel. Ea știe că părinții ei s-au dus, că nu sunt în aer în jurul ei, că nu s-au întrupat în lumina soarelui sau în rotunjimea pământului. Nu îndrăznește să o spună cu voce tare, dar cu toate astea Mas știe.

Atât de mulți în Sandakan nu pot vorbi deloc despre război. Pentru ei, e ceva lăsat pe marginea drumului, mai bine să rămână uitat. De aceea preferă uneori să stea cu Lohkman. El are optsprezece ani, ca și ea, și amândoi își terminaseră studiile la școala misiunii. Se simte în largul ei cu el, deoarece amândoi cred același lucru: ce se întâmplase în trecut este acolo, neatins de spirite sau dorințe. Nu va dispărea niciodată.

Ani își schimbă sarongul cu care fusese la piață cu unul curat, netezind materialul pe trupul ei. Pe dulap era pandantivul de jad al mamei sale, sculptat în formă de pasăre. Îl păstrase cu grijă în toți acești ani. Închise ochii o clipă și își plimbă degetul pe piatra delicată. Mâine-dimineață îl va vedea pe Matthew; aranjaseră să se întâlnească lângă port, după ce se termina pescuitul de noapte. De la sfârșitul războiului el locuia în Tawau cu mama lui și se întorsese la Sandakan doar cu câteva săptămâni în urmă. Când ridică din nou privirea, aproape că nu se recunoscu, din oglindă o privea o tânără plină de fericire.

În ușa bucătăriei, Mas ofta și bombănea, mișcându-se în jurul focului de parcă ar sta de vorbă cu el. Ani se întinse peste

umărul ei și amestecă în fiertura de cocos. Cei doi băieți alergau în jurul lor, scoțând chiote și apoi îi auzi țipând de undeva din casă. Mas, gânditoare, alungă cu mâna mușteleile de deasupra mâncării. Pe marginea drumului, Hallm era adâncit în conversație cu un vecin. Oamenii treceau pe drum pe biciclete spre serviciu sau spre piață, făcându-i cu mâna lui Hallm, sunând din sonerii în semn de salut.

După micul dejun, Ani spălă vasele și le puse în ordine la scurs. Hallm plecă primul, luând-o spre oraș unde lucra ca funcționar la Banca Hong Kong. Câteva minute mai târziu, Mas ieși grăbită din casă, cu băieții abia ținându-se după ea, spre școală, unde preda la clasa a treia.

După război, Sandakanul nu era mult diferit de cum și-l închipuise Ani. Portul era din nou aglomerat cu bărci, cu *prahus* și vase cu aburi; în nopțile cu vânt se ciocneau una de alta, ca un clopot mare de lemn. Avea paisprezece ani când Compania Britanică a Borneo-ului de Nord organizase un bal și montase un fonograf în noul *pandang.*

Bărbați și femei se roteau grațios unul în brațele celuilalt, rochiile doamnelor amestecându-se și culorile estompându-se pe măsură ce întunericul se lăsa peste pajiște. De câte ori fluturau pe lângă ea, simțea ca o briză pe piele, eterică și răcoroasă. Privea în sus și își vedea părinții acolo, alături de ea. Mai târziu aveau să o ducă înapoi în casa de pe Jalan Satu. Minutele treceau, iar ea stătea pe marginea peluzei, cu inima bătându-i năvalnic, neîndrăznind să pășească pe iarbă și să spulbere vraja.

Pe coasta de deal dinspre Sandakan cândva fuseseră sute de cruci și pietre tombale în amintirea morților. Mai târziu, aceste morminte fuseseră înlăturate, ca să facă loc noilor case. Oameni spuneau că pe fundul oceanului sunt avioane ale aliaților doborâte în aer, alături de vase japoneze, unele lângă altele, ale căror carcase metalice adăpostesc încă echipajele. Marea le va ține acolo pe veci.

La școala care se deschisese iar, ea învățase cum să traseze graficul sezonului ploios. În timpul musonului, cerul se acoperă cu nori la oră fixă, iar mangrovele se afundă un pic mai mult în apă. Drumurile sunt spălate de pe fața pământului. În noul Sandakan, vasele cu aburi înconjoară capul de nord al Borneo-ului, iar drumuri noi leagă coasta de orașele din interior.

Zborurile comerciale aterizează pe aerodrom sau decolează spre Kota Knabalu, spre Singapore și Hong Kong. Ea stătea la pupitru în sala de clasă, cu cărțile uzate de engleză și matematică dinainte, și se uita la litere și cifre, până când ochii îi oboseau și nu le mai înțelegea sensul. Cuvintele se amestecau în gândurile ei și își înfigeau adânc rădăcinile în memoria ei, încercând să aducă la suprafață cuvintele vechi încă aflate acolo.

Mult după miezul nopții, se sculă în întuneric și se îmbrăcă repede, apoi coborî în port unde îi găsi pe Lohkman și fratele lui punând plasele în barcă.

Vorbiră un pic despre munca de noapte, apoi împinseră barca de la țărm și se urcară cu îndemânare în ea. Lohkman trase de șnur și motorul prinse viață, iar ei alunecară pe marea ca de sticlă. Din golf se vedea orașul așa cum era de fapt, un luminiș mic tăiat în junglă, cu Union Jack fluturând încolo și-ncoace deasupra clădirilor albe ordonate și a *pandang*-ului verde. În dreapta ei, case pe piloni înghesuite în afara uscatului, un sat pe apă legănat pe docuri plutitoare. Pe fiecare latură, șirurile de copaci verzi, *kendilong,* le adăposteau.

Lohkman venea dintr-o familie de pescari. În timpul războiului, bărcile familiei fuseseră confiscate, iar ei se ascunseseră în junglă. La sfârșitul războiului doar Lohkman, fratele lui, Tajuddin, și soția lui Tajuddin mai erau în viață și își construiseră o mică locuință în satul de pe apă.

Lohkman opri motorul și barca pluti în voie. Fratele lui, ghemuit la pupa, murmură încet o rugăciune. Tajuddin era trecut de treizeci de ani, iar părul lui, deja alb, îi flutura în vânt. Tajuddin își întinse piciorul peste bord și atinse apa cu talpa goală.

— Și Dumnezeu e unul, spuse vocea lui risipită de vânt.

Cu hainele pe el, își dădu drumul în undă.

Sunetul apei spintecate de trupul lui abia se auzi ca o șoaptă, apoi se lăsă tăcerea. Ani privi mâna încă încleștată de marginea bărcii în vreme ce restul corpului era cufundat sub apă. Lohkman ținu barca nemișcată. Sub apă Tajuddin ascultă bancurile de pești. Fiecare specie are un sunet distinctiv și, dacă aștepta și asculta, putea să le recunoască și să urmeze sunetul spre locul de unde venea. Cu ani în urmă îl învățase pe

Lohkman tot ce știa despre pescuit, despre vânt și curenți, despre cum să manevreze barca și cum să folosească diferitele feluri de plase. Lohkman îi povestise lui Ani cum, vreme de șase luni, deprinsese arta ascultării peștilor. La început nu putea să îi deosebească de zgomotul mării și al valurilor, dar cu timpul învățase și asta.

Îl auziră pe fratele lui înainte să îl vadă, un clipocit în apă, apoi fața lui și părul argintiu intrându-i în ochi. Se urcă în barcă fără să bage în seamă mâna întinsă a lui Lohkman, porni motorul și cârmi spre vest.

Când ajunseră, luă de jos *jala,* o plasă circulară lestată cu inele de metal. Se răsuci, își ridică brațele și o aruncă. Plasa se umflă în aer, se desfăcu ca un clopot și căzu ușor, întinzându-se peste apă. Mișcările brațelor ei care măturau apa aspirară peștii în faldurile plasei. Fratele lui Lohkman o învățase cum să arunce încă de când avea treisprezece ani. Avea un talent înnăscut și dragoste de apă, așa că, deși fetele mergeau rar cu bărbații, el îi dăduse un loc în barca lui. Două sau trei nopți pe săptămână, în funcție de anotimp și de maree, ieșeau pe mare împreună.

Odată, Lohkman o luase cu el sub apă. Îi arătase cum să lase afară aerul din plămâni, o dâră de bule ieșindu-le dintre buze, în vreme ce propria greutate îi trăgea spre fundul apei. Coloniile de pești se frecau de corpurile lor înconjurându-i într-un izvor de culoare. Sub ei, ierburile se unduiau atingându-i. Când se ridicaseră să respire, îi spusese cum să asculte sunetul pentru *ikan șelar kuning,* cu dungile lor galben-închis, care fac un zgomot ca de vânt. O atinsese pe ceafa atrăgându-i atenția la viața unduitoare a mării, la culorile atât de strălucitoare, încât îi dădeau fiori în trup.

Acum făceau cu rândul, mișcându-se dintr-o parte a bărcii în cealaltă, și trăgeau plasele fără să vorbească prea mult. Apoi le deșertară pe fundul bărcii. Din când în când, Tajuddin se scufunda din nou și ieșea la suprafață ca să îndrepte barca spre alte locuri.

În tăcere, se gândea la Matthew, la acea dimineață cu o lună în urmă, când se dăduse jos din barcă la răsăritul soarelui și îl văzuse stând în picioare pe țărm. Bicicleta i se sprijinea de talie, iar ochii lui cercetau bărcile care se întorceau, mulțimea de oameni și în cele din urmă se opriseră asupra ei. Pe urmă îi

spusese că atunci când ceruse vești despre ea, oamenii îi spuseseră să vină aici, căci va fi mai ușor să o găsească pe barca lui Tajuddin, cu phoenixul ei roșu pictat pe carenă. Ducea partea ei de pești și creveți pentru acasă și ținea legătura pe un braț cu stângăcie, iar surpriza o țintuise pe loc. Era un copil când îl văzuse ultima oară. Schimbat, dar atât de familiar totuși. Rămase pe loc în nisip, cu valurile spălându-i picioarele, și o altă perioadă din viața ei îi năvăli în memorie.

Mai târziu, seara, se plimbaseră pe Leila Road, iar apoi pe plantațiile de arbori de cauciuc, cândva proprietatea tatălui lui Matthew și aparținând acum unchiului lui. Ăsta era motivul pentru care se întorsese în Sandalcan, îi spusese Matthew, ca să îl ajute pe unchiul lui la administrarea plantației. Peste patru luni va pleca în Australia, la universitate. Sfârșitul războiului era încă atât de viu în amândoi, ziua în care soldații australieni veniseră, când japonezii predaseră orașul. Își amintea noaptea aceea pe țărm, când Matthew îi descrisese țigările lor aprinse, tatăl lui alergând orbește, împins în genunchi și împușcat. Fața lui arăta atunci ca o mască, goală, înfricoșătoare la vedere. Se temuse că, dacă îl va atinge, se va spulbera în bucăți. Și apoi, dintr-odată, dispăruse din viața ei. La două zile după ce tatăl lui fusese executat, Matthew și mama lui părăsiseră Sandakanul. Luaseră primul vas pe care reușiseră să se îmbarce.

Ea îi povestise despre orfelinat, unde viața ei se acoperise cu un val de tăcere, o jale fără de sfârșit, pentru toți cei dragi care dispăruseră.

— Era o poveste pe care mi-o tot spuneam, îi zisese. În imaginația mea tu găsiseși un drum spre Sandakanul de odinioară. Când oamenii mari din jurul meu vorbeau despre viața de dincolo, despre sufletele care bântuiau, ăsta era locul pe care mi-l imaginam. Nu ceva în viitor, ci ceva cunoscut de mai-nainte. Un loc pe care și eu îl văzusem cândva.

În spatele lor soarele apusese, luminând coamele dealurilor și trăgând după el întunericul. Lămpile de pe plantație se aprinseseră rând pe rând, iar ea se simțea de parcă ar fi mers pe coridoarele unei case infinite.

El îi descrise orașul Tawau, familia mare a mamei lui și casa pe piloni în care locuiseră timp de trei ani. Apoi, când împlinise doisprezece ani, mama lui se recăsătorise, iar fotografiile tatălui lui, scrisorile și penițele de scris fuseseră puse în cutii și

împachetate. Mama lui, îi spusese, avea nevoie să meargă înainte cu noua ei viață, să lase în urmă stigmatul primului ei mariaj.

— Dar uneori, noaptea, rostise Matthew, chiar și acum, mama lasă ușa din spate deschisă, proptind-o cu o piatră. După război, totul fusese lăsat neterminat. Nu am găsit niciodată trupul tatălui meu și nu a avut niciodată posibilitatea să îl îngroape. Murise și ea știe asta. Totuși, o parte din ea mai crede că poate se va întoarce.

Îi povestise că își amintea cum o privea pe Ani cântând *Kimigayo,* la fel cum își amintea cum vânduse odată țigări furate pentru mâncare. Putea să îi descrie sarongul pe care îl purta, părul ei împletit într-o coadă lungă. Își amintea de ea cum era când trecuse prin cea mai neagră singurătate.

Se plimbaseră printre șirurile de arbori, oprindu-se ici și colo ca să își tragă răsuflarea, să privească în sus printre frunze și astfel să încetinească trecerea timpului. Vorbiseră despre Mas și Hallm, despre bărcile de pescuit și despre rutina liniștită a fiecărei zile. În Sandakan ea văzuse clădiri noi ridicându-se din pământ – spitalul și judecătoria, birourile administrației – și în tot acest timp nu fusese în stare să uite ceea ce fusese acolo mai înainte, ruinele și gunoaiele și, mai înainte, ca prin vis, vechiul oraș.

Pe plantație, primul sărut îi luă prin surprindere pe amândoi, își amintea freamătul ce o străbătuse prin tot corpul, un tremur care se amplifica clipă de clipă, dând naștere unei dureri pe care nu o recunoștea. Sărutul se prelungi, se stinse, începu din nou și durerea începuse să se micșoreze, înlocuită de un sentiment mai puternic, de speranță, de ușurare.

Acum, pe când se întorceau din nou la mal, soarele era deja sus, deasupra orizontului. Motorul torcea și barca spinteca apa, dusă de maree. Tajuddin murmură o rugăciune, cu ochii pe jumătate închiși, mulțumind pentru plasele lor pline de pește-spadă, de macrou și de creveți. Ea ascultă zgomotul fluxului, jos și vibrant, ca vocea unei stafii care nu poate să vorbească deasupra apei. Pe țărm, zări bărcile de zi cum porneau în larg – o flotilă de cinci *buatan barat* vopsite în roșu strălucitor, cu pânzele întinse contra vântului. Când Lohkman trase barca pe nisip, ea ridică imediat ochii spre drum, căutând o urmă din Matthew.

— Dragă Ani, spuse Lohkman în timp ce o ajută să coboare pe mal, ai grijă.

Ea îi luă mâna cu recunoștință și sări în apa călduță.

Pe Jalan Satu, Matthew o aștepta, cu bicicleta sprijinită de un gard. Când ajunse lângă el, lăsă ziarul pe care îl citea și porniră pe jos împreună, trecură de magazine și restaurante, ale căror obloane mari se ridicaseră gata pentru ziua care începea. La un moment dat, Matthew se urcă pe bicicletă, începu să pedaleze și, când prinse suficientă viteză, ea se săltă ușor pe portbagaj. Își încrucișă picioarele și puse o mână pe șoldul lui Matthew ca să își țină echilibrul. Cu cât urcau mai sus, copacii se răreau și Ani zări apele calme ale golfului, o oglindă de argint deasupra căreia zăbovesc norii. Sus, pe cer, luna în descreștere era încă vizibilă, deși palidă ca fumul.

Ani îi povesti despre noaptea de pescuit și despre coșurile cu pești și creveți pe care Lohkman avea să le ducă în dimineața asta la piață. Râse când ea îi descrise privirile invidioase care îi însoțiseră când își descărnaseră peștele. Ceilalți pescari se grăbiseră să își decoreze bărcile cu ghirlande de flori, știut fiind că o barcă bine întreținută place spiritelor.

— Și atrage și peștii, spuse ea, căci, dacă tot e să fie prinși, mai bine să fie prinși de ceva frumos.

În timp ce pedala, Matthew îi spuse că s-a trezit de mult, că a mers împreună cu colectorii de cauciuc prin plantație și i-a ajutat să strângă cutii întregi de sirop. În câteva ore, după ce siropul avea să se îngroașe, se va întoarce ca să ajute la spălarea latexului și la rularea lui în suluri, care aveau să fie atârnate la uscat și afumate deasupra unui foc cu lemne.

Când ajunseră la casa lui Hallm, el opri în fața ușii din față și ea alunecă jos de pe portbagajul bicicletei. Era dimineața unei zile de lucru, casa era liniștită și toată lumea plecată în treaba ei. Ani aprinse soba cu mangal și puse o oală cu apă la fiert. Matthew îi adusese o pungă de hârtie plină cu chifle calde și pateuri de la piață și scoase din ea una și i-o puse în mână.

— Mănâncă mai întâi ceva, îi spuse.

În vreme ce ea mânca, Matthew vedea de cafea. După ce termină de mâncat duse restul de apă fierbinte în *mandi.* Umplu ligheanul adăugând un pic de apă fierbinte și începu să își spele sarea din păr. Îl auzi pe Matthew în bucătărie cum

deșartă peștii și creveții din coșul ei și îi pune la rece. După ce își spălă părul, îl răsuci și și-l aruncă peste umăr. Luă o bucată de săpun și începu să se spele.

El stătea de partea cealaltă a ușii și povestea despre cunoștințele pe care le întâlnise, despre copiii tatălui său vitreg care ar putea să vină în vizită din Tawau. Erau interesați să dea o mână de ajutor pe plantație.

— Abia au zece ani și deja vor să fie proprietari.

Ea își legă un sarong curat în jurul taliei și trase pe ea o cămașă de bumbac. Când ieși din cameră el îi zâmbi, iar ea se îndreptă spre el.

— Ani, spuse, pari mai fericită decât te-am văzut vreodată.

Se îmbrățișară cum o făcuseră adesea în ultima lună, iar mâinile lor începură să se plimbe pe corpul celuilalt. Ea îi descheie nasturii de la cămașă, iar el își strecură mâna sub marginea sarongului, peste pântecul ei, cuprinzându-i șoldurile. Ea simți cum corpul i se relaxează, iar căldura îi cuprinde măruntaiele. Nu se grăbeau ca prima dată, tot uitându-se spre plantație, abia ascunși de copaci. Nu aveau nicio grabă, nu se mai temeau că celălalt ar putea să dispară. În dormitorul ei din spatele casei îl ajută să se dezbrace, apoi își dădu jos sarongul. Stăteau în pat împreună, mișcările lor erau tot mai lente, se sărutau, apoi se opreau.

Afară se auzea cum trec oameni pe drumul de pietriș, camioane, sonerii de biciclete.

Nimic nu o pregătise pentru dragoste, pentru durerea fizică care îi cuprinsese corpul, care diminuase capacitatea de a simți, de a atinge lumea din jurul ei. El era atât de aproape, mișcându-se deasupra ei și ea trebuia să își înăbușe sunetele în ea. Își înăbuși respirația pe pielea lui.

O vreme el își odihni capul în curbura gâtului ei. Respirară la unison, încet și mulțumiți. Noaptea trecută, îi spuse, nu putuse să adoarmă gândindu-se la tot ce voia să-i povestească, despre Tawau și zilele groaznice care urmaseră după ce tatăl lui fusese ucis, cum el și mama lui parcă erau invizibili pentru toți cei care îi cunoscuseră. Chiar și acum, la lumina zilei, descoperea cum cuvintele nu erau capabile să descrie ceea ce se întâmplase. Ea aproape adormi și sunetul vocii lui îi străbătea gândurile de parcă ar fi fost a ei. El îi spuse cum uneori, când mergea pe Leila Road, devenea confuz și parcă nu știa pe ce

lume este.

— Casele, clădirile, totul este diferit, spuse, dar felul în care apune soarele în spatele dealului, felul în care se oglindește în mare îmi aduce aminte de copilărie. Îmi amintește de lucruri pe care credeam că le-am dat de mult la o parte.

Ea dormi tot restul dimineții, deschizând ușor ochii când Matthew se sculă ca să se întoarcă pe plantație.

— Dormi mai departe, îi șopti el.

Când se întâmpla să viseze, Ani nu visa nici fețe, nici oameni. Doar o lumină care o scaldă, ridicând-o de la pământ. Simte brațele mamei sale și părul ei cum o înconjoară ca o pătură.

Pe la amiază se sculă în sunetul unor voci. Vecinii scoseseră radioul afară. Auzi pașii copiilor dând năvală spre sursa de sunet. Când se ridică și privi de după perdea îi văzu înghesuiți unul în altul, vrăjiți de voce, cu gurile căscate de parcă ar fi sorbit cuvintele. Aparatul fusese dat pe Radio Sabah din Jesselton. Când prezentatorul anunță melodia *Noapte bună, Irene,* copiii bătură din picioarele goale în praf, ridicând nori mici, iar particulele se risipiră odată cu primele acorduri. Cea mai fierbinte parte a zilei abia începea. Cineva aduse afară o umbrelă, iar copiii se adunară buluc sub ea, recunoscători pentru umbră.

Târziu după-amiaza, începu să plouă și tunetele sparseră cerul. Cei doi băieți alergară în casă uzi până la piele. Apoi, când îl văzură pe tatăl lor în birou se grăbiră să deschidă cărțile de școală. Ani și Mas stăteau împreună la masa din bucătărie, ascultând cum vântul zgâlțâie acoperișul și ușile. Copacii se îndoiau și se legănau risipind nori de frunze.

— Minunat, spuse Mas zâmbind. N-am mai avut așa o furtună de o lună.

Desfăcură un val de material pe masa de bucătărie. Mas avea o cămașă veche de-ale lui Hallm și, pe măsură ce îi desfăcea cusăturile, punea bucățile una peste alta. Ani încălzi fierul. Lucra încet. Mas, așezată la mașina de cusut, depăna cu voce scăzută un monolog monoton în timp ce le cosea. Ani zâmbi la indignarea hazlie a lui Mas față de ultimele metode de predare ale noii învățătoare de la clasa întâi:

— Tot ce fac copiii ăia, zise, este să stea în iarbă și să cânte. Scuipă empatic o bucată de ață în mână. Ca și cum, dacă vor

cânta cântecele, vor ajunge ca prin minune mari doctori.

Când toate bucățile fură întinse bine în fața ei, Mas se ridică și se întinse. Furtuna se domolise, iar ea se duse în camera de zi și începu să caute pe scala aparatului de radio. După o clipă, muzica se auzi întreruptă la răstimpuri de niște pârâituri ușoare.

— Trebuie să îți spun ceva, zise când se întoarse în bucătărie. Vorbește englezește ca să țină conversația secretă față de cei doi băieți. Am primit o scrisoare de la vărul meu Bashir. El este cel mai în vârstă din familia mamei tale și locuiește în Tarakan.

Ani lăsă fierul deoparte și deveni atentă.

— Zice că, dacă te-ai duce la Tarakan, ar vrea să te vadă. Peste două luni se internează în spital pentru un tratament și crede că ar trebui să te duci înainte de asta. Se așază la mașină. Vrei să te duci să îl vezi?

— O să mă duc.

— Și după aceea? O să rămâi la Tarakan, sau o să te întorci?

Ani ezită o clipă, neștiind cum să ia întrebarea lui Mas.

— O să mă întorc.

Mas aprobă. Puse mâneca și o fixă cu ace. Dar după ce trase câteva cusături se opri din nou.

— După ce am terminat orele azi-dimineață, unchiul lui Matthew Lim a venit să mă vadă. Mi-a spus că nepotul lui a fost acceptat la universitatea din Melbourne. Mas face o pauză, parcă neștiind cum să continue. Se pare că Matthew este pe cale să renunțe la această șansă.

— Așa e, spuse Ani. Simte cum roșește și se așeză pe un scăunel la picioarele lui Mas. Mi-a spus.

Mas se întinse și îi netezi părul.

— Nu pot să uit cum erai după război. Slabă ca o foaie de hârtie, atât de tăcută și de liniștită. Mă gândesc la tine ca la sora mea, ca la copilul meu.

— N-am fost niciodată atât de liniștită aici, Mas.

— Deci tu îți dorești să rămână.

Mas se uită la cei doi băieți, care stăteau în camera de zi cu creioanele în mână, gata să scrie. Povestea cum, în timpul războiului, Hallm fusese dus într-un lagăr de muncă silnică, iar ea fusese lăsată singură acasă, cu copiii. Jungla îi apărase. Nimic nu era ceea ce părea a fi la lumină sau pe întuneric. Puteai găsi până și mâncare, dacă știai unde să cauți. Atât de

mulți oameni dispăruseră. O viață nu valora mai mult decât o pană de pasăre, își spusese atunci când mai întâi copilul cel mare, iar apoi cel mic muriseră. Când războiul luase sfârșit, se simțise de parcă s-ar fi trezit dintr-un somn adânc și ar fi descoperit că se număra printre cei norocoși. Supraviețuise, dar cu ce preț? O parte din ea va fi pururi îngropată alături de copiii ei, indiferent câte zile trecuseră, indiferent cât de departe erau.

— Viața ta se schimbă, Ani, îi spuse. Am învățat un lucru atunci. Încearcă să hotărăști ce vrei, acum, înainte de a fi obligată să alegi.

Ani se gândește la părinții ei, la tatăl ei mergând în fiecare zi la aerodrom.

— Și dacă nu este alegerea corectă?

Dar Mas continuă ca și cum nu ar fi auzit-o:

— Înainte să ți se ia și posibilitatea de a alege, spuse, întorcându-i spatele. Căci atunci va fi prea târziu.

La căderea serii, Ani coborî în port. Ajunsese devreme și se uită cum se întorc ultimele bărci de pescuit. La optzeci, o sută de metri, coborau pânzele și inerția le aducea la mal.

Era o seară aglomerată, negustorii și pescarii încă negociau ultimele capturi ale zilei. Femei împreună cu copiii lor împătureau plasele sau împachetau peștele nevândut. Pe plajă, un grup de pescari stăteau întinși unul lângă altul cu picioarele proptite pe bărci. Se foloseau de nisip și apă și de tălpile lor aspre ca să frece carenele. Ici, colo, cineva izbucnea în râs și nisipul se ridica în aer.

Tajuddin veni și se așeză lângă ea. Mesteca o nucă de betel și meșterea la unul din jumătatea de duzină de inele metalice pe care le avea în poală.

— *Selamatpetang,* Ani, spuse, iar ea îi întoarse salutul.

Îi povesti că prinsese patru *dorab* în după-amiaza aceea și că noaptea avea să fie darnică. După o pauză, adăugă:

— Ai vreo problemă, Ani?

— Nu, *datuk.*

Dădu din cap nu prea convins, după care se întoarse la inelele lui.

Ani se uită la înalta piramidă de pești de pe țărm cum scânteiază de la apă. Femei și copii se strânseseră și pescarii

povesteau însuflețiți.

Când Lohkman ajunse și el, cei doi bărbați se duseră să vadă și ei captura. Ani se uită la ei cum înaintează pe nisip. Se opreau la fiecare pas ca să se salute cu alți pescari, să examineze o plasă nouă sau să admire barca vecinilor. Cu vântul care îi mângâia obrajii, nu se gândea nici la Matthew, nici la Tarakan, nu se gândea la nimic. Zări barca lor așteptând pe mal, strălucirea păsării de pe proră și căldura portocalie a carenei. Oamenii se adunară ca să pună plasele la uscat. Formară un șir lung, cu jumătate de metru între ei, deplasându-se pe marginea apei, ca o panglică lungă, fiecare ducând o parte din năvodul rulat. Copiii mișunau printre ei strigându-se unul pe altul, în timp ce bărbații înaintau. Linia mișcătoare trecu de ea, o procesiune lentă și veselă, iar stropii de apă de pe plase scânteiară în lumină.

Copilul pe care și-l reamintea, copilul care mergea pe drumul fantomelor, nu se mai ascundea de ea. Putea să întindă mâna dincolo de bariera timpului și să îl prindă. Putea să se salveze în cele din urmă. Nu te teme, se gândi ea. Suntem aici, am reușit să trecem în partea cealaltă.

Văzu linia țărmului plină de oameni, culorile vii ale sarongurilor, apoi marea, pe care și-o imaginează atârnând ca o cortină la marginea lumii.

În zilele care urmară Matthew îi spuse că luase o decizie. Nu voia să plece din Sandakan.

— Dar Australia? îl întrebă.

Îi răspunse că e destul de lucru pe plantație și că poate mai târziu ar fi putut să primească un post de profesor la școala misiunii. Ceea ce își dorea cel mai mult era o viață alături de ea, o viață fără incertitudini.

Își imagina viețile lor desfășurându-se ca o plasă pe care o arunci și știi unde vor cădea toate pliurile ei.

Apoi, într-o seară, pe când se plimbau împreună, îi opri un tânăr pe care ea și-l amintea de la școala misiunii. Purta o cămașă albă și pantaloni și avea o geantă pe umăr. După ce bărbatul se încredință că cel din fața lui era într-adevăr Matthew, spuse:

— Îmi amintesc de tatăl tău.

La început vocea tânărului era măsurată și calmă. Le spuse

că încă avea hârtiile semnate de tatăl lui Matthew, emise când familiei lui i se confiscase recolta în timpul războiului. Apoi vocea lui începu să se ridice, iar oamenii care treceau se opriră curioși, uitându-se de la unul la altul. Tânărul mai făcu un pas înainte:

— Mama și surorile mele au murit de foame, zise cu o voce tremurândă. Tatăl meu a murit de disperare. Se uită țintă în ochii lui Matthew, ca și cum ar fi putut să vadă în el bărbatul care inevitabil va ajunge.

— Nu ai niciun drept să trăiești printre noi.

Tânărul se aplecă înainte, cu corpul încordat, rigid. După care se răsuci pe călcâie și plecă.

Matthew rămase încremenit, cu brațele atârnându-i în jos. Când șocul de pe fața lui se estompă, altceva își făcu loc, jalea și ura îi schimonosiră fața. În cele din urmă, mulțimea se retrase. Strada continuă să se scurgă iar pe lângă ei. Ani îi luă mâna, rece la atingere și îl trase după ea, departe de Jalan Satu, spre port. Căldura îi înconjura. Broaștele cântau în iarbă, un orăcăit care îi asurzea. Își scoase sandalele și intră în apă, cu Matthew pe urmele ei și simțiră cum se curăță. Îl vedea pe băiatul pe care și-l amintea, un băiat care își iubea tatăl. Vedea povara acestui devotament.

După război, îi povestea, fuseseră procese. Dar și Mas, și Hallm îi spuseseră că ele nu aduseseră nimănui nicio alinare. O mână de soldați japonezi fuseseră condamnați, dar cei care dăduseră ordinele nu fuseseră niciodată judecați și nu primiseră nicio pedeapsă.

— Niciunul nu a fost făcut răspunzător. Niciunul nu a fost deferit justiției. El umblă după el cu hârtiile alea cu numele tatălui tău, deoarece asta e tot ce are, e singurul răspuns pe care l-a primit.

— Tatăl meu a trăit aici de când avea zece ani, dar, când a murit, nimeni nu a venit să ne vadă. Nimeni nu l-a jelit. Se uitau în altă parte când o vedeau pe mama. Pentru ei eram nimeni.

În Tawau, amintirile acestea începuseră să pălească. Nu știa cum se întâmplase, dar trecutul era ca o carte cufundată în apă, cerneala se întinse-se, amănuntele dispăruseră.

Îl privi uluită.

— Dar sigur știai că uitarea nu are cum să dureze. Nu aici.

Matthew continuă de parcă n-ar fi auzit-o:

— Nu pot să nu mă gândesc la el. Aș vrea să pot să mă întorc în timp și cumva să îl salvez. Era un om educat, un om bun. Tot ce își dorea era ceva obișnuit, să ne protejeze, să ne apere, dar a plătit cu viața. Dacă m-aș confrunta cu ce s-a confruntat el, oare nu aș face la fel? Dacă aș fi eu și cu tine, Ani, dacă ar fi copiii noștri, nu am avea cum să alegem.

În ziua următoare, Matthew nu veni să se întâlnească cu ea pe țărm. O luă în sus pe deal uitându-se după el, sperând să apară la fiecare cotitură a drumului. Când ajunse la casa lui Hallm, Matthew era acolo, pe treptele din față, dar nu se întoarse când ea se apropie. Se așeză lângă el. Pe drum, un șir de școlari mergeau în rând; un camion îi ajunse din urmă și copiii se risipiră ca un stol de păsări care își iau zborul, râzând și chiuind.

Îi povesti cum se trezise dintr-odată noaptea trecută, se îmbrăcase și ieșise din casa unchiului lui, pe coasta dealului. Aerul umed îl învăluise cald. Își amintea că se uitase în sus la cer și se gândea cât de frumoasă era luna, simplă și rotundă, în timp ce cobora spre orizont. Mersese în lumina ei, spre plantația care fusese a tatălui lui. Odată ajuns, văzuse că lămpile cu petrol erau aprinse, iar flăcările lor se unduiau în întuneric. În timp ce mergea, număra cu voce tare arborii, cotise la al treizecilea rând și se oprise la al treizecilea arbore.

Îngenunchease ascultând zgomotul insectelor de noapte, al păsărilor pe care nu le putea identifica. Bufnițe, cucuvele, nici când era mic nu fusese în stare să le deosebească. Începuse să dea pământul la o parte, parcă văzându-se copil scurmând locul.

— Am crezut că el știa totul. Mă trimisese să fac asta, deoarece își cunoștea soarta și voia să mă țină departe. Am făcut ceea ce îmi ceruse, doar că atunci nu mai conta. Totuși m-am dus pe plantație.

Săpase în pământ multă vreme, la început calm, apoi, negăsind nimic, fusese cuprins de panică. Făcliile se stinseseră, transpira și nu putea să vadă, dar continua, nemaiștiind nici ce oră e și nici ce face acolo. Într-un târziu, extenuat, adormise. Ceva mai târziu, pesemne că unul din muncitori dăduse peste el și trimisese după unchiul lui. Erau toți strânși în jurul lui acolo, la cel de-al treizecilea arbore, muncitori, familie și băiatul pe

care doar Matthew putea să îl vadă, stând în picioare în umbră. Când unchiul său îl întrebase ce se întâmplase, Matthew nu fusese în stare decât să arate spre băiat. Ar fi vrut să se ducă la el, să îl ia în brațe, dar nu era în stare să se miște. Unchiul lui încercase să îi pună o haină pe umeri, dar Matthew îl dăduse la o parte. Când unchiul lui se apropiase din nou, Matthew îl îmbrâncise. Apoi o slăbiciune groaznică pusese stăpânire pe el, picioarele nu-l mai ascultau, iar oamenii îl duseseră pe brațe în casă.

— Au încercat să mă împiedice să plec, îi spuse, uitându-se la Ani, dar le-am spus că am nevoie să îmi pun ordine în gânduri, că vreau să te văd. Tăcu o clipă. Uneori în vis aproape că pot să ajung la el. Îi spun cum să scape, cum să plece din Sandakan, aproape că îl țin în brațe, dar el se întoarce și dispare.

Mai târziu stăteau întinși amândoi, iar pielea lui era umedă și fierbinte și își strânse brațele în jurul trunchiului de parcă i-ar fi fost frig. Îi spuse că își amintise de o poveste pe care i-o spusese ea demult, despre un om care strânsese aur de pe un câmp. În toți acești ani încercase să și-o amintească, dar nu era prea clară în mintea lui.

— O mai știi? întrebă.

Ea îi răspunse că da și, pe măsură ce i-o povestea, respirația lui devenea tot mai egală, liniștindu-se. În povestea ei, omul se îndreptase spre casa din mijlocul câmpului. Femeia, bătrână și cocârjată, îi promisese un dar mai prețios decât banii. Lui nu îi va mai lipsi niciodată pământul. Pentru tot restul vieții, el nu va mai fi la mila nimănui.

În după-amiaza aceea, în timp ce Matthew dormea, unchiul lui sosi la ei. Era un bărbat înalt, impozant, îmbrăcat la costum și cravată. Ani nu mai vorbise cu el decât în treacăt, dar când Mas deschise ușa, nu fu deloc surprinsă să îl vadă, stângaci și demn, în capul scărilor. Mas îl invită să intre. Intrară în camera de zi împreună.

— Sper că Matthew se odihnește.

— Da, *datuk,* răspunse Ani.

Unchiul dădu din cap aprobator. El și Mas vorbiră despre alte lucruri, despre școala primară și despre construirea unui nou gimnaziu.

Atenția lui Ani îi fu distrasă de zgomotele de afară, de copiii care alergau printre case, strigând mai tare sau mai încet, în

funcție de cum decurgea jocul.

În cele din urmă se întoarse spre Ani și îi spuse ce avea pe suflet:

— Matthew ar trebui să plece la Tawau imediat ce va fi în stare. Locul lui nu este în Sandakan.

Făcu o pauză, uitându-se la ea. I se păru că vede milă în ochii lui, un sentiment de compasiune

— I-am spus și lui care e părerea mea. Și cred că își dă seama că am dreptate.

Corpul ei se încordă și își încrucișă mâinile în poală.

Mas interveni încet, dar hotărât:

— Sunt adulți de-acum. Nu putem să alegem noi în locul lor.

— Se poartă ca niște copii, replică el. Și trebuie să înceteze.

Era atât de tulburată, încât cuvintele lui nu aveau niciun înțeles. Căuta un răspuns și nu reușea să îl găsească.

— Dar abia s-a întors aici.

— Este bolnav, continuă unchiul. Și nu ar trebui să fie.

Începu să îi descrie Sydney și Melbourne, unde tineri din Asia de Sud-Est se pregătesc pentru a deveni doctori și ingineri. Când aveau să se întoarcă în țările lor, aveau să aducă cu ei o schimbare.

Nu știa ce să îi răspundă, cum să îi explice ce înseamnă ceea ce îi cere. Poate că ar putea să meargă împreună cu Matthew, să îl însoțească în Australia.

— Nu se poate, Ani, răspunse Mas. Imigrarea este foarte strictă.

Urmă o tăcere lungă, apoi unchiul lui Matthew se ridică să plece.

— Până la urmă, e decizia voastră, îi spuse. Dar eu nu mă gândesc decât la viitorul lui Matthew. Tot ce îți cer este să faci și tu la fel.

A doua zi, Ani se duse singură la spital. În sala de așteptare trecu o oră, apoi încă una. Lângă ea, o tânără moțăia cu bebelușul ei care dormea strâns legat la pieptul ei. Medicul care o consultă în cele din urmă pe Ani, un chinez în vârstă, era grăbit și preocupat. Îi dădu rezultatul, spunându-i că bebelușul va veni pe lume peste șapte luni. Apoi îi zâmbi, o felicită și părăsi încăperea ca să vadă o altă pacientă. Ani rămase așezată, incapabilă pe moment să se ridice și să iasă în căldura

după-amiezii.

Își aduse aminte cum se simțise când se scufundase cu Lohkman. Cum strălucirea lumii dispăruse, estompată de apă. Trăsese aer în piept, apoi, pe măsură ce se scufunda, îl eliberase printre buze. Corpul ei fusese aspirat spre fundul mării, plutind printre stânci și ierburi mișcătoare. Lohkman prinsese un pește-balon și îl rostogolea prin apă ca pe o jucărie. O pusese să asculte bancurile de pești ca să deprindă și ea meșteșugul pe care îl avea el. Dar tot ce fusese în stare să audă era un murmur continuu, toate sunetele amestecându-se unele cu altele. Se întrebă dacă bebelușul avea să îi distingă curând vocea printre ecourile corpului ei, dacă va putea să o deosebească de a celorlalți – așa cum, în visele ei, își auzea mama, o voce ridicându-se din vacarm, strigând-o de pe celălalt mal, spunându-i să plece și să nu se mai uite înapoi. Nu ai cum să ne salvezi, îi spunea. Nu ai cum să ne schimbi soarta. Ce a fost a fost.

Afară, lumina, strălucirea cerului o făcură să își piardă echilibrul și să se sprijine de balustradă. Un bărbat mai în vârstă îi oferi umbrela ca să se apere de soare, dar ea refuză și își veni în fire. O luă încet pe drum spre casă.

Așa că ea deschise discuția, îndreptând-o spre alt făgaș. Pe o plajă din partea de vest a orașului, se plimbară împreună prin nisip. În depărtare se vedeau dealurile roșii de pe Insula Berhala, curenții măturând marea, unduind liniștit de-a lungul țărmului, îi spuse că acum, după atâția ani, se simțea în sfârșit în stare să plece din Sandakan, să meargă la familia mamei sale.

Fața lui, privind-o, îi zdruncină hotărârea. Văzu cum confuzia făcu loc spaimei.

— Când te-ai hotărât? De ce tocmai acum?

Cuvintele îi rămaseră în gât, dar se forță să le dea glas.

— Dacă lucrurile ar fi stat altfel, dacă nu ar fi fost nimic care să te rețină în Sandakan, ce ai fi făcut?

Nu îi răspunse, dar ea insistă. El scutură din cap.

— Pentru mine, nimic nu s-a schimbat.

— Dar Australia?

— Nu contează.

Începuse refluxul și o întindere de nisip moale li se așternea

la picioare. Asta ar fi viitorul, îi spuse ea. El ar rămâne în Sandakan, pe plantație, și niciodată nu ar mai fi liberi.

Poate că ar putea merge împreună în Australia, ar putea găsi o modalitate de a începe o viață nouă. Dar dragostea pe care i-o poartă nu putea fi separată de copilăria lor. Nu putea să fie de acord cu uitarea. Cuvintele parcă veneau de departe.

— Nu pot să las să ni se întâmple așa ceva, îi spuse.

O luă de mână și o trase spre el, dar ea se dădu înapoi.

— Ce se întâmplă, Ani?

O întrebă dacă ea chiar vrea să plece și să nu se mai întoarcă. Simți cum o ia cu frig, cum răceala îi cuprinde măruntaiele.

— Nu mi-am dat seama mult timp. Gândeam ca și tine. Dar ceea ce vrem noi nu e posibil. Se luptă să rămână calmă, dar avea lacrimi în ochi. Părinții noștri nu ar fi vrut să fim legați de trecut.

— Ani, te cunosc. Ceva s-a schimbat la tine.

Ea își astupă urechile să nu audă uluirea din glasul lui, deznădejdea din al ei. Îi răspunse că erau la fel, două piese din același puzzle, dar, dacă le pui jos una lângă alta, vei vedea un spațiu gol, margini care nu se potrivesc. Și, în spațiul acela, ea știa că nu e nici oxigen și nici alinare. Era locul pe care îl construiseră ei, copii fiind. Îl umpluseră cu tot felul de lucruri pe care doreau să le uite, un peisaj de cratere și corpuri. Îi spuse că sentimentele pe care le aveau unul față de celălalt îi făcuseră orbi în fața adevărului, că ceea ce îi desparte este prea întins, prea vast. Nu aveau cum să îl acopere sau să îl dea la o parte.

Se rupse ceva în ea, lăsând-o ca o rană deschisă. Se ridică și plecă de lângă el.

El se luă după ea, strigând-o și, în cele din urmă, ea se întoarse și îi strigă să o lase în pace, să o lase singură. Păsările își luară zborul speriate de zgomot, spre copacii din preajmă. Rămase pe loc, uitându-se după ea uluit. Ea își continuă însă drumul de-a lungul plajei spre port, unde ultima dintre bărcile de noapte ridica ancora.

În timp ce mergea, apa îi mătura picioarele și își imagina refluxul strecurându-se pe sub ea, trăgând-o departe de Sandakan, de viața asta și de durerea care tot sporea, de parcă ar fi putut îndura orice sacrificiu, orice tragedie, de parcă

războiul o făcuse îndeajuns de puternică să facă față la tot ce i-ar fi adus viitorul. Așteptă să audă pașii lui Matthew pe nisipul ud, dar tot ce auzi era refluxul și copacii, păsările de noapte și insectele.

Toți acești ani în Jalcarta nu îi domoliseră dorul. Uneori, înainte să adoarmă, își imaginează un altfel de final. Unul în care se ridică de pe nisip și îi spune adevărul. Tot ce pusese în mișcare în acea noapte, cuvintele care nicicând nu mai puteau fi luate înapoi, sunt lăsate deoparte. Viața se derulează înapoi. Ea îi spune că va pleca la Tarakan și îl va aștepta să se întoarcă din Australia. Când ne vom întâlni din nou, vom ști ce avem de făcut.

*

În seara asta, după o cină ușoară cu orez și legume, Ani îl schimbă pe fiul ei în pijama și coboară la atelierul foto.

Peste drum, restaurantul Pondok este arhiplin, iar lumina neoanelor se reflectă pe pereții atelierului. Ținându-l pe Wideh de mână, Ani descuie ușa și intră în hol. Biroul este tăcut. Învelitori de plastic acoperă telefonul și mașina de scris ca să le apere de praf, iar draperiile sunt bine trase. În camera obscură, fotografiile din timpul zilei sunt agățate în ordine pe câteva sfori, iar pe masă, o duzină de filme așteaptă în cutiile lor.

Ani îi face lui Wideh un culcuș pe podea, desfăcând pături și perne pufoase și îl culcă. Are deja trei ani și îi zâmbește repetând cuvântul *Ibu,* mama, jucându-se cu sunetele până când se pierd printre alte zgomote.

În fiecare seară lucrează aici, în camera obscură, developând rolele de negative. Ziua, altcineva folosea aparatul de mărit ca să le transforme în fotografii, dar acest prim pas îi aparține ei. Pe întuneric, Ani desface capacul de la prima cutie, scoate filmul și îl desprinde. Pe pipăite, încarcă filmul în tancul de developare. Doar când acesta este bine închis, cu capacul bine pus, întinde mâna și aprinde lampa de developare.

Ani nu făcuse niciodată vreo fotografie. Tot ce știa despre acest proces era partea asta, dar o știa bine. Când, la recomandarea lui Saskia și fără niciun fel de experiență, venise la Frank Postma căutând de lucru la studioul lui, avea inima îndoită și nu se aștepta la cine știe ce. Poate câteva seri în care să facă curățenie în birouri, sugerase ea. Dar nu de asta avea el nevoie, îi spusese, mai întâi într-o malaeză fluentă, apoi în

engleză, iar uneori din neatenție în neerlandeză.

— Am nevoie de ajutor, îi spusese vânturându-și mâinile spre teancurile de filme. Iar Saskia mi te-a lăudat.

O servise cu cafea și, stând jos în atelier, Ani îi povestise cum îi întâlnise pe Saskia și Sem Dertik în 1953, pe puntea vasului care îi aducea la Jakarta. Ani venea de la Tarakan, unde rămăseseră ultimii membri ai familiei mamei sale. Dar acolo simțise dorința de a face parte din ceva mai important, de a se face pierdută în oraș, așa că își continuase drumul spre Jakarta.

— Vin aici oameni din toată lumea, îi spusese el. Este locul perfect pentru a o lua de la capăt.

Își pusese jos cafeaua și începuse să deschidă cutii după cutii de fotografii. Portrete ale familiilor olandeze eliberate din lagărele de concentrare, dansatori din Bali, canale strălucind ca niște panglici pe câmpii.

— Reflexii ale luminii, rostise. De cele mai multe ori, între noi fie vorba, nu suntem nimic altceva decât niște suprafețe luminate.

O dusese apoi în camera obscură și îi arătase, de parcă nu ar fi fost mai greu decât pregătitul unui prânz, cum se cântăresc substanțele, cum se scoate filmul, cum se spală și apoi se clătește și cum se atârnă negativele la uscat.

În colțul atelierului, Wideh își ridică brațele și le leagănă, plin de încântare. În timp ce lucrează, Ani vorbește cu ea însăși și cu el, făcând pașii pe care îi are de urmat. Pornește cronometrul, toarnă soluția de developare, bate ușor cutia filmului de tejghea. Agită conținutul și nu pierde niciodată din vedere timpul scurs.

Se simte ca acasă în acest atelier, apărată pentru scurt timp de amintirile ei, de haosul și nesiguranța din Jakarta. Privește rândul de negative și urmează traiectoria privirii fotografului. Merge alături de el pe măsură ce el intră în scena pe care o creează, ca un copil într-o cameră întunecată.

La miezul nopții, mult după ce Wideh a adormit, termină și ea în sfârșit. Negativele sunt prinse pe o sfoară și le usucă grijulie pe fiecare cu un burete mic. Cu o lupă, examinează lucrările. Sunt fotografii cu familii din Indii, în fața fostelor lor plantații, bărbații în pantaloni occidentali și cămăși, femeile în *kain* și *kebaya.* Nu le poate citi gândurile, căci au avut grijă să își ascundă emoția. Dar într-una un băiat este luat pe

nepregătite. Stă în fața porții închise pentru el și tot corpul lui tânjește să intre în casă.

Știe că aceste fotografii, odată scoase pe hârtie, vor fi împachetate cu grijă, apoi învelite în pânze moi și mai departe puse în geamantane. Făcuse același lucru și pentru Saskia. Într-o țară îndepărtată, vor fi scoase și privite din nou, vor deveni umbra a ceea ce a fost, trecutul care nu se schimbă, care nu dispare niciodată. Când amintirile vor păli, cel puțin nu vor fi pierdute.

Când plecase din Sandakan, nu luase cu ea aproape nimic. Când ajunsese la Tarakan era gravidă în două luni. Bashir, fratele mai mare al mamei sale, era pe moarte și toată familia se risipise în timpul războiului. Dacă asta este ceea ce vrei, du-te la Jakarta, îi spusese el. Îi dăduse bani și toate amintirile de familie pe care le mai avea. Toți tinerii noștri, îi zisese, își duc visele la oraș. O luase la notarul local și semnase o declarație, adeverind că părinții ei se născuseră aici, în Indiile Olandeze de Est. Când plecase din Tarakan avea documente care atestau cetățenia ei indoneziană. Într-un fel se întorsese, în sfârșit, acasă.

Ani își ridică fiul de pe perne și el se trezește un pic, întinzându-se să îi atingă fața cu mâna lui micuță. Apoi oftează, pleoapele lui clipesc ușor și se închid din nou.

Cu trupșorul lui cald în brațe, pleacă de la atelier încuind ușa în urma ei. Urcă pe scări spre apartamentul unde locuiesc. Înăuntru, la lumina becurilor din stradă, îl pune jos și trage plasa de țânțari în jurul pătuțului.

Se întinde pe divanul din colțul camerei și, în sfârșit, pe măsură ce mintea ei lasă în urmă ziua care a trecut, strada se liniștește, traficul scade, iar lămpile de neon de la restaurantul Pondok pâlpâie și se sting. Înconjurată de întuneric, îl vede în port venind să o întâmpine. Pe fața pe care și-o aduce aminte atât de bine, vede cum o recunoaște, cum înțelege.

În seara următoare la cină, Siem spune că a cumpărat bilete pentru toți la Acrobații din Shanghai. Este ultima noapte a familiei în Jakarta și, deși biletele costă șase sute de rupii bucata, salariul pe o săptămână, Siem face semn că nu contează, bucurându-se ca un copil. Spune că nu își vor petrece ultima lor seară banal, spălând vasele și făcând ordine. E cât se

poate de evident, își flutură el mâinile, că e prea puțină magie pe lume.

Când ajung la teatru, aerul nopții este cald încă. Mașini și scutere trec huruind pe lângă ei, iar luminile clipitoare și colorate îi rămân lui Ani pe retină chiar și când se uită în altă parte. La o intersecție semafoarele nu funcționează și o mulțime de oameni așteaptă să traverseze. Când se ivește o breșă, toți pornesc la unison inundând strada și obligând vehiculele să se oprească.

Ani și Saskia merg braț la braț, iar copiii sunt agățați de mâna lui Siem. Pe fațada unei case cu obloanele trase cineva scrisese cu vopsea: *Olandezi, cărați-vă! Indonezieni, plecați acasă!* Amândouă ridică privirea în același timp, iar Saskia murmură:

— Ne ducem, ne ducem, atât de încet, încât Ani abia aude cuvintele.

Undeva în față, distinge silueta unei tinere care parcă plutește deasupra mulțimii. Este așezată pe coarnele unei biciclete. Fata plutește spre ei, cu o mână pe ghidon ca să își țină echilibrul. În spatele ei un tânăr pedalează agale pe caldarâm, într-un echilibru perfect. Parcă vede în fața ochilor Leila Road dimineața devreme și bicicleta ei coborând dealul, spre marea deschizându-i-se în față.

În sală sunt aspirați de valul de oameni, iar teatrul este o hărmălaie de voci. Pe locul ei, Saskia nu are astâmpăr și dă glas neliniștii despre ultimele bagaje care trebuiau făcute. Siem îi pune o mână pe genunchi:

— Nu te mai gândi la ziua de mâine.

Apoi, luminile se sting, iar Wideh se apleacă în față, în brațe la Ani, și o apucă strâns de mână. Arată spre scenă.

Reflectorul se aprinde, luminând un tânăr care stă singur pe o platformă înaltă. Nu se aude nici muzică și nici vreun alt sunet. Ține ochii închiși, ca și cum ar fi profund concentrat și, pe când stă el acolo singur și în așteptare, tăcerea se lasă asupra sălii. Pieptul lui se ridică și coboară, secundele trec una după alta. Ani simte cum spectatorii așteaptă, anticipând clipa, momentul când va deschide ochii, va păși înainte și se va prăbuși, ceea ce și face, ca și cum și-ar elibera spiritul. Își arcuiește spatele și plonjează în spațiul gol din fața lui. Se grăbește spre pământ, dar nu ezită. Câțiva dintre spectatori

icnesc, iar Ani simte sunetul cum îi străbate șira spinării. În ultimul moment, un fir invizibil îl prinde, corpul lui se preface într-o minge care se rostogolește înapoi prin aer.

În fața ochilor lui Ani, luminile par să scadă și să se încețoșeze. Corpul zvelt al băiatului, este doar un copil, se leagănă deasupra scenei.

Când războiul luase sfârșit, ea și Matthew coborâseră în port și se opriseră unul lângă altul pe chei. Aveau nouă, respectiv zece ani. Cu hainele pe ei înotaseră, lăsând cele câteva lumini din Sandakan departe în urmă. În apă, invizibile ochiului, erau epave și bombe neexplodate, avioane japoneze și americane, care zăceau pe fundul oceanului. Mult timp ea și Matthew plutiseră pe spate privind întunericul. Oare stelele se depărtează de noi, a vrut Ani să știe, sau se apropie? El îi spusese că stelele se depărtează; sunt vase care duc oamenii ce părăsiseră Pământul cu mult timp în urmă, fără să știe că raiul nu este decât un deșert vast. Acum, nu mai pluteau decât vasele ducându-i pe oamenii foarte bătrâni. Își amintește că Matthew îi spusese că și tatăl său plecase, că și el fusese ucis, deși războiul se terminase. Soldații îi ridicaseră corpul și îl aruncaseră în remorca unui camion. Dacă te-ai fi uitat la ei de departe, îi spusese, din mișcările lor atât de firești, de indiferente, nu ți-ai fi închipuit că duceau un cadavru.

În spatele scenei orchestra începe să cânte și trei fete zvelte apar în lumina reflectoarelor. Dansul lor este lent și îngrijit, alcătuit din gesturi ale mâinilor, ale căror încheieturi se rotesc în cercuri delicate. Corpurile lor se îndoaie și se întind, picioarele lor descriu arabescuri.

Una din ele pășește pe o platformă și, fără nicio ezitare, cea de-a doua i se urcă pe umeri. După ea, cea de-a treia își începe ascensiunea. În vârf, își pune palma pe palma fetei de dedesubt, încet își ridică picioarele în aer, balansându-se pe o singură mână. Își îndreaptă corpul de parcă nu ar fi cântărit nimic, precum lumina unei lumânări.

Lângă ea Wideh scoate strigăte de uimire și își lovește pălmuțele, uitându-se la scenă de parcă totul ar fi un vis. Cândva, va găsi cuvintele cu care să îi povestească despre viața ei. Cum în întuneric, în Sandakan, avioanele își luau zborul lăsând în urmă un freamăt de lumini. Își luase rămas-bun de la Mas și Hallm, de la Lohkman, apoi se urcase pe vapor și

traversase marea. Biletul pe care îl scrisese pentru Matthew era în siguranță în mâinile lui Mas. Dragostea ei pentru el nu se schimbase, îi scrisese; pentru amândoi trebuia creat un altfel de viitor. Va putea să îi explice lui Wideh aceste lucruri, să îl facă să înțeleagă de ce făcuse această alegere, de ce ținuse secretul față de tatăl lui toți acești ani? Când va veni vremea, va găsi o cale să îi spună adevărul.

În minte revede lămpile cu petrol, plantația cufundată în liniște. Aerul este plin de sunetul păsărilor de noapte și al cicadelor, de glasul băiatului care numără cu voce tare al treizecilea rând, al treizecilea arbore. Când, în cele din urmă, găsește locul, începe să sape. Lucrează disperat, cu încăpățânare și umbrele copacilor cad în jurul lui ca liniile unei case imaginare. Cât de departe trebuie să sape? La ce adâncime va fi în siguranță comoara pe care o duce?

Pe scenă primele două fete își mențin pozițiile, în timp ce a treia se lasă pe spate și își îndoaie picioarele până ajunge cu capul în jos. Ridică ochii și privește calm publicul. Pentru câteva secunde rămân nemișcate, apoi fata de la bază începe să străbată scena de la un capăt la altul. Corpurile lor tremură de efort, iar fetele se clatină înainte și înapoi.

În poala ei, Wideh se întinde spre scenă. Este vrăjit de magia acrobaților – omul care plonjase fără teamă în aer, iar acum fetița asta care înflorește în vârful unei scări umane.

Lângă ea, Saskia o ia de mână și o ține de parcă și ea ar putea să își ancoreze corpul acolo, în sala de teatru.

În dimineața următoare, în port, totul se desfășoară cu repeziciune. Siem și Saskia duc bagajele, în timp ce Ani îi ține pe copii lângă ea. Împreună își croiesc drum spre birourile de înregistrare.

Soarele începuse să se ridice pe cer colorând marginile orizontului. Ani se lasă în genunchi lângă Wideh și Tash, iar mulțimea trece pe lângă ei. Soldații olandezi încearcă să îi organizeze pe emigranți. Ei îi grăbesc spre pasarele și plânsetele și râsetele se amplifică în intensitate și volum. Nu vrea să își ia rămas-bun, dar Saskia îi murmură la ureche vechea zicală:

— Toate lucrurile se schimbă și noi ne schimbăm odată cu ele.

Rămân îndelung îmbrățișate.

În zori, marele vapor din portul Jakarta este încărcat, iar razele soarelui inundă oceanul, iar apa devine portocalie și strălucitoare. Mulțimea de pe chei s-a subțiat de acum. Când sirenele sună, unii flutură batiste, alții își vântură brațele în aer, de parcă ar înota. Printre sutele de oameni aplecați peste balustrada vaporului, Ani nu reușește să zărească familia Dertik. Wideh îi vede primul: Tash cocoțată pe umerii lui Siem, iar Saskia strâns lipită de ei. Aproape pierduți în mulțime. Vaporul începe să se depărteze de port. Îl ține strâns pe Wideh, în timp ce se uită la peisajul care dispare.

6. GRĂDINA NUMERELOR

VANCOUVER, CANADA

În dimineața în care împlinește treizeci și nouă de ani, Gail se trezește în lumina caldă care pătrunde prin ferestrele mansardei. Ansel este lângă ea, cu o mână înconjurându-i mijlocul. Fără ochelari sau lentile de contact, îl vede estompat și neclar, ca pe cineva aflat în capătul îndepărtat al unei piscine. Din patul lor de sub acoperiș, urmărește cum noaptea se face zi, stelele de seară pălesc și ploaia bate insistent în fereastră. În unele dimineți, pe Gail o trezește vecina lor mai în vârstă de peste drum, doamna Cho, care își tunde peluza cu o foarfecă pentru copii.

Când se trezește și Ansel, ies de sub plapumă și își pun ceva lejer pe ei. Ia un pieptene și încearcă să netezească claia de păr a lui Ansel care stă zbârlită ca iarba pe un câmp bătut de vânt. El face patul și culege de pe jos pijamaua ei. Din momentul în care s-au dat jos din pat au schimbat doar câteva cuvinte, și cu toate astea se simte oarecum împăcată. Se mișcă parcă prin amintirea unei alte zile, prin amintirea a nenumărate dimineți asemănătoare.

Obișnuiau să spună o glumă ea și cu Ansel. Când cineva îi întreba de cât timp sunt împreună, ei spuneau primul număr care le trecea prin cap. „Douăzeci și cinci de ani?” răspundea Ansel răsucindu-se spre Gail cu sprâncenele ridicate. „Sau mai mult?” Patruzeci poate. Ceea ce, în mintea lor, părea o viață de om, o întreagă istorie. Își amintește cu plăcere de gluma aceasta, deoarece e dintr-o vreme când relația lor era lipsită de griji, când nu intraseră în ea nici suspiciunea, nici teama. A trecut deja o lună de când știe despre aventura lui Ansel cu o femeie pe nume Mariana. Iar lucrul ăsta a născut un gol între ei, în jurul căruia amândoi se mișcă cu grijă.

Se duc pe jos până la Newtown Bakery și își aleg micul dejun din galantar și din teancul mare de vase din bambus puse la aburi. Apoi își continuă drumul pe sub viaductul Georgia spre False Creek. E duminică dimineața devreme și orașul încă dormitează. Ansel numără două sau trei pânze întinse pe golful deasupra căruia nu adie nici fir de vânt.

În seara asta, vor veni la cină părinții și câțiva prieteni. Ai ei se oferiseră să fie gazde, dar ea îi refuzase. Cunoscându-i, o

astfel de petrecere ar fi implicat o cină cu zece feluri, tort supraetajat și atâtea artificii cât să lumineze tot cartierul. Nici în vremurile cele mai bune nu se simțise în largul ei în centrul atenției. Poate că acasă, se gândise ea, va putea să țină lucrurile sub control și să înlăture presiunea evenimentului.

Stau pe o bancă în fața estuarului, iar Ansel îi spune să fie atentă la pescăruși. Chiar ieri văzuse unul repezindu-se spre stația de autobuz și smulgându-i unei tinere sendvișul din mână. O coincidență ciudată, spune Gail, dar își ține micul dejun mai strâns și scrutează cerul în căutare de posibile păsări războinice.

În ultimele câteva săptămâni, el fusese atent, plin de remușcări; o privea de parcă ea ar fi fost pe punctul să dispară. La început, Gail se văzuse împachetându-și valiza și plecând. Un gând care, chiar și numai pentru o clipă, făcea să i se strângă inima. Nu fusese niciodată adepta intrărilor sau ieșirilor dramatice. Oamenii se iubesc și nu se mai iubesc, relațiile se schimbă, iar pentru ea aceste lucruri sunt realități. Dar intensitatea, profunzimea sentimentelor sale pentru Ansel o speriaseră întotdeauna. Odată, demult, îi ceruse să se căsătorească cu el, dar ea îndepărtase acea posibilitate de amândoi. Nu voia să se căsătorească, voia un altfel de relație. Fiecare zi, o alegere de a fi împreună. Fiecare zi, o decizie de luat.

Își amintește când îl cunoscuse pe Ansel. Halatul alb îi era prea mare, îi atârna pe umeri. Ea lucra pentru CBC-Radio și făcea un reportaj despre prăbușirea unui avion Cessna de șase locuri; pilotul murise pe loc, iar fiul lui era într-o situație critică. Șezuseră pe o bancă în fața spitalului, privind pe cerul nopții cu stele rare. Mult timp povestiseră despre nimic în mod deosebit, iar apoi despre pilotul care murise și despre fiul lui, care, încet și sigur, se îndrepta și el spre moarte. „Cu fiecare oră”, spusese Ansel. „Și singurul lucru pe care putem să îl facem este să ne asigurăm că nu simte durerea.” Amândoi fuseseră trași afară din gândurile lor personale, din singurătatea lor. Asta reprezenta pentru Gail pe atunci dragostea, o frânghie de care ar fi putut să se țină cu ochii închiși și care ar fi putut să o scoată din solitudinea minții sale. Fără secrete sau revelații, pur și simplu o ființă pe pământ de care putea să se ancoreze.

— Ești fericit, Ans? îl întreabă acum, mirată și ea de întrebarea ei îndrăzneață.

O privește cercetător.

— Mă întreb doar dacă am ajuns acolo unde ne gândeam că o să ajungem. Am aproape patruzeci de ani și nu știu unde a zburat timpul.

— Da, răspunse fără să ezite. Sunt fericit. Se uită la ea ca și cum ar vrea să mai spună ceva, apoi stăpânindu-se, adaugă: Dar tu?

Gail dă din cap, dar este surprinsă că tocmai ea nu e în stare să dea un răspuns sincer. Închide ochii și simte o durere în piept, o durere fizică pulsând încet. Zi de zi distanța dintre ei se mărea, ducându-i tot mai departe unul de altul.

În loc să vorbească, îi ia mâna între mâinile ei.

În seara aceea, în timp ce stau la masă, telefonul începe să sune și după un moment Ansel apare lângă ea cu receptorul în mână.

— Pentru tine, îi spune. Harry Jaarsma. Te sună de la Amsterdam. Se uită la ceas. Este patru dimineața în Olanda. Parcă îl vede în apartamentul lui cu draperii grele de brocart și teancuri de hârtii acoperind covorul.

— Jaarsma, spune luând telefonul de la Ansel și privindu-l cum iese din cameră. Ce mai faci?

Îi răspunde fără saluturi sau introducere:

— Vești bune.

— Chiar?

— Chiar, spune Jaarsma fără să își ascundă bucuria. Niciodată să nu subestimezi puterea răbdării.

Rostește singurele cuvinte care îi trec prin cap:

— L-ai spart.

— Exact.

Gail se așază. În spatele ei se aude zgomotul înfundat din camera de zi, zgomotul petrecerii, Ansel râde împreună cu mama ei, Ed Carney și Glyn cântă un duet la pian. Tatăl lui Gail stă lângă fereastră și privește spre cameră de parcă s-ar găsi în afara ei.

Își acoperă ochii cu mâna și încearcă să se concentreze la vocea lui Jaarsma, care îi povestește cum s-a trezit în toiul

nopții și cum i-a venit o idee. S-a dat jos din pat, a dat drumul la calculator și a introdus ceea ce credea el că ar fi fraza-cheie.

— M-am lăsat pe spate și am așteptat. Acolo, în fața ochilor mei, numerele au început să fie înlocuite. Litere, cuvinte, propoziții întregi. Mă simțeam de parcă fantoma lui William Sullivan intrase în biroul meu și folosea primitiv tastatura. Râde. Trebuie să introduc și restul numerelor, dar am vrut să îți spun vestea cea bună.

În minte Gail parcă vede primul rând din jurnal: 5 9 24 8 26 9. Numerele umpleau treizeci de pagini cu spații de un rând între ele, fără nicio ordine sau tipar vizibile. Își repetase acest rând timp de luni întregi, 5 9 24 8 26 9, înainte să adoarmă. Se trezea dimineața cu el pe vârful limbii.

Își amintește cum Jaarsma fusese tot atât de stârnit ca și ea de perspectiva dezlegării secretului jurnalului lui Sullivan. Se întâlniseră în Olanda cam cu cincisprezece ani în urmă, prin niște prieteni comuni, pe care acum abia și-i mai aminteau. Gail studia la Leiden și, în timpul acelei prime întâlniri, se treziseră în aceeași tabără într-o discuție aprinsă despre Robert Oppenheimer și Proiectul Manhattan[6], despre știință, etică și istorie. Pe la jumătatea serii, întorsese spre ea ochii încețoșați de bere și îi spusese: „Gândim atât de asemănător. Hai să nu stricăm totul și să ne îndrăgostim”. Ridicaseră paharele pentru o prietenie lungă și trainică.

Aproape imediat Jaarsma, a cărui specialitate era teoria haosului, descoperise structura codului, o versiune a pătratului Vigenere[7]. Dar în loc să folosească cele douăzeci și șase de litere ale alfabetului, Sullivan folosise cifrele de la 1 la 26. Pătratul Vigenere, îi explicase Jaarsma, combină douăzeci și șase de cifre diferite sau litere codate. Până aici toate bune: pe la mijlocul secolului al nouăsprezecelea se găsise o modalitate de a-l sparge. Dar ultimul nivel de încriptare, cuvântul-cheie

6 J. Robert Oppenheimer (1904-1967), fizician și teoretician american, cunoscut pentru rolul jucat în Proiectul Manhattan și efortul din timpul celui de-al Doilea Război Mondial de a dezvolta primele arme nucleare, în laboratorul secret din Los Alamos în New Mexico.

7 Metodă de codificare ce folosește o serie de cifruri Cezar, bazate pe literele unui cuvânt-cheie. Este o formă de substituție polialfabetică.

care îi permitea spărgătorului de coduri să determine care din cele douăzeci și șase de litere codate au fost folosite, nu îi era deocamdată cunoscut. Un cuvânt-cheie ca *bleu,* de exemplu, i-ar fi spus spărgătorului de coduri să folosească literele codate b, 1, e și u. Cheia folosită de Sullivan nu era doar un simplu cuvânt și, cu cât era mai lungă cheia, cu atât mai greu era să spargi codul. Putea fi o listă, un cântec, o carte întreagă. Putea fi orice.

Cu două luni în urmă Jaarsma o sunase exasperat, spunându-i că efortul fusese inutil. „Computerul procesează ore în șir", îi spusese, „dar din păcate îi lipsește cea mai umană dintre dotări: intuiția." Îi povestise că o luase razna, nu mai putea să mănânce, nu mai putea să doarmă. Căra jurnalul cu el peste tot, îl studia în tren, în laboratorul lui, la cină. Colegii lui fuseseră necruțători. Jurnalul îi abătea atenția de la orice altceva. Jaarsma și Gail căzuseră de acord să oprească deocamdată proiectul. Telefonul din seara aceasta era primul pe care îl primea de la el de atunci.

— Care era fraza-cheie? îl întreabă acum, străduindu-se să îl audă prin gălăgia din jur.

— Numele lor. Al fiului lui, al soției și al lui. Doar numele lor întregi, literă cu literă. Nimic altceva. După o pauză reia: N-am citit tot până la capăt, dar cred că vei fi surprinsă de conținut. Tatăl ei nu era omul pe care mă așteptam să îl descopăr. Adaugă: Este oare destul ca să te convingă să vii la Amsterdam?

— Nu mai trebuie să fiu convinsă ca să vin.

Izbucnește în râs.

— Voi avea șampania pregătită. Și, că veni vorba, la mulți ani.

Petrecerea continuă în jurul ei, râsete și conversații și multe clinchete de pahare. Gândurile ei bântuie în și în afara prezentului. Pe la desert, Ansel o privește de pe partea cealaltă a mesei ca și cum ar spune: „Ce-i cu tine? S-a întâmplat ceva?" Simte pentru o clipă cum o străbate un fior de claustrofobie, se ridică și începe să strângă vasele.

Glyn se ridică să o ajute și amândouă intră în bucătărie cu farfuriile și cestile de cafea în echilibru. Când vasele ajung în siguranță în chiuvetă, Glyn se sprijină de blatul de lucru cu o expresie îngrijorată.

— Tot la muncă te gândești? o întreabă.

Gail nu îi răspunde pe moment. Se duce la bufet, ia o sticlă de porto și două pahare. În timp ce deschide sticla îi povestește lui Glyn despre telefonul lui Jaarsma. Glyn e producătorul documentarului, o coproducție între CBC-Radio și Radio Netherlands, dar până acum rămăsese în expectativă, dându-i timp lui Gail să se documenteze și să strângă material.

— Când o să fie gata, spune Gail, cred că îmi iau o vacanță. Să stau un pic deoparte. Sunt cam dărâmată, asta-i tot.

Ciocnesc paharele, zâmbetul contagios al lui Glyn încălzește atmosfera.

— De ani de zile plănuim să sărbătorim Anul Nou pe Gulf Islands, zice ea. De ce nu anul ăsta? Închiriem o căsuță pe țărmul Pacificului și executăm Dansul ursului polar. Ansel e și el liber atunci, nu?

— Da, răspunde Gail sorbind din vinul de porto. Cred că e.

— Ești extenuată. Blestemul *freelancer*-ilor.

Întinde mâna spre Gail și îi dă la o parte o șuviță de păr de pe frunte.

— Îți mai aduci aminte de Praga? Stăteam sub cerul înstelat împreună și știam că suntem la începutul a ceva, al unei aventuri fantastice. Aveam sau nu aveam dreptate atunci? Tu și cu mine, ce pereche de fete romantice!

În seara aceea, după ce toată lumea a plecat, Gail îl lasă pe Ansel în camera de zi, se duce în biroul ei și închide ușa în urmă. Draperiile nu sunt trase și pe afară becurile de pe stâlpi proiectează cercuri de lumină pe strada pustie.

Este înconjurată de echipamente demne de un muzeu. Magnetofoane, casetofoane, pick-upuri. În ultimul timp lucra cu minidiscuri și programe de editare digitale, dar nu era în stare să arunce benzile și echipamentul depășit.

— Încă funcționează, le răspundea colegilor, care se amuzau pe seama ei. Încă fac ceea ce le cerem să facă.

Colecționează benzi așa cum alții colecționează discuri sau cărți rare, protejându-le cu un sentiment de reverență. Are fragmente lipite cap la cap, zeci de conversații adunate pe o singură rolă. Sunete, evenimente, interviuri. În zilele în care își lasă gândurile să zboare, alege o rolă, își pune căștile, îi dă drumul și stă și ascultă. Pentru Gail, devotamentul stă în mai

mult decât o pot spune în cuvântul rostit. Este vorba de cuvântul rostit într-un anume moment și într-un anume loc. Un copil care cântă pe fundal, o pauză în mijlocul unei fraze, o femeie în vârstă umezindu-și buzele, netezindu-și rochia. Un bărbat care uită prezența microfonului, care începe să vorbească cu el însuși. „Iar apoi nimic nu a mai fost la fel. Doream să mă întorc, să îl văd, dar n-am mai putut.”

Înainte de a se duce la culcare, Ansel bate la ușa biroului ei și deschide ușa.

— E ziua ta, spune pe un ton lejer. Sunt sigur că poți să îți iei liber o noapte.

Ea salvează documentul la care lucra și apoi se întoarce spre el.

— Jaarsma a spart codul, îi zice. M-a sunat ca să îmi spună.

Ochii lui se luminează bucurându-se pentru ea.

— Am hotărât să plec la Amsterdam. Am pus ceva bani deoparte pentru asta, biletul de avion și cheltuielile de călătorie, în speranța că va reuși.

Îl vede cum ar vrea să îi spună ceva, să o roage să nu se ducă. Deja în gând își formulează răspunsul „Trebuie să o fac, trebuie să mă duc”. Dar el nu încearcă s-o oprească. În loc de asta, îi urează noapte bună din ușă și o închide ușor în urma lui.

Din nou singură, deschide fișiere, apoi le închide la loc. Se gândește la o altă poveste de dragoste, de acum douăzeci de ani, de mâinile altui bărbat pe corpul ei, de cât de mult îl dorea. Și toate astea, acum o viață de om. La douăzeci și unu de ani, Gail își începuse lucrarea de diplomă în Olanda. Acolo, la nici jumătatea drumului pentru obținerea masteratului în istorie, părăsise Universitatea din Leiden, renunțase la apartament și plecase în est. Nu avea astâmpăr, sătulă să citească despre *realpolitik,* despre subiectul tezei sale, militarismul japonez din anii ’30, nerăbdătoare să facă ceva concret cu viața ei. Și era îndrăgostită. O relație tulbure și imposibilă. Bărbatul, profesor de limbi, era frumos, strălucitor și însurat. S-a rupt de toate și a aplicat pentru o viză în Blocul de Est.

În primăvară era la Praga, într-un apartament minuscul de două camere și lucra după-amiaza într-o mercerie. Colega ei de apartament, Glyn Madden, era producător radio. La treizeci și șase de ani, divorțată și deprimată, Glyn își vânduse casa din

Țara Galilor și pornise în căutarea aventurii, care, amândouă erau de acord, se dovedise mai greu de găsit decât își închipuiseră. Făceau schimb de cărți între ele, se duceau cu mașina în Germania în căutare de romane în limba engleză, se întorceau cu copii proaste ale westernurilor lui Karl May. Seara se plimbau, vesele și pline de viață, până sus la Castel. Apartamentul pe care îl împărțeau era pe Na Kampa, iar seara stăteau la fereastră și priveau la capetele mici strânse în jurul meselor de la cafenele. Schimbau cu rândul discuri pe pick-upul lui Glyn: Abbey Road, Joni Mitchell, REM.

În fiecare lună mama ei îi trimitea un pachet mic din faimosul somon afumat British Columbia și o scrisoare lungă și amănunțită, plină de istorioare. La un moment dat îi scria cum tatăl ei pornise să facă o grădină comunală în Strathona. În fiecare duminică, cu copiii ciorchine în jurul lui, fiecare cu cizme de cauciuc și un hârleț în miniatură în mână. Afacerea cu restaurantul mergea bine și tatăl ei hotărâse să devină coproprietar. *E bine, deși îi lipsești. Ne lipsești amândurora.* Gail mergea acasă o dată pe an, de Crăciun. Era tot ce își putea permite și nu voia să se bazeze pe banii de la părinți. „Atât de încăpățânată”, îi spunea mama ei ținând-o în brațe la plecarea de pe aeroport. „Prea independentă.” Dar cuvintele, se gândea Gail, erau totodată pline de mândrie, că au crescut-o să fie atât de liberă și de neînfricată.

La Praga, într-o dimineață pe la patru, Glyn o trezise, în mână cu un microfon și un casetofon.

— Hai cu mine, îi spusese cu o voce joasă ca de robot, aplecându-se spre Gail cu ochii strălucitori în întuneric.

— Ce-i asta? Războiul stelelor? Bilele spațiale?

— Hai să mergem. Am întârziat.

Își puseseră bicicletele în camioneta lui Glyn și merseseră două ore spre est. Prin sate, cu un termos de cafea între ele, priviseră cum răsare soarele din spatele dealurilor din zare. La Brno, mii de alergători se adunaseră pentru un maraton. Glyn îi pusese în brațe un casetofon cu un microfon și niște căști pe urechi. Focul de start se auzi, iar Gail, luată prin surprindere, scăpă casetofonul pe jos. Ulterior pe bandă o auzise pe Glyn cum izbucnește în râs. Dar, când își puse la loc căștile pe urechi, Gail începu să audă detalii pe care nu le mai auzise niciodată în viața ei. Conversații șoptite, ritmul sutelor de

pantofi lovind pavajul.

Se grăbise să își ia bicicleta și să pornească după alergători. Pe bandă mai târziu auzea cum soneria bicicletei scotea un clinchet ușor la atingerea pietrelor de pavaj. Îi auzea pe alergători cum beau din mers, aruncând sticlele de plastic pe jos și ușorul gâfâit, ca atunci când se taie sticla, al respirației lor.

Acela fusese momentul revelației. Studiile fuseseră date la o parte, iar Glyn îi găsise o slujbă la Radio Netherlands, care avea un post mic și aici la Praga. Lucrau cot la cot în fiecare după-amiază trăgând benzi. Schimbând creionul de marcat cu lama de ras, rola mișcându-se înainte sau înapoi, picioarele ei manevrând pedalele. O tăietură pe diagonală, apoi cu degetul mare cele două bucăți erau potrivite cap la cap. Punea bucățile extrase pe umărul drept apoi pe cel stâng, ca niște franjuri atent ordonate. După ce terminau, mâncau în studio găluște de cartofi înotând în sos, pe care le spălau apoi cu cafea neagră. Printre rolele de înregistrări, avea una pe care Glyn o făcuse în 1989 în Piața Wenceslas, când sute de mii de oameni, râzând și plângând, își scuturaseră legăturile de chei, toți laolaltă, simbolizând căderea regimului sovietic și deschiderea ușii democrației.

Cândva în acea perioadă se îndrăgostise de un ziarist, de un păstor de capre și de un colecționar de artă. Ziaristul fusese ultimul, în vremea în care Gail fusese în Arctica. Asta se întâmplase mai târziu, după ce Glyn se mutase la Londra, iar Gail avea contract cu postul de limbă engleză al lui Deutsche Welle, înregistrând un documentar despre delfinii albi captivi în apele înghețate ale Peninsulei Chukchi, lângă Strâmtoarea Bering. Cei trei mii de delfini se sufocau, încetul cu încetul. Pescarii chukchi porneau în fiecare dimineață cu fierăstraiele în spinare, încercând să facă copci în gheață. Sus, deasupra, elicopterele rusești se roteau ca niște păsări amețite. Deșertau pește din cer.

Timp de trei săptămâni Gail nu se mai văzuse dezbrăcată în întregime; era o legătură umblătoare de blănuri și pături. Bine înfășurată își ducea magnetofonul într-o geantă izolată termic. Când ținea microfonul afară, deasupra apei, putea să audă delfinii. Formau un șir nesfârșit și ieșeau rând pe rând să respire în copcile din gheață. Un șuierat, o respirație ca și cum

ar fi înghițit apă. Uneori, delfinii lăsau câte o focă să intre în rând și să se ridice în căutarea oxigenului. Nu putea să deosebească cerul de gheață, zăpada de orizont.

Apoi pescarii chukchi se adunau în jurul microfonului ca să îi spună povestea lor. Înainte ca apele să fie împărțite, spuneau ei, înainte ca liniile să fie trase pe mare de către Washington și Moscova, obișnuiau să traverseze Strâmtoarea Bering în bărci de piele. Cândva poporul lor ducea o viață nomadă; pe atunci, cirezile de reni numărau mai mult de treizeci de mii de capete. Când ridicase ochii de la magnetofon, Gail văzuse un grup de băieți făcând piruete cu bicicletele pe zăpadă, umbrele lor subțiri și grațioase pierzându-se în zare.

În cele din urmă, un spărgător de gheață sovietic ajunse ca să elibereze delfinii. Din difuzoarele spărgătorului de gheață se auzea revărsându-se bubuitor Beethoven. Vrăjiți, delfinii se ținură după *Simfonia a IX-a,* până înapoi în apele largi.

Imediat după aceea, Gail prinsese un avion spre Fairbanks și de acolo unul spre Vancouver, acasă. În casa de pe Keefer Street, în grădina sălbatică și luxuriantă pe care tatăl ei o făcuse, cu pergole pe care trandafirii în floare parfumau aerul. Trăise în Europa mai mult de zece ani. Când se așezaseră seara la masă, se simți de parcă ea și părinții ei traversaseră o câmpie imensă, venind unii în întâmpinarea celorlalți. Tatăl ei, care o viață întreagă lucrase într-un restaurant, îi punea în față fel după fel, iar fiecare era preferatul ei. Se purtau cu atâta băgare de seamă unul cu altul, de parcă ar fi mers printr-o cameră în care se stinsese lumina, încercând să găsească ieșirea, luându-se doar după amintiri.

După cină, în timp ce spăla vasele în bucătărie, văzuse o scrisoare pe masă. Plicul îi era adresat tatălui ei, iar timbrele, spre mirarea ei, erau din Olanda.

— Ce-i cu asta? întrebase luând plicul.

Îi luase plicul din mână și se întorsese spre mama ei. Expresia de pe fața lui încă îi era vie în amintire chiar și acum, ca și felul cum mama ei îl privise, cum îl atinsese ușor pe braț.

— O persoană pe care am cunoscut-o cândva în Sandakan, rostise tatăl ei, căutându-și cuvintele. A murit de curând. Soțul ei ne-a scris ca să ne spună.

— În timpul războiului, adăugase mama ei, au copilărit împreună.

Tatăl ei strânsese plicul în mână, stingherit, neștiind unde să îl pună.

Gail își văzuse mai departe de vase. Când se întoarse, plicul dispăruse, iar tatăl ei punea cârpa de vase la uscat, netezind-o cu palmele.

Se ridică de la birou, stinge lumina și urcă scările spre dormitor. Ansel lăsase veioza aprinsă pentru ea și adormise deja. Se strecoară în pat lângă el. Mult timp privește cerul și stelele. Trage linii între ele, Lira, Casiopeea, Perseu, așa cum făcea și când era copil.

Alături Ansel oftează în somn, lipindu-se de ea. Sentimentele ei nu se schimbaseră și totuși nu mai știa cum să le facă palpabile, sigure. Gail se gândește la ceva ce îi spusese el cu mult timp în urmă, cum forma unei unde este una din cele mai des întâlnite în natură. Sunet, lumină, raze X. Imaginile revelatoare ale unei RMN, o mașină care luminează umbrele minții. Și ce vede oare? Activitatea a mii de sinapse. Urmele chimice ale amintirii și iubirii. Dacă ar pătrunde în mintea lui Gail într-un moment când ea se gândește la Ansel, oare câte unde ar vedea trezite? Amintiri ordonate una câte una. Bătăile inimii mai rapide, încărcătura pe care Gail o simte în prezența lui, nimic din toate acestea nu s-a schimbat. Dar pentru el? Dacă ea ar putea vedea în întuneric, ar găsi în el ceea ce speră? Un ecou al propriei sale dorințe, tot atât de puternic și sigur cum fusese la început, înainte să se clatine ce a fost între ei și să își piardă speranța.

În dimineața următoare, după ce Ansel pleacă la clinică, Gail găsește înregistrarea din Strâmtoarea Bering pe o rolă etichetată, *Delfini, Oda bucuriei 1990.* Derulează o porțiune, suflă praful de pe ea și își aduce aminte cum trecea peste crestele de gheață. Își amintește cum fusese luată cu snowmobilul și dusă la Strâmtoare, cum văzuse întinderea apelor, liniștită și limpede, o oglindă la marginea tundrei înghețate.

Cu doi ani în urmă renunțase la siguranța poziției de producător. După o altă serie de fonduri tăiate la CBC, devenise neliniștită. Dorea să facă radio de capul ei, să creeze emisiuni și documentare cu subiecte care să îi suscite ei interesul, care să o emoționeze. Pentru a avea și finalizări ca

freelancer pe cont propriu, își lansase ideile la posturile publice de radio din toată lumea, folosindu-se de vechile relații de la Deutsche Welle sau de la Australian Broadcasting Corporation. Făcea din orice vacanță un proiect de lucru. În timp ce ceilalți oameni duceau după ei aparate de fotografiat sau telefoane, ea nu pleca niciodată fără microfon și aparat de înregistrat.

Când se așază la birou, un grup de copii de școală apar râzând pe trotuar, doi câte doi, ținându-se de mână. Profesoara lor le arată cu mâna o gaiță albastră, iar copiii izbucnesc în strigăte și arată cu degetul: „O văd! O văd!” sau cu durere în inimă: „N-o văd! N-o văd!” O femeie mai în vârstă trece pe lângă ei trăgând după ea un coș cu cumpărături. Privită de la biroul ei, cu degetele pe tastatură, scena pare că se oprește suspendată în fața ochilor lui Gail.

5 9 24 8 26 9. Dă click pe o iconiță și fișierul audio se deschide pe ecran. Interviul pe care îl ascultă fusese înregistrat în Prince George cu câteva luni în urmă, pe terasa casei lui Kathleen Sullivan. Călătoriseră de la aeroport printre câmpii întinse, de-a lungul unei șosele care șerpuia ca un râu. Kathleen se apleca în timp ce vorbea, cu șuvițe de păr castaniu desprinse dintr-o coadă de cal lejeră, iar fiecare propoziție rostită era clară și fără drept de apel.

„Chiar și acum, spune vocea ei din boxele din biroul lui Gail, îmi amintesc felul cum mirosea jurnalul, sunetul pe care l-a făcut atunci când l-a deschis tatăl meu. Pur și simplu a pârâit. L-a găsit pus bine într-un sertar și a vrut să îl descifreze pentru noi. Își pusese un caiet în față, apoi luase un creion și începuse să copieze cifrele.”

Katheleen îi povestise cum o fascinase jurnalul încă de când nu avea decât zece ani. Credea în posibilitatea unui răspuns exact la misterul tatălui ei. Ploaia era rezultatul condensării în atmosferă; soarele era o stea fierbinte. Era o soluție și în cazul tatălui ei, o cauză și un efect.

Îi descrisese cum își privise tatăl scriind un rând de cifre. Sub rândul acela, un rând de litere. Mai multe litere, la prima vedere haotice. Continuă așa multă vreme, în timp ce în camera de zi se auzea televizorul. Fratele ei mai mare se uita la un meci de fotbal și Kathleen se răsucise să se uite și ea, Vancouver Whitecaps, o ploaie de tricouri albe, o minge de fotbal condusă de-a lungul terenului. Tatăl ei lăsase creionul jos

și se uitase la numere, îndemnându-le parcă să aibă o noimă. Șterse ce scrisese prima oară și o luase de la capăt. Își trecuse mâna peste față, clătinând din cap. Kathleen își aducea aminte cum se uitase la mâna lui plină de cicatrici, cu o adâncitură curioasă în degetul arătător, unde, îi spusese el, un glonț trecuse prea aproape. Tatăl ei devenise tot mai confuz în timp ce lucra la descifrare. Totuși, continuase să se uite la numere de parcă, dacă ar fi avut răbdare, metoda de descifrare s-ar fi ivit de la sine.

Kathleen stătea la picioarele lui. În cele din urmă le simți cum se mișcă, ridicase privirea și le văzuse plecând, abandonând jurnalul pe masă.

Pe bandă, vocea lui Gail:

„Și dacă ar fi spart codul? Poți să îmi spui ce te așteptai să îți dezvăluie?”

Urmase o pauză lungă, se auzea sunetul înfundat al mașinilor care treceau pe stradă.

Apoi liniște.

„Bea, spuse într-un târziu. Bea până nu mai știa de el. În cele mai rele momente, nici nu ne mai recunoștea. Atâta violență în viața noastră. Bețiile lui l-au făcut în cele din urmă pe fratele meu să plece de acasă, ne-au distrus familia. Vreau să știu ce i s-a întâmplat tatălui meu în acel lagăr, prin ce a trecut. Și dacă nu asta este în jurnal, atunci unde își ținea el gândurile? Ce-a făcut cu toate acele amintiri?”

Grafica sunetelor vălurește pe ecran. Gail editează un fragment din interviul cu Jaarsma.

„Criptografia, spune el, are ceva periculos în ea însăși. Oamenii se așteaptă să descopere tipare. Ți se dă un cod, iar cineva îți spune: «Sparge-l», și totul se transformă într-un joc, o vânătoare. Poți să o iei razna. De îndată ce începi să te îndoiești de talentul tău, să îți pierzi încrederea, să te întrebi dacă acest cod chiar este un cod, dacă are vreun sens, deja viața ta e complet dată peste cap. Dar dacă, până la urmă, caietul ăsta cu numere este un caiet cu numere și nimic altceva? Dar dacă ce se vede este de fapt ceea ce este?”

Face o pauză după care continuă:

„Cred că descifrarea codurilor este o parte dintr-o dorință extrem de omenească, dorința dezvăluirii, dorința găsirii unui sens. Să vezi toate secretele, toate gândurile ascunse întinse în

fața ta, indiferent ce te-ar costa”.

Înregistrarea se termină și grafica sunetelor dispare de pe ecran.

Telefonul sună și Gail clipește, revenind în prezent. Când ridică receptorul, îl aude pe tatăl ei deja vorbind, în mijlocul unei propoziții.

Ia telefonul și iese din birou în camera de zi, unde ferestrele sunt deschise. O pală de vânt înfoaie ziarele de pe măsuța de cafea. Tatăl ei vorbește despre o vacanță, două săptămâni de-a lungul țărmului Columbiei Britanice, spre nord, la Hida Gwaii, Insulele Queen Charlotte.

— Și, cum aniversarea noastră se apropie, zice, ar fi un cadou frumos. Dar oare o să-i placă? Oare nu e prea extravagant?

Gail zâmbește aplecată pe fereastră și și-i imaginează pe părinții ei mergând de mână prin desișul junglei. Afară frunzele se scutură.

— Cred că ar fi o idee nemaipomenită.

— Este cea de-a patruzecea noastră aniversare, reia el, parcă uimit de constatare.

Vocea lui sună spart, parcă aspră pe margini, și ea îl întreabă dacă a dormit bine noaptea trecută. Tatăl ei scoate un sunet care înseamnă „Nu contează”. Dar când insistă, mărturisește că a dormit o oră sau două, după care s-a uitat la televizor la *Ana și regele.*

Noapte de noapte în copilărie, tatăl ei, insomniacul, măsura casa cu pasul bântuind-o ca un spirit fără odihnă. Înainte de a pleca la școală, în fiecare dimineață, Gail vedea urmele nopții care trecuse. Un ceainic gol pe masă, coperta unui disc pe podea. La universitate, tatăl ei studiase istoria. Din când în când, câte o carte, Gibbon[8] sau Toynbee[9], cu pagini îndoite, zăbovea deschisă pe pieptul lui.

Uneori insomnia se transforma în depresie. Atunci, cam o săptămână, nu ieșea din cameră. Își amintește cum mama ei asculta la ușă parcă pândind sunetul respirației lui.

Despre ce visezi? îl întrebase Gail odată. Despre copilăria mea, îi răspunsese după o pauză. Cum era copilăria ta? Tatăl ei

8 Edward Gibbon (1737-1794), istoric britanic.

9 Arnold Joseph Toynbee (1889-1975), istoric și scriitor britanic.

îi zâmbise cu duioșie înainte să se întoarcă cu spatele. „Ca orice copilărie. Nimic deosebit.” Dar veșnic curioasa lui fiică îl lua de mână și îl ruga: „Povestește-mi ceva, orice”.

Îi povestea cum se recoltează cauciucul, cum pui o cutie de tablă lângă trunchi și cum culegi lichidul prețios în ea, cum să scobești o portocală și să o transformi în felinar sau o ridiche în petalele unui trandafir.

Odată făcuse o listă a ciudățeniilor lui. Tatălui ei îi era frică de întuneric. Nu mânca anumite alimente: cartofi dulci, *cassava* și tapioca, pe care le numea *ubi kayu.* În fiecare dimineață, înainte de a pleca la serviciu, la restaurant, își întindea brațele și spatele, un fel de mișcare calistenică despre care spunea că a învățat-o la școală, când era mic. Era fascinat de Japonia, se enerva ușor și avea o neașteptat de bună cunoaștere a istoriei Columbiei Britanice.

Primele națiuni, îi spusese el cândva, aveau o istorie arheologică ce putea fi urmărită până cu zece mii de ani în urmă. „Gândește-te numai”, îi spusese clătinând din cap, uitându-se în jos la Gail ca și cum ar fi putut vedea întinderea anilor pe fața fiicei lui. Îi povestise că încercase să își imagineze cum fusese primul contact, când indienii Haida[10] dăduseră peste vasul lui Juan Perez și văzuseră pânzele albe ridicate și fluturând în vânt.

La telefon acum, povestește încă despre *Ana și regele,* despre cum îl văzuse pentru prima dată în Melbourne în 1958.

— Toți băieții pe care îi cunoșteam voiau să fie ca Yul Brynner când aveau să fie mari, spune râzând.

Într-o dimineață se trezise și îl văzuse pe colegul lui de cameră exersând dansul din camera de bal, învârtind o parteneră imaginară.

— Și tu cu cine îți imaginai că ai dansa acel dans? îl tachinează Gail.

— Îl dansam întotdeauna cu aceeași persoană. În Sandakan, când eram tânăr. Dar ea a murit de mult. Credeam că aveam să ne mai vedem, dar n-a fost cu putință.

Îl aude cum mută receptorul la cealaltă ureche.

— Nu uita, revine el. Vreau să fie o surpriză pentru mama ta. Nu am mai fost de mult într-o excursie împreună.

---

10 Populație amerindiană care trăiește în Haida Gwaii, Insulele Queen Charlotte, din Canada.

Când pune jos telefonul, ceva în mintea ei face un clic, un cuvânt, un nume, ceva la marginea memoriei.

Telefonul sună din nou, dar nu răspunde. Pe robot se aude vocea lui Ansel: „Eu sunt”. O pauză, apoi: „Ești acolo? N-am vrut să te trezesc azi-dimineață când am plecat. Ești acolo, Gail? Nu-i nimic. Nu era nimic important. Păreai atât de împăcată azi-dimineață. Doar atât”. Ceva în vocea lui o face să se așeze, extenuată și nesigură. „Te iubesc.”

Beculețul pentru mesaje începe să clipească. Se gândește la mama ei așezată la masa din bucătărie, lustruind bobitele de cristal ale candelabrului, muncă ce o făcuse când tatăl lui Gail fusese bolnav, când era cufundat în depresie, iar ea nu reușea să îl scoată din ea. Cu mult timp în urmă, când ea era mică, Gail adormea în brațele mamei sale, cu fața lipită de rochia ei. Mirosul familiar de săpun și dulceață. În cealaltă parte a camerei, tatăl ei stătea ore în șir în fotoliu cu ceașca de ceai care se răcise, iar lui Gail i se părea că nici nu era acolo, că se distanțase de propriul corp. Mama ei o lăsa jos din brațe, se ridica de pe scaun. Îi punea mâinile pe umeri și îi masa ceafa și spatele. Atingeri care chemau pe celălalt înapoi pe pământ, căldura care îl trecea în celălalt corp.

Cu câteva luni în urmă își ajutase mama să facă ordine în atelier. În timp ce mama ei era la bucătărie și pregătea prânzul, Gail începuse să șteargă de praf rafturile cu cărți. Erau înțesate cu manuale de croitorie, dar mai erau și cărți de bucate, reviste și romane: Balzac, Dickens, Thackeray, toate acoperite cu un strat de praf. Gail stătea cu picioarele încrucișate și răsfoia paginile uzate. Punea la loc cărțile, când văzuse un teanc de plicuri care căzuseră pe covor. Recunoscu unul din ele imediat. Îi era adresat tatălui ei, iar timbrele olandeze, acum îngălbenite și uscate, erau îndoite pe margini. Scoase scrisoarea, o singură pagină, fragilă și șifonată.

Cu durere în suflet vă scriu că Ani a trecut în neființă pe 29 noiembrie 1992, acasă, răpusă de cancer. Wideh s-a întors de la Jakarta și acum este aici. A fost lângă mama lui până la capăt.

Înainte de a muri, Ani m-a rugat să vă scriu și mi-a dat ultima adresă pe care o știa. Sper că această scrisoare va ajunge la dumneavoastră.

Regret că a trebuit să vă dau această tristă veste.

Numele din josul paginii era Sipke Vermeulen.

Se întoarce la ea în birou. La calculator, scanează lista fișierelor sonore, încercând să se concentreze asupra lor. Alege unul din ele și apasă pe play. Înregistrarea care se aude din calculator este a propriei sale voci, interviul cu Jaarsma despre criptografie și Pătratul Vigenere. „Cifrele lasă o umbră”, spune Jaarsma ca răspuns la o întrebare a ei. „Cât de slabă ar fi, nu poți să o ștergi. Asta este breșa mică și îngustă, aproape invizibilă, pe care o are spărgătorul de coduri. La Bletchley Park[11], în timpul celui de-al Doilea Război

Mondial, criptografii adesea recunoșteau un tipar pe care îl văzuseră cu săptămâni, poate cu luni în urmă. Străbăteau încăperea și scoteau exact fragmentul dintr-un munte de hârtii. Ca prin vis. Memoria subconștientă a tiparului”.

La radio, în nenumăratele scenarii pe care le scrisese, Gail lucrează încredințată că poveștile se întâlnesc undeva. Urmează-ți subconștientul și vei ajunge la locul de întâlnire. Așa că ea pune laolaltă interviuri, povestiri, muzică și sunete, cu speranța că poveștile nu se vor pierde în neant din cauză că nu s-au intersectat una cu cealaltă. Fiecare element, un fir, iar povestea însăși, un model. Din piese disparate iese ceva adevărat, ceva pur. Care să rămână acolo, vizibil.

Iar în acest documentar, unde este adevărul poveștii lui William Sullivan?

Gail trece cu stiloul peste text, făcând note pe margine.

Cu ani în urmă, în Praga, intervievase o femeie al cărei băiat se înecase în Vltava, un accident tragic. Își amintește ca prin ceață de ziua aceea, cum femeia ridicase ochii spre Gail dintr-odată furioasă, întrebând-o cum de îndrăznește să pună astfel de întrebări, cine îi dă dreptul să o facă. Gail scosese caseta și i-o dăduse. O pusese cu mare grijă în palma femeii mai vârstnice. „Dacă ai putea să înțelegi”, spusese femeia încleștând mâna pe casetă, „Cuvintele cărora le dai drumul în lume nu mai pot fi luate înapoi”.

Își amintește gesturile frenetice ale femeii, banda smulsă din

11 Bletchley Park, sediul secret al operațiunilor militare britanice de informații secrete în timpul și înaintea celui de-al Doilea Război Mondial.

casetă și împrăștiată apoi pe jos.

Deschide un browser și începe să-și organizeze călătoria la Amsterdam. Date, zboruri, ore: numerele îi dansează în fața ochilor. Când are totul gata printează și apoi trimite o copie pe e-mail lui Jaarsma.

Afară o femeie strigă pe cineva, o ușă se deschide și apoi se închide ușor, balamalele scârțâie. Tastează numele Sipke Vermeulen și privește cum rezultatul căutării se înșiră pe ecran. Muzeul Fotografiei din Rotterdam. World Press Photo. Alege un link și o serie de fotografii alb negru se deschid în fața ei. Titlurile de sub ele spun *Alger 1959. Războiul algerian.*

Se uită îndelung la fotografii. Într-una, un copil se joacă într-un tanc abandonat, stă cu capul în jos atârnat de țeava tunului.

Deschide imagini după imagini și vede fotografii din Olanda, Germania, Indonezia și îi este clar că Sipke Vermeulen este un fotoreporter olandez, corespondent de război.

Gail închide browserul, ia foaia tipărită a programului ei de călătorie și iese din birou. Urcă spre dormitorul lor din pod. De la geam poate se văd vreo zece practicanți de thai chi, adunați în curtea școlii de alături, mișcându-se nesincronizat ca într-un balet cu încetinitorul. Bărbați și femei mai în vârstă se ridică pe vârfuri, își întind mâinile și se răsucesc cu o stranie și superbă precizie. Mișcare după mișcare se desfășoară ca o maree risipindu-se pe margini.

De multe ori în copilărie o treziseră coșmarurile tatălui ei. Un strigăt în întuneric, lumini aprinse în toată casa. Se furișa până la ușa dormitorului lor și asculta vocea mamei sale mângâindu-l. Odată, nemaiputând să adoarmă, se dusese pe întuneric în camera de zi. Acolo se întinsese pe covor, cu brațele desfăcute de parcă ar fi vrut să cuprindă aerul și greutatea întregii încăperi. De unde stătea se întinsese și pornise radioul cel vechi. Beculețele se aprinseseră și după câteva secunde muzica, niște jazz, începuse să se reverse din difuzoare. Cu ochii închiși, își apăsase palmele pe dulapul de lemn și condusese vibrațiile prin vârful degetelor până ajunseră la inima ei.

Când se făcuse ziuă se dusese la dormitorul părinților ei, crăpase puțin ușa și se uitase la ei cum dormeau. Se uitase la ei cu o dârzenie pe care altfel nu ar fi îndrăznit să o aibă. Adormiți, parcă plecaseră împreună lăsând toate necazurile

vieții în urmă. Își imaginase că aruncă o vrajă asupra lor. Când se vor scula, se vor trezi într-un loc în care nu există secrete, unde toate necazurile din trecut au fost rezolvate. Ce fel de necazuri? Nu avea habar. Știa atât de puțin despre viața părinților ei. Pentru părinții ei, intimitatea fiecăruia era sacră.

De când se știa dorise să îi salveze. Și-i imagina întorcându-se spre ea ca să o vadă în sfârșit, lăsând trecutul în urmă. La asta spera ea de când era mică. Să spună ce trebuie, să atingă în ceea ce face o asemenea perfecțiune, încât să le atragă atenția, fie și numai pentru o clipă.

De la fereastră se uită la nenumăratele crăpături din trotuare, coșuri de gunoi ale trecutului. La câteva străzi mai încolo, zgomotul din Chinatown era ca un vârtej de apă. Aici, în partea cea mai veche a orașului, copacii sunt surprinzători de tineri. Fiecare din ei este plantat într-un pătrat de pământ, un gest pentru viitor. Pe terenul de joacă al școlii din Strathcona, copiii aleargă în cercuri. Driblează mingile pe terenul de baschet, aleargă cei trei pași la triplu salt. Pentru o clipă, în timp ce privește, corpurile lor rămân nemișcate în aer.

Norii se sparg în furtună, un fel de muson stratificat, cum rar se produce la Vancouver. În dormitor Gail ascultă ploaia răpăind pe acoperiș și pe luminator. Jos, Ansel pregătește cina, o caserolă cu praz, tofu și cartofi, condimentată cu curry. Coboară și ea și deschide o sticlă de vin roșu, bea un pahar, apoi încă unul, prea repede. Alcoolul o încălzește și rămâne lângă Ansel în timp ce pregătește masa, sprijinindu-și capul între omoplații lui. Un gest familiar. El strecoară caserola în cuptor și împreună se duc în camera de zi. E luminată discret și pe canapea o ia pe Gail în brațe.

Este un neastâmpăr în felul în care se dezbracă unul pe celălalt. Poate că o astfel de descărcare este un dar; poate că e doar vinul care aleargă prin sânge. O sărută pe buze, apoi pe gât și felul în care corpul ei îi răspunde e un soi de trădare. Dar nu vrea să îl oprească, să oprească clipa care se acumulează între ei, nu poate să își imagineze cum așa ceva, atât de prețios, poate să nu mai existe.

Mai târziu, când rămân întinși pe canapea, îi spune că și-a luat bilet pentru Amsterdam și că va sta acolo șase zile. În sfârșit, va putea să urnească din loc acest proiect.

Tăcerea adastă între ei.

— Am nevoie să stăm o vreme departe, spune ea.

— Departe de noi.

Cu mult timp în urmă, orice semn de durere la el o neliniștea profund, deoarece lăsa să se întrevadă un viitor al unei posibile pierderi, o pierdere mai mare decât își putea imagina. Dar acum, uitându-se la expresia lui, se simți confuză.

— Gail? îi rostește el numele, ca pe o întrebare. Numai să te întorci.

„Dragostea mea”, se gândește ea, iar cuvintele spun adevărul.

O sărută și cumva înțelege că el îi cere ajutorul, că îi cere să pună capăt tristeții pe care și-o pricinuiesc reciproc. Îl cere deoarece, după toți acești ani împreună, este singurul lucru care îi poate salva. Se ridică amândoi, își iau hainele și se îmbracă. Se duc apoi spre bucătărie sprijinindu-se unul pe altul.

*

Locuința lui Jaarsma din Amsterdam este o casă cu trei etaje din cărămidă roșie, înaltă și îngustă. Înăuntru, scara spre biroul lui este atât de abruptă, încât urcând, Gail are o senzație de vertij, pereții parcă se prăbușesc peste ea. Se prinde de balustradă, trage aer în piept și urcă ultimele trepte. Ea și Jaarsma ajung sus într-o cameră largă, cu pereți de sticlă, tavan înalt. Camera este un container de lumină.

— Locul meu de meditație, spune Jaarsma.

Este un pic mai înalt decât ea, îmbrăcat în jeanși și un tricou pe care e desenată molecula de cofeină.

Ajunsese cu o seară în urmă. „Frumușică”, o complimentase la aeroport. „Dar obosită.” Luaseră trenul de la aeroport până la gara centrală, apoi merseseră pe jos pe străzile reci și bătute de vânt, până acasă la Jaarsma. Lângă gară, mii de biciclete se sprijineau una de alta în noapte, la fel de-a lungul canalelor care înconjoară orașul, depărtându-se de centru. Respirația ei lăsa în urmă o dâră de abur în întuneric. Trec pe lângă case cu fațade de cărămidă decorate cu frontoane delicate. Se scurseseră aproape douăzeci de ani de când studiase în Olanda, dar sunetul limbii flamande îl simte liniștitor în urechi. Își lăsase bagajul în camera de oaspeți și de-a lungul a câteva ore trecuseră de la cafea la bere, apoi la Beerenburg, un lichior

dulce, distilat din boabe de ienupăr, care îi tulburase simțurile și o făcuse să adoarmă pe canapea, dar nu înainte de a fi povestit cu Jaarsma destul despre politică, arte și știință, cât să le ajungă pentru mulți ani.

— Să faci copii, concluzionase el la sfârșitul serii, înainte să sucumbe jos pe covor, este un lucru esențial și plin de speranță. Dar eu, Harry Jaarsma, am fost întotdeauna în esență un om fără de speranță. Și nicicând, niciodată, nu voi fi altfel. Cât ar fi de rău, eu voi fi pregătit.

Acum, în biroul plin de lumina soarelui, amândoi sunt obosiți și palizi, sorbind dintr-o ceașcă aburindă de cafea neagră.

El se îndreaptă spre masa de lucru, ridică un teanc de pagini și i le aduce. Ea recunoaște pe loc foile fotocopia te ale jurnalului și inima începe să îi bată cu putere. Își lasă ceașca jos și începe să dea paginile, în căutarea locului unde numerele se termină și începe textul: *20 decembrie, 1941, Hong Kong.*

— Ziceai că ai fost surprins, îi spune.

El zâmbește cu o expresie blândă și melancolică în același timp.

— Citește și convinge-te.

Dorise să creadă că, odată spart codul, multe lucruri din viața lui William Sullivan, din viața copiilor lui, se vor limpezi și că o linie clară ar fi putut fi trasă de la un capăt la altul, născându-se astfel o poveste adevărată. Pune paginile jos incapabilă să înceapă, dorind să nu se sfârșească. Nu se teme că va fi dezamăgită, ci că nu ar trebui să o facă. Să trezească amintiri care nu pot fi alinate, își amintește de o discuție cu mama ei de mai demult. O întrebase despre prima ei dragoste, iar mama ei zâmbise. Tatăl tău, îi răspunsese. Tatăl tău a fost prima mea dragoste și primul care mi-a frânt inima.

Când termină de băut cafeaua, deschide geanta cu echipamentul și scoate recorderul, cablurile și microfonul. Pregătesc un loc lângă geam, cu jurnalul lui William Sullivan pus pe masă între ei. Îi spune că va citi paginile în după-amiaza asta. Așa că acum vor mai da niște amănunte despre decodificări în general, iar mâine vor vorbi, la obiect, despre jurnal.

El aprobă mângâind cu mâna vârful microfonului pe care i-l fixase folosind trucul ei obișnuit, umerașul de sârmă lărgit și pus în jurul gâtului cu cârligul în jos.

— Cum arăt? o întreabă el zâmbind.

— Grozav, super.

Se așază și Gail ascultă, acomodându-se la sunetul încăperii. Nu sunt frigidere sau ventilatoare de calculator care să facă zgomot. Își reglează echipamentul, apoi face o probă de sunet, reglând indicatoarele în timp ce Jaarsma bate câmpii despre umeraș. În căști vocea lui este joasă, cu un timbru bogat și un accent melodios.

Ghidat de întrebările ei, începe să povestească despre Pătratul Vigenere și apoi despre criptografie în general. Îi cere să facă profilul unei persoane potrivite pentru a lucra în domeniul spargerii codurilor.

El descrie natura repetitivă a muncii, cum spărgătorii de coduri sunt recrutați din colective de matematicieni, orchestre și participanți la concursurile de cuvinte încrucișate. Zâmbește.

— Te pricepi la fotbal?

Gail clatină din cap.

— Mi-am amintit un citat faimos al lui Cruyff. Zicea: „Dacă aș fi vrut să înțelegi, ți-aș fi explicat mai bine”. Vorbea despre fotbal, dar cred că voia să spună să te bazezi pe intuiție. Să te iei după ceva mai puțin explicabil. Poate că nu e științific ceea ce spun, dar cred că, pentru a sparge un cod, trebuie să intri în mintea celui care l-a creat. Ca să te prinzi e nevoie în oarecare măsură să te pui în pielea lui.

Afară, se aude șuieratul trenului care trece prin apropiere, așa că așteaptă câteva clipe să se facă din nou liniște. Pe peretele îndepărtat o pată de culoare îi atrage atenția.

— Modelul de pe perete, Jaarsma. Parcă îmi este cunoscut.

Îi zâmbește și se duce spre capătul încăperii. Gail îl urmează întrebându-se dacă să oprească înregistrarea. O lasă să meargă, având grijă să nu se încurce firele de la microfon. Înrămate în spatele sticlei, tablourile, șase la număr, sunt stranii și sălbatice. Seamănă cu codițele căluților de mare, spiralele cochiliei melcului de mare, scântei electrice.

— Setul Mandelbrot, spune Jaarsma plimbându-și degetul pe unul din modele. O sumă de puncte derivate din ecuația de gradul doi $z = z^2 + c$. Ecuația în sine este foarte simplă, dar setul Mandelbrot este unul dintre cele mai complexe modele din matematică. Vezi marginea asta? o întreabă arătând spre o formă încercuită de o bandă colorată. Orice parte din ea,

pătrățelul ăsta, indiferent care, indiferent cât de mic, mărit, va da la iveală alte puncte, *ad infinitum.*

Gail se apropie de perete și se uită la fotografii. Fiecare din ele este un detaliu mărit al celei de dinainte. Ultima dintre ele poartă eticheta unei măriri de 1:1 milion.

— Marginea împrejmuiește o arie finită, dar marginea însăși este infinită. Oricât de mult ai mări, aceleași forme apar și reapar pe margine, deși nu întotdeauna identice. Imaginea dă la iveală o oarecare simetrie, nu a stângii față de dreapta, ci a imaginilor la scară mare, față de cele la scară mică.

Imaginează-ți că noi suntem aici, continuă el. Pe neașteptate, îi ia mâna cu gingășie și i-o așază pe un colț al imaginii. Pot să îmi imaginez restul tabloului, deoarece este o imagine fractală și este la fel cu ea însăși. Se repetă. Dar să îți imaginezi întregul tablou este la fel cu a sta la un colț de stradă încercând să îți imaginezi cum arată Anglia dintr-un avion sau de pe Marte. Pot să extrapolez, dar ceea ce văd la acest nivel poate că nu este la fel cu ce m-aș aștepta să văd dacă m-aș deplasa în spațiu și timp.

Știi cum zboară păsările în formație? Din câte știm până acum, ele nu au în minte o imagine a unui V, ca să nu mai vorbim de modelul mai vast al migrației. Ele sunt conștiente doar de păsările din imediata lor vecinătate. Ori asta este valabil și pentru mine; reacționez doar la ceea ce este imediat lângă mine. Dar modelul pe care nu pot să îl văd, despre care nu știu, există. Mintea mea, creierul meu nu sunt făcute să își imagineze distanțe mari. Sau timpul infinit, eternitatea. Zărim o parte a puzzle-ului și, intim deși vag, un răspuns. Dar dacă citesc o carte de geografie sau de istorie a pământului sau a universului, cum ar putea asta să schimbe modul în care mă plasez eu însumi în formație?

Ea privește marginea, micile detalii.

— Nu schimbă nimic și schimbă totul.

Jaarsma zâmbește încântat:

— Exact.

Închide casetofonul și își dă jos căștile.

— Dacă aș vrea să găsesc pe cineva în Olanda, îl întreabă, cum ar trebui să procedez?

Întrebarea îl surprinde.

— Cauți în cartea de telefon? răspunde, neștiind dacă nu

cumva glumește.

— Aș vrea să găsesc pe cineva.

Jaarsma se duce la calculator. Deschide un browser și accesează adresele olandeze de internet. Când pagina se deschide ridică privirea spre ea cu degetele pe tastatură.

Gail caută agenda în geantă și o deschide la ultima pagină unde scrisese de dimineață numele pe care nu poate să îl uite: Spike Vermeulen. Jaarsma citește notița, apoi introduce cuvintele. Aproape instantaneu o adresă și un număr de telefon apar pe ecran.

În noaptea aceea Gail rămâne trează. Geamantanul este deschis, încă nedespachetat. Jurnalul tradus de Jaarsma în fața ei, douăsprezece pagini la un rând. Willian Sullivan, se gândește ea, toate gândurile lui transcrise în cifre, multiplicate și adunate cu ele însele, un testament despre ce poate face cineva pentru ca toate cuvintele lui să dispară.

Și-l imaginează lucrând cu creionul în mână, copiind cifrele pe coli de hârtie. Din nou și din nou, șterge și o ia de la capăt. Cum este posibil să uiți durerea, să nu fii în stare să îți amintești ceva ce altădată nu avea cum să îți scape?

În jurnal nu sunt detalii despre violențe la care fusese martor, sau pe care le îndurase, sau despre prieteni executați, sau despre rezistență. Asta o uluiește pe Gail până la urmă. Știe din cercetările pe care le făcuse că, în lagărele din Hong Kong, o treime din bărbați muriseră înainte de sfârșitul războiului. În lagărele de prizonieri de război din Sandakan, doar șase din trei mii de deținuți supraviețuiseră ca să apuce eliberarea. Willian Sullivan ținuse jurnalul ca o dovadă a unui altfel de existență, în care o parte din el încă privea lumea ca și cum ar fi fost liber. Scria despre ritualurile pe care le aveau, la ce oră se sculau dimineața, ce fel de copaci creșteau lângă lagăr, mâncarea pe care o mâncau, negustorii de carne vie care treceau pe acolo. „Unele nu au mai mult de zece ani. Hainele abia se țin pe ele.” Sau o altă notă:, Averea mea cea mai de preț este un set de trei cutii de conserve goale. Au ajuns la mine trecând prin tot felul de mâini și se pot folosi la o grămadă de lucruri. Mai ales la mâncare. Dar și ca să adun frunze de ceai sau să țin apă. Sunt valoroase și pentru că la nevoie pot fi date la schimb pe pilule sau medicamente”. Prin

aceste propoziții, prin aceste pagini, își făcuse lumea coerentă.

Vreme de trei ani, bărbații din lagăr fuseseră înfometați și brutalizați, tratați mai rău decât animalele, dar el își continuase jurnalul, ca și cum prin intermediul lui ar fi putut să-și păstreze un pic de demnitate. Și, însemnare după însemnare, își imaginează vremurile care aveau să vină. „Când ne vom întâlni”, scrie el, adresându-i-se mamei lui Kathleen, „după ce războiul o să se termine”.

Când lagărul fusese eliberat în august 1945, avea douăzeci și cinci de ani. Gail citise că medicii și psihologii vremii fuseseră toți de acord: războiul se sfârșise, iar acești bărbați care supraviețuiseră trebuie să își continue viața în cel mai bun mod cu putință. Nu trebuie să își copleșească familiile cu grozăviile pe care le-au îndurat. Așa va face și el, după o onorabilă lăsare la vatră, ținându-și pe mai departe gura.

Mai devreme sunase la numărul lui Sipke Vermeulen. Vocea unui bărbat în vârstă răspunsese la capătul firului, cuvinte clare și ușor cu accent. Când îi spusese numele ei, urmase o tăcere și se temuse că era finalul conversației, că Sipke Vermeulen va pune receptorul în furcă, fără ca ea să poată înțelege de ce. Dar tăcerea se sparse. El îi repetă numele, surprins, recunoscându-l.

Și-au fixat o întâlnire. Sipke Vermeulen avea să vină peste două zile la Amsterdam și de acolo aveau să meargă împreună la el acasă, în provincia Friesland.

Jaarsma rămase la geam privind cum răsare luna, iar razele de lumină coboară peste oraș. Turnase vin în două pahare și comandase cina la restaurantul indonezian din vecini, frigărui, *bobi pangang,* și un castron cu orez. Când ridică ochii spre ea, avea o expresie întrebătoare. Îi povesti despre scrisoarea pe care o găsise cu mulți ani în urmă. Oare poți să cunoști pe cineva cu adevărat? Și dacă da, oare am ști, am fi în stare să ne dăm seama de asta?

La un moment dat în timpul serii, Jaarsma întinsese mâna spre geam arătându-i lumina. Îi spuse că oamenii cred că luna își schimbă mărimea pe măsură ce se mișcă pe cer, devenind mai mare și mai plină când se apropie de orizont. Dar mărimea lunii rămâne constantă indiferent unde se află, iar ideea unei luni mai voluminoase este doar o iluzie optică. Am putea să o măsurăm cu o agrafa de hârtie îndoită în formă de șubler. Încă

își amintește ziua în care tatăl lui, astronom, îi spusese lucrul acesta.

— Și ce ai simțit, întreabă Gail, când ai aflat că e doar o iluzie?

La început, neîncredere. Rămăsese lângă tatăl lui, cu luna la orizont, imensă, în fața lor.

— Era așa de mare, îi povestește, încât simțeam că am putea să ne urcăm în mașină, să traversăm orașul, să ajungem la ea și să o luăm în brațe. În fiecare seară, după aceea, răsuceam o agrafa de hârtie, așa cum mă învățase tata, și îmi demonstram iar și iar că și cea mai mare lună nu se deosebește ca mărime de toate celelalte.

Oare felul în care percepem cerul este greșit, se întrebase, sau percepția lunii față de clădirile de la orizont? Comparăm oare luna de acum cu o amintire eronată a unei luni anterioare? Oare ce era în mintea noastră, în firele și circumvoluțiunile cortexului nostru vizual, pe harta lumii pe care o avem închisă în noi de permitea ca această distorsiune să se producă?

Rămase tăcută, cu paharul în mână, așteptând ca Jaarsma să continue.

— Nu există o teorie definitivă, spuse el într-un târziu, întrebarea există de mii de ani, încă de pe vremea vechilor greci. Poate, dacă avem noroc, în timpul vieții noastre, vom găsi nu numai răspunsul corect, dar și cel care ne va satisface.

În seara aceea, adormi cu lumina aprinsă și foile transcrise ale jurnalului alături.

7. INSULA

YSBRECHTUM, OLANDA

La sosirea lui Gail în Olanda, Sipke Vermeulen avea șaptezeci și patru de ani, iar Canada era țara pilotului care căzuse din cer peste Ysbrechtum în 1940. În noaptea aceea, cu aproape șaizeci de ani în urmă, parașuta coborâse ca un balon care se întorcea din ceruri. Sipke auzise explozia, întorsese capul spre flacăra de foc și se trântise în iarbă împreună cu cei trei frați ai lui. Ei erau mai mari și fugiseră de lângă el, cu ochii țintă pe cer. Deasupra fermei, parașuta ieșise de după nori, de parcă era o bucată de lună ruptă. Privise omul legănat în hamuri, liniile subțiri ale corpului tot mai vizibile. Când parașuta se izbise de pământ, pliurile se umflaseră în adierea brizei. Frații lui Sipke își croiseră drum printre faldurile de mătase. L-au ascuns pe pilotul canadian în hambarul lor. Când au venit nemții, tatăl lor le descrisese explozia și bulgărele de foc, apoi parașuta care apăruse din flăcări. Germanii întrebaseră unde aterizase parașuta, iar tatăl lui le făcuse o schiță. Le spusese că rămășițele fuseseră duse de vânt spre vest, deasupra mării.

Sipke avea doisprezece ani. De trei ori pe zi îi ducea mâncare și apă pilotului rănit, după care stătea cu el. Pilotul îl învățase primul cuvânt englezesc, și acesta fusese *thirsty.* Mama lui Sipke luase parașuta, o tăiase în bucățele și făcuse rochii noi pentru surorile lui. Cu timpul și cu ajutorul doctorului satului care venea pe ascuns, oasele pilotului se vindecaseră. Într-o zi, pilotul dispăru, luat noaptea de cei din Rezistență, veniți după el din sud.

Când războiul se sfârșise, Sipke avea șaptesprezece ani. Frații lui se căsătoriseră și se mutaseră de la ferma părinților la casele lor, dar Sipke voia mai întâi să vadă lumea. Studiase limbile străine, engleza, franceza și germana la Universitatea din Groningen, iar după terminarea școlii plecase la Londra. Acolo, seara cutreiera muzeele, care erau gratuite și înăuntru era cald. Într-unui era o expoziție de fotografie a lui Robert Capa. Văzu celebrul soldat din Războiul Civil Spaniol, cu mâinile desfăcute în clipa morții; în cealaltă parte a încăperii fotografiile granulate ale Zilei Z, Debarcarea din Normandia. Soldații aliați cu muniție în spate, ieșind din apă. Seară de

seară se întorsese la expoziție și rămăsese cu orele pe o bancă uitându-se la imagini. Mergând spre casă, pe sub becurile de pe stradă, prin mijlocul mulțimii, începuse să creadă că doar în nemișcare, doar dacă va putea să pășească în afara timpului va putea să dea sens lumii.

Jumătate de an lucrase ca spălător de geamuri, punând bani deoparte pentru un aparat Leica. Călătorise prin Anglia, apoi prin Europa, cizelându-și talentul, îmbunătățindu-și engleza. La Berlin fotografiase bărbați scofâlciți și scheletici, prizonierii de război germani întorcându-se acasă în satele lor, din lagărele de muncă din Uniunea Sovietică. Fotografiile le-a vândut unei reviste olandeze și îi spusese editorului că era dornic să călătorească, că era gata să meargă oriunde. Curând după aceea i se oferise un post de fotoreporter de război. O decizie de moment, pe care o luase fără nicio ezitare, iar viața lui luă o altă turnură. Sipke trimisese o scrisoare acasă, spunându-i mamei lui că va pleca în Indochina. Îl sunase la pensiunea unde stătea și încercase printre pârâiturile liniei telefonice să îl convingă să se întoarcă. Cum să îi fi explicat? Avea nevoie să vadă cu ochii lui, să afle ce poate.

Alții, mai târziu, îi spuseseră că avea un dar; era în stare să surprindă și să aleagă momentul decisiv. Când lucra, avea senzația că intră într-un tunel adânc, marginile corpului lui contopindu-se cu scena din jurul lui. Și era capabil, nu știe cum și de ce, să scoată ceva tangibil din adâncuri. Fotografiile lui fuseseră cumpărate de *Elsevier, Life* și *Réalités.* Încercase să respecte celebrul dicton al lui Robert Capa: „Dacă fotografiile tale nu sunt suficient de bune înseamnă că nu ai fost suficient de aproape”. Era perioada de aur a fotojurnalismului, iar revistele și ziarele erau flămânde de imagini. În Indochina, iar apoi în Algeria, Africa de Sud și Indonezia, încetase să mai simtă foamea sau frica. Simțea că viața lui se leagănă primejdios și că singurul lucru care îl face să nu cadă era să apese pe declanșator, sunetul acestuia îi părea mai real decât bătăile propriei inimi. Timp de doisprezece ani fusese dintr-o misiune într-alta, fără să aibă o adresă stabilă. În Algeria fotografiase corpuri mutilate de bărbați și femei, torturați și uciși de soldații de gherilă. De FLN[12] sau de unitățile *colon*

12 În 1954, Frontul Național de Eliberare (FLN) a declanșat Războiul Algerian de Independență.

vigilante[13]. Fotografiase doi copii mici ieșind dintre dărâmăturile casei lor bombardate; și tot atunci, în aceeași zi, în satul de alături o familie întreagă fusese ucisă din răzbunare de o bandă. Simțea cum o parte a minții lui se descompune, îi era rușine de fotografiile pe care le făcea și era tulburat din cauza frumuseții lor. Un copil mort, abandonat pe un câmp, cu fața neatinsă, lumină crudă pe pielea lui și floricele răsărite printre degetele lui.

Nimic nu avea sens și încerca să se detașeze de emoțiile lui, concentrându-se asupra cadrelor, pentru a-și îmblânzi disperarea și greața. „Singura posibilă negociere este războiul”, celebra frază a lui François Mitterand îi răsuna în urechi și știa că este martor la anularea oricărui compromis. Când plecase din Algeria, numărul estimat al victimelor era între trei sute de mii și un milion. Oriunde se îndrepta, ținea aparatul de fotografiat la ochi și vedea doar moarte.

Prima lui amintire despre frumusețe fusese căderea pilotului canadian pe câmp, învăluit în mătasea parașutei și de atunci încercase să prindă din nou ceea ce simțise atunci, uitându-se în sus spre cer. „Mă uit la tine”, se gândea alergând prin iarbă. „Trebuie să fii viu, căci te privesc.”

Extenuat, acceptase un contract de la *Elsevier*, să meargă în Indonezia și să facă un eseu foto: Borobudur[14], dansatoarele din Bali, vizita lui Hrușciov în capitală. Era 1963. Într-o dimineață, pe când se plimba printr-o mahala din Jakarta, îi dăduse câțiva cenți unei ghicitoare care se oferise să îi ghicească viitorul. Îl prevenise că harul lui va dispărea, „Nu anul acesta sau la anul”, îi spusese, „dar cumva îți vei pierde talentul. Dar vei primi ceva de mare valoare în schimb”.

Sipke îi povestește toate astea lui Gail, în timp ce merg cu mașina de la Amsterdam spre nord, spre casa lui din Ysbrechtum, Friesland. Gail Lim este o tânără spre patruzeci de ani. Primul lucru pe care îl observase la ea, în apartamentul prietenului ei Harry Jaarsma, fusese zâmbetul, care parcă străbătuse camera și îl împunsese delicat în piept. Ea deschisese ușa, iar ochii i se aprinseseră instantaneu. Se îndreptaseră spre mașină, ea doar cu un geamantan mic,

13 Grupuri teroriste luptând atât împotriva musulmanilor, cât și a guvernului proeuropean.

14 Templul Borobudur e cel mai mare templu budist din lume.

demodat, și un sac de călătorie pe umăr.

Acum, în timp ce conduce, îi povestește despre cei trei mii de kilometri de fortificații care înconjoară țara, apărând-o de apele mării. Trec pe lângă elicele noi și strălucitoare ale morilor de vânt, aliniate în rânduri drepte, stând ca niște santinele în calea vântului. Când traversează Afsluitdijk, iar Marea Nordului se deschide spre vest, ea îi spune că peisajul este hipnotic. Mașina lor rulează pe autostradă de parcă se mișcă pe însăși frumoasa orizontalitate a oceanului.

— Este o țară atât de mică, zice el, încât pe hartă trebuie să îi scrii numele deasupra mării.

Este o ascultătoare perfectă și îl lasă să povestească, să divagheze până când epuizează cuvintele. După o oră și jumătate autostrada îi dusese departe spre nord, spre câmpuri și canale strălucitoare.

— Când eram copil, reia Sipke, mergeam cu bicicleta pe drumuri de țară. Îmi deschideam brațele și îmi întindeam haina ca pe o pânză ca să prind vântul.

O întreabă ce program are și Gail îi spune că nu trebuie să zboare înapoi la Vancouver până joi. Aranjase să închirieze o mașină și se va întoarce singură la Amsterdam. El numără zilele în minte.

— Trei zile ca să vezi regiunea asta, conchide.

Bagă mâna în buzunarul de la cămașă și scoate o fotografie mică alb-negru cu Ani și Wideh, în gara din Heerenveen, în ziua în care Wideh plecase la universitate.

— Soția și fiul meu, spune Sipke. În ultimii treizeci de ani se gândise la Wideh ca la propriul lui copil și cuvintele ieșiseră înainte de a se gândi.

Gail nu pare să bage de seamă. Ia fotografia și expresia cu care o studiază este concentrată.

Așteaptă ca el să continue, el știe asta, dar își vede de condus incapabil să vorbească. Explicația își face loc în mintea lui: nu venise pentru Wideh. De Ani întrebase la telefon, de Ani, a cărei poveste dorea să o audă. Fotografia rămâne în mâna ei.

Trec pe lângă o fermă abandonată. Pe acoperiș stă scris cu albastru: „Prea mult ocean”.

Soția lui avea cincizeci și șapte de ani când murise de cancer ovarian. La început, boala părea sub control, iar apoi, când

începuse să se simtă rău, totul se accelerase dintr-odată. I-a spus că vrea să fie înmormântată sub un copac, așa că îi împrăștiase cenușa sub salcia din curtea din spatele casei. Wideh venise acasă și rămăsese aici o jumătate de an. Apoi băiatul, bărbat acum, plecase din nou. Avea neastâmpărul lui Sipke în el și lumea largă îl chema.

Înainte să moară, iradierile o slăbiseră pe Ani, făcând ca mâinile să îi tremure; nu putea să țină stiloul sau să scrie o propoziție, în capătul alb tricotat, stătea lângă el la masa din bucătărie. Îi dicta scrisorile și el le scria cu scrisul lui citeț. El și Ani treceau cu ușurință de la flamandă la engleză sau indoneziană; aveau multe limbi la îndemână. Când erau mai tineri, schimbul de cuvinte, de idei, era important. Dar apoi a fost altfel. E de părere că la îndemâna corpului omenesc stau acum alte mijloace de comunicare, care vor fi catalogate cândva de știință sau chiar de limbajul însuși. Doi oameni pot înota în aceleași amintiri, în aceleași vise; asta li se întâmplase lui și lui Ani.

Scrisese pe hârtie cuvintele ei: scrisori pentru Wideh, pentru familia Dertik și Frank Postma, pentru prietenii din Sandakan și Jakarta.

Când Ani murise, lumea lui se sfârșise. În zilele care urmaseră, stătea în camera de zi, uitându-se pe geam la canal, la sălciile mari și se simțea de parcă și el trecea într-un fel de întuneric. Afară, zilele și nopțile se scurgeau, copiii mergeau pe biciclete la școală, dar el alesese să rămână tăcut. Nu voia ca timpul să îl tragă afară din miezul vieții lui. Wideh suna în fiecare seară, iar uneori doar stăteau împreună, fără să fie nevoie să și vorbească. Prezența fiului lui îl alina. Adormea cu telefonul la ureche.

Într-o zi ridicase din nou corespondența lui Ani. Era ca și cum ar fi dat de aer curat. Doar unul sau doi oameni nu știau, nu aveau cum să știe că murise. În Sandakan prietenii ei Mas și Hallm încă îi mai scriau din când în când. În jalea lui, nu le scrisese. Pentru el, ea nu era moartă. Nu putea să trăiască cu o astfel de realitate, în loc să le scrie despre boala lui Ani, continuase scrisorile ei ca și cum ar fi fost încă lângă el, dictându-i cuvintele. Pentru Sipke scrisorile, continuarea existenței ei, păreau unele din puținele lucruri bune din viața lui.

Cu două seri înainte, când telefonul sunase și tânăra Gail Lim își spusese numele, simțise cum parcă decenii întregi din viața lui se prăbușiseră ducându-l înapoi, cu mult timp în urmă, în Jakarta. Acum, când fiica lui Matthew este aici, își promisese sieși că va încerca să îi spună tot adevărul pe care-l știe el.

*

În apartamentul lui Jaarsma, cu bagajul lângă ea, Gail simte un val de emoție când Sipke Vermeulen îi întinde mâna și se recomandă. Simte că pentru el nu e o străină, ci cineva cunoscut.

Acum, în mașină, se uită la Sipke, care vorbește întruna umplând aerul cu un șuvoi de cuvinte. Părul lui este aproape alb, lung și răvășit de vânt și are un fular la gât, ca să nu răcească. Expresia de pe fața lui este deschisă și plăcută. Îi spune că la anul va împlini șaptezeci și cinci de ani.

O oră și jumătate mai târziu, Sipke o ia pe un drum de țară și trag lângă o casă cu un acoperiș înalt și roșu, înconjurată de o fermă. În dreapta lor, o peluză îngrijită care dă spre o grădină. În aerul înghețat, crengile copacilor par cristalizate.

— Casa noastră, rostește Sipke.

Pare că ar vrea să spună mai mult, dar îi ia doar valiza din mașină și pornesc spre intrare, unde el se oprește o clipă ca să își caute cheile. Le găsește și deschide ușa.

Trec printr-un hol spre camera de zi, ai cărei pereți sunt acoperiți cu fotografii. Casa nu pare a fi locul unei absențe, așa cum se așteptase Gail. Sunt fotografii ale canalelor, un câmp cu un porumb devastator de verde, o moară de vânt care pare că plutește pe apă. Printre peisaje, fotografii cu femei și copii. Ani Vermeulen, pe care o știe, și fiul lor, Wideh.

— Deci astea sunt fotografiile *tale,* spune Gail încet, mai mult pentru ea decât pentru Sipke.

— Da. Se întind pe mulți ani înapoi.

Gail se întoarce la ușă și își dă jos pantofii, după care intră din nou în cameră. Se plimbă agale pe lângă, perete. Îl privește îndelung pe băiat, pe Wideh, fotografiat din copilărie până la maturitate. Se simte atrasă de fața lui, de ochii lui serioși. Într-o fotografie, privește spre un bâtlan care se uită la el, amândoi față în față în iarbă. Ochii ei se opresc pe un portret al lui Ani Vermeulen; este undeva, într-o cafenea, nu în Olanda, poate în Asia, scăldată în lumina care pătrundea prin storurile

orizontale. Are cam douăzeci de ani și își întoarce fața râzând. Lumina și umbra se joacă în fotografie pe fața ei și portretul este atât de tandru, încât Gail simte că a invadat un teritoriu privat și venerat în același timp.

Sipke vine lângă ea. Îi arată o fotografie și Gail recunoaște o Ani mult mai în vârstă stând pe iarbă împreună cu fiul ei.

— Înainte, când Ani trăia, aveam pereții goi, căci întotdeauna i-a plăcut să simtă spațiile deschise. Dar după ce a murit, se oprește cu mâinile încleștate, am vrut să oglindesc pe pereții casei ceea ce era în gândurile mele. Privește dincolo de ea, spre fotografii, apoi din nou în ochii ei. A murit acum șapte ani, în 1992.

Când Gail se uită la el, ochii lui spun că parcă a fost ieri. Un fior de tristețe o străbate.

Sipke îi ia geamantanul și ea îl urmează într-un dormitor din spatele casei, cu vedere spre fermă. Admiră peisajul împreună. Soarele, strălucitor și imens se pregătește să coboare sub orizont.

— Te las să te odihnești, spune. Mâncăm la șapte?

Ea dă din cap, îi ia mâna și îi mulțumește.

Pe raftul din camera ei este un borcan transparent plin cu pietricele de marmură strălucitoare. Zmeie suspendate de tavan îi mângâie creștetul. Refugiul unui băiețaș. Camera lui Wideh.

Se întinde pe pat, deasupra cuverturii, obosită după lunga călătorie spre nord. Scoate copia jurnalului lui Sullivan și se uită o vreme la rânduri. Undeva în casă un televizor sau un radio pornește și aude vocea blândă a unei femei. Gail închide ochii și în minte parcă vede lumina ecranului de televizor pâlpâind în camera întunecată. Tatăl ei doarme în fotoliu, l-a găsit acolo, iar în încăpere nu se aude alt zgomot decât răsuflarea lui. Dincolo de geam crengile copacilor înalți se profilează pe cerul dimineții. Vede norii cum se mișcă pe cer și nu poate să scape de senzația că plutește în derivă într-o barcă pe mare.

Se răsucește pe spate și își pune paginile pe piept.

Când deschide ochii, vede fotografia de pe noptieră. În ea, Ani Vermeulen este mult mai în vârstă și părul ei are fire cărunte. Ochii săi întunecați și vioi sunt ațintiți la ceva sau

cineva care nu se vede. Expresia ei este aceea a unei persoane care se zărește într-o oglindă, pe jumătate surprinsă, pe jumătate ușurată la vederea figurii din fața ei.

*

După o cină cu varză chinezească și cartofi, Sipke îi urmărește privirea mutându-se de la o fotografie la alta. Îi povestește cum se dusese la Jakarta în 1963 cu un contract pentru o revistă olandeză.

Gail stă de partea cealaltă a mesei, în fața lui. Și-a prins părul negru la ceafa și fața ei este palidă în lumina lumânărilor.

Întreabă:

— De ce fotografie?

Își așază furculița jos, ia o înghițitură de vin și se gândește o clipă.

— Am început să fotografiez încă de când eram foarte tânăr. Simțeam pe atunci că o fotografie poate să schimbe felul în care sunt percepute evenimentele. Fotografia este relevantă, arată ceva ce cunoști, un adevăr pe care nu știi cum să îl exprimi. Vedeam ce se întâmplă în jurul meu și doream să schimb ceva. Se oprește și spune strălucitor:

— E o întrebare pe care mi-a pus-o și Ani. Căci, după ce am ajuns la Jakarta, am renunțat la fotografia de război și am trecut pentru o vreme la portretistică. Așa am cunoscut-o.

— Era și ea fotograf?

Clatină din cap:

— Lucra la un atelier foto, ca să își câștige existența.

Afară vântul se întețește și un sunet, ca un șuierat grav se strecoară printre copaci. Gail privește spre fereastră, de parcă ar vrea să surprindă din priviri mișcarea, înainte ca ea să dispară.

— Tatăl meu a cunoscut-o. Cred că în copilărie, în timpul războiului.

O clipă el rămâne tăcut, fără să știe ce să spună.

— Poate că ar trebui să încep cu ce știu, îi spune. O să încep cu viața lui Ani la Jakarta.

Ea încuviințează, recunoscătoare.

— I-ai întâlnit vreodată pe părinții mei, Sipke?

— Nu, nu i-am întâlnit.

Ridică ochii spre o fotografie a lui Wideh, făcută pe când avea vreo unsprezece ani. Stă la o masă, fără să bage în seamă

aparatul de fotografiat, și își mișcă mâinile deasupra unei hărți întinse în fața lui cu un cot deasupra Americii de Nord și cealaltă mână îndoită în jurul Arhipelagului indonezian.

— Dar ai dreptate. Ani l-a cunoscut pe tatăl tău. A aflat și de tine cândva, acum mult timp în urmă.

Pe măsură ce soarele asfințește în spatele lor, Sipke îi povestește lui Gail că nu mai fusese la Jakarta de aproape patruzeci de ani. În scrisorile de la Wideh, de la prietenii lui Ani, Saskia și Siem Dertik, descoperă un loc care îi este atât străin, cât și familiar. Nume de străzi, de cafenele, locuri pe care le crezuse pe veci întipărite în minte, se estompaseră cu trecerea timpului. Dar locuri importante, precum Jalan Kamboja, atelierul foto și apartamentul lui Ani de deasupra, toate rămăseseră la fel de vii, ca și cum, dacă ar fi luat curba, s-ar fi trezit din nou acolo.

Când ajunsese la Jakarta, avea treizeci și cinci de ani. Războiul de independență dintre Indonezia și Olanda se terminase de mai bine de zece ani, dar ostilitățile nu încetaseră. Încă se puteau vedea inscripții scrise cu vopsea, *Olandezi, cărați-vă! Indonezieni, duceți-vă acasă!*

Într-o zi, pe când făcea fotografii de-a lungul canalului principal, se pomenise în fața unui atelier foto de pe o stradă aglomerată. Era un semn pe vitrină, *Te koop,* și fără să se gândească, împinsese ușa și intrase. Proprietarul, Frank Postma, era olandez, iar acest fapt îi dăduse încredere. Îi spuse prețul care era doar de șase sute de guldeni, pentru atelier și micul apartament de alături. Nu îl vindea pentru câștig, îi spusese Postma, arătându-i atelierul bine întreținut și camera obscură. Voia să se întoarcă la Amsterdam, să mai stea o dată în orașul în care se născuse. Locuința, deși mică, părea confortabilă. Arătând spre tavan, Postma îi spuse că deasupra locuiește o tânără împreună cu fiul ei. În ultimii șase ani lucrase pentru el, developând negativele și era de mare ajutor și foarte îndemânatică. Sipke plecase și mersese ore în șir de-a lungul canalelor. Stătuse treaz aproape toată noaptea, iar dimineața se întorsese și îi spusese lui Frank Postma că îi cumpăra studioul.

Trecuse la portrete, ținând-o pe Ani în continuare ca ajutor. În camera obscură, în timp ce lucra cu spatele spre ea, era atât

de absorbit de propriile lui gânduri, încât uneori uita că este acolo. Avea impresia că sunetul apei de la robinet sau a chimicalelor turnate era produs de mâinile lui. Ea era o mamă tânără, cu ochi frumoși și plini de curiozitate, cu un talent deosebit pentru limbi străine. Malaeza era limba ei maternă și învățase engleza în școală. Olandeza aspră vorbită în studio și pe stradă nu se dovedise a fi un obstacol pentru ea. Ani era rezervată și gânditoare, dar uneori, seara, o auzea cum râde prin tavan. Fiul ei Wideh avea nouă ani, era politicos și foarte protector față de mama lui.

În partea cealaltă a pământului, în Olanda, era iarnă. Mama lui îi scria scrisori lungi și poetice, descriindu-i viața lor de zi cu zi, precum și a familiilor fraților lui. Canalele sunt înghețate, îi scria, iar Elfstedentocht, cursa de patinaj viteză pe gheața canalelor din Friesland, tocmai avusese loc, pentru prima oară din 1956. Afară, copiii își prindeau patinele, *houtjes,* pe tălpile bocancilor, la fel cum făcuse și Spike când era copil. Dacă închide ochii își mai amintește cerul întins și norii tumultuoși? Citea și recitea scrisoarea, de parcă astfel ar fi putut să reintre în viața pe care o cunoscuse cândva.

Se mutase într-un apartament la parter și în fiecare noapte, în spatele plasei de țânțari adormea în zgomotul ventilatorului, un somn adânc și fără vise. *Elsevier* îi oferise un contract care ar fi putut să îl aducă înapoi în Europa, ca să fotografieze viața de-a lungul nou-construitului Zid al Berlinului, dar se simțea nehotărât, de parcă amorțise. Parcă nu avea curaj să se aventureze în afara Jakartei. Ceruse un permis de rezidență și primise viză pentru un an.

În Piața Libertății, electricitatea fusese luată de la case și magazine și fusese îndreptată spre monumentul lui Sukarno[15]. Când restul Jakartei nu avea lumină, monumentul strălucea luminos, singur în întuneric. În vârful coloanei era o efigie a președintelui. Bârfele spuneau că ghicitoarea lui Sukarno îi spusese că va muri când statuia lui va fi pusă în vârful coloanei, așa că decretase că aceasta nu se va întâmpla decât după moartea lui.

În timpul zilei, cât Wideh era la școală, Ani avea grijă de programări și de registre. În fiecare dimineață băiatul o săruta

15 Ahmed Sukarno (1901-1970), președintele Indoneziei între 1945-1968.

la plecare și intra în rând în spatele celorlalți copii, cu ghiozdanele lor și părul lor frumos pieptănat, îndreptându-se spre școala primară din vecinătate. Wideh îi explica foarte serios tot ce învățase în ziua aceea, despre felul norilor sau circuitul apei în natură. Când Sipke i se adresa, băiatul îi răspundea în olandeză, *Pretat u tegen mij?* Vorbești cu mine?

În camera obscură ea este mereu la un pas de el. La lumina palidă a becurilor, ocupați să lucreze, vorbesc cu ușurință despre lucruri personale. Chiar de la început, el întrebase ce fel de om fusese tatăl lui Wideh.

— Un om bun, îi răspunsese. Eram amândoi tineri și ne știam de când eram copii. Normal că ne-am îndrăgostit.

— E în Indonezia?

Îi răspunsese că nu știe unde e.

— Am plecat înainte să se nască Wideh și am venit singură aici. N-a aflat niciodată de ce am plecat din Sandakan. Apoi nu am mai știut cum să schimb ceea ce se întâmplase. E mai bine așa.

— O greșeală? o întrebase blând.

Clătinase din cap. După o clipă spusese:

— Cred că într-un fel, vom fi mereu legați unul de altul.

Trecuse un an și Sipke își reînnoi permisul de ședere. Începuseră să ia masa împreună. Seara, în timp ce Wideh se lupta cu tabla înmulțirii, ședeau împreună în apartamentul lui Ani. Acolo, la etaj, simțeau că pășesc în afara orașului de dedesubt. Îi povestise că amândoi părinții ei muriseră în timpul războiului și că o parte din ea încă trăiește și respiră în Sandakan.

— Crede că ți-e greu, îi spune ea, să stai în Jakarta, atât de departe de familia ta.

Încuviințează:

— Frații mei încă locuiesc în satul în care am crescut. Cred că eu am fost întotdeauna cel neastâmpărat, cel care tânjea să vadă lumea.

— Cu toate astea stai aici, în Jakarta.

— Cum să-ți spun? Uneori simt că parcă timpul s-a oprit în loc. Ca și cum aș fi făcut un pas înapoi în afara vieții mele, fiindcă nu știu încotro să o iau.

— Nu e bine să gândești așa.

— De ce nu e bine?

— Fiindcă timpul curge. Fiindcă momentul acesta și locul acesta există, sunt reale.

Când aveau mult de lucru, continuau seara, după ce Wideh mergea la culcare. Desfăceau rola de film în întuneric, cu deschizătorul de conserve, cu rolele și tancurile de substanțe aliniate frumos pe un rând între ei. Odată îi povestise despre o călătorie pe care o făcuse pe când era copilă, de la Kalimantan până în Borneo-ul Britanic. Cum tatăl ei făcuse comerț pe drum cu mai mulți oameni, vânzându-le rattan și alte produse din junglă, cuiburi de păsări și altele, cunoștea numele diferiților arbori și flori, al păsărilor și insectelor.

— Era negustor, așa cum fusese și tatăl lui. Bunicul meu vindea piei britanicilor și olandezilor care veneau în Borneo. Ei cumpărau orice. Gâze. Tot felul de fluturi. Broaște, șopârle, păsările-paradisului. Avea un bagaj imens de cunoștințe. Când a murit aveam doar zece ani și mă învățase doar o mică parte din ceea ce știa.

Stă cu rola de film în mână și o derulează gânditoare.

— I-am spus lui Wideh despre tatăl lui nu demult. E greu pentru un copil să înțeleagă, dar se pare că s-a împăcat cu gândul. Nu a mai întrebat de el de atunci.

— Am fost odată în Jesselto, intervine Sipke. În Borneo de Nord. Așteptam un vapor care să mă ducă la Phnom Penh.

— Da, Jesselton este acum capitală.

El se întoarce și aprinde lampa de developare.

— Ce te-a atras la asta? îl întreabă. Să mergi în locuri îndepărtate. Să fotografiezi războaie. Mă gândesc că multora li se pare palpitant.

— Unora da. Frenezie, adrenalină. Poate, cândva și eu am simțit la fel.

Toarnă lichidul de developare în tanc și îl acoperă. Nu vorbesc pentru câteva minute, după care el reia:

— Există o fotografie celebră a unui bărbat îndreptându-se spre o casă cu o torță și o canistră cu petrol. Casa este baricadată și înăuntru e o familie. Nu îi vezi în fotografie. Drumul e noroios și în spatele lui e o gloată de oameni.

— Omul are o cicatrice deasupra ochiului.

Încuviințează uimit.

— Unde ai văzut-o?

— În ziar. Încă îmi amintesc expresia lui.

— Gloata credea că tatăl fusese colaborator, așa că au dat foc și au așteptat ca familia să iasă afară.

Ani tocmai scotea o rolă de film și, auzindu-l, mâinile ei se încleștaseră pe recipient și corpul ei se încordase. Pe moment nu mai vru să continue, simțind că poate să o rănească.

— Era în Alger. Au fost și alte fotografii. Ale bărbatului care încerca să iasă din casă și ale familiei lui.

Ea rămâne tăcută.

Sipke continuă, încercând să se justifice în fața ei.

— Gloata i-a înconjurat. Eram la pământ și i-am implorat în franceză și în engleză să se oprească, să nu mai continue. Și, când a devenit evident că acea familie va fi omorâtă și că nimic din ce spusesem nu îi putea opri, am luat aparatul și am fotografiat. M-am gândit că nu pot să întorc capul. Că nu am dreptul să le întorc spatele. Mai târziu, nimeni nu a vrut să publice ceea ce văzusem. Nu am reușit să asamblez o fotografie, ceva întreg, care să dea sens bucăților. Fotografiile erau fără sens, înfiorătoare. O mână însângerată, un chip. Dar omul cu petrolul și cu torța a devenit faimos. Fotografia aceea este deosebită, este vie. Este ultima fotografie bună pe care am făcut-o, dar nu pot să mă uit la ea. Mă tot întreb ce se întâmplă când contextul dispare și rămâne doar imaginea. Oamenii o privesc acum, în reviste sau cărți, și doar speculează în ceea ce o privește. Nu știu ce s-a întâmplat înainte sau după. Tot ce văd este o clipă, desprinsă de trecut sau de viitor. Le hrănește imaginația, dar nu le oferă cunoaștere.

Ani îl privește și el simte că putea să vadă până în cele mai mici cotloane ale amintirii lui toate emoțiile care îl năpădiseră chiar în clipa aceea.

— Poate că ceri prea mult de la o fotografie.

El clatină din cap.

— Fotografia ne arată că această suferință este produsă de oameni și, din cauză că este produsă de noi, ea nu este inevitabilă. De aceea am vrut să mă fac fotograf.

Cu grijă amestecă lichidul de fixare și îl toarnă în tavă. Mâinile îi tremură și lichidul se varsă.

— Este ceva despre care îmi voi aduce aminte toată viața. Răspunsul fotografului de război George Rodger față de Bergen-Belsen[16]. El a fost primul care a intrat în lagăr după

16 Bergen-Belsen, lagăr de concentrare la șaizeci de kilometri

eliberare. Spunea că mersese prin lagăr, văzuse mii de cadavre și fusese oripilat. Voia ca oamenii să vadă, voia să facă compoziții care să nu fie uitate niciodată, așa că aranjase cadavrele, mișcase mâini și picioare. Apoi jurase că nu va mai face nicio fotografie de război în viața lui.

— Și ce se întâmplă după ce lumea află?

Se uită la ea, incapabil să îi răspundă.

Ea îi povestește cum găsise cadavrul tatălui ei pe aerodromul din Sandakan și cum nu fusese în stare să îl ducă și să îl îngroape. Își amintește cum, atunci când aliații intraseră în sfârșit în Sandakan, în septembrie 1945, găsiseră oameni ale căror case fuseseră distruse, ale căror recolte fuseseră pustiite și care, chiar dacă războiul se sfârșise, mureau încă de foame și de boli. La ce a folosit la o adică să își amintească, spunea ea, să țină treaz trecutul dacă cele mai cruciale momente din viață nu pot fi schimbate? Ce folos îți pot aduce amintirile, dacă nu poți să schimbi nimic?

Se duce la chiuvetă, cu spatele spre el, și adăugă în tancul de developare substanțele pe care le amestecase.

— Era o vreme când încercam să îmi imaginez că lucrurile se vor aranja singure într-o altă ordine, reluă ea, deoarece nu puteam să îndur faptul că trecutul este irevocabil. Tăcu o vreme uitându-se în jos la lichid. Sunt oare zile pe care ai vrea să ți le ștergi din viață?

Îi luă o secundă ca să îi răspundă.

— Aș uita ziua aceea din Algeria, dacă aș putea.

Ani dădu din cap.

— Dacă aș putea, cred că și eu aș face la fel. Nu numai cu amintirile despre război, dar și cu lucrurile pe care le regret. Dar oare cât ar trebui să șterg? îl întrebase. Cum voi ști când am șters prea mult, când, schimbând prea multe, aș putea să pierd mai mult decât credeam că este posibil?

Se duseră la restaurantul Pondok, *kedai kopi*-ul de peste drum. Strada este plină de lume, biciclete cu motor printre mașini. Șoferii *betjak* erau adunați la capătul lui Jalan Kamboja. Stăteau la rând cu propriile lor farfurii și castroane, ștergându-și fețele cu batista în timp ce își așteptau rândul la mâncare.

---

nord de Hanovra, în nordul Germaniei.

Ani îi povestea despre pădurile de lângă Sandakan, cum unii copaci aveau mai mult de optzeci de metri. Când priveai în sus spre coroana lor, crengile lungi nu se suprapuneau, ci formau un model încâlcit de întuneric și lumină, de frunze și aer. Copacii aceia, îi mai spusese, aveau înălțimea unui bloc cu optsprezece etaje. Așa calculase Wideh pentru ea într-o seară, la o problemă de matematică.

Zâmbește.

— Cred că aveam șapte ani. Tata m-a luat în pădure, fiindcă cei mai mari dintre copaci înfloreau, ori asta se întâmpla o dată la zece ani. Nu mai văzusem până atunci. Când florile cad, sunt atât de multe, încât acoperă tot. Se adună în troiene la fel cum se adună zăpada în ținuturile reci.

Ani se plimbase printre petale. Își amintește cum le simțea sub picioare, foșnind moale sub pașii ei.

— Tata mi-a spus că unele insecte își depun ouăle în inflorescențe. După ce cad jos, ies nou-născuții plini de polen și își iau zborul spre alte flori, din alți copaci. Mi-a spus că insectele erau atât de subțiri, încât și aerul li se părea gros. Zborul pentru ele este ca înotul pentru noi.

Sipke îi povestește despre ferma tatălui său. La răsărit, în fiecare dimineață, se plimba pe pășunea largă, unde niciun copac nu crește atât de înalt ca aceia pe care i-i descrisese Ani. Își amintește de orizont, miniaturi de copaci și hambare profilate pe cer. Cerul era în formă de boltă. Îi descrise căldura botului unei vaci pe piele. Erau animale curioase; traversau toată pășunea ca să întâmpine un musafir. Îi arată fotografii, canale strălucitoare, liniile geometrice ale terenului de fotbal, țărmul Mării Nordului. Era un joc pe care îl juca cu frații lui, *polsstok-springen,* în care foloseau o prăjină ca să sară peste canale.

Își amintește cum alerga prin iarbă, înfigea prăjina în apă și o folosea ca să își propulseze corpul prin aer. Când ajungea în vârful arcului, își împingea corpul înainte în timp ce prăjina era împinsă în jos, iar apoi la momentul exact ateriza pe celălalt mal. Izbucnește în râs când îi povestește despre saboții pe care îi avea copil fiind, făcuți din lemn de salcie și cum îi găurise de cât mersese pe câmp cu ei.

Ani îl întreabă:

— Ce fel de viitor vezi în fața ta, Sipke?

Poate, undeva în corpul lui, intuia încotro o lua viața lui. Era un singur răspuns pe care putea să-l dea.

— Să-l creștem pe fiul tău. Tu și cu mine alături în lumea largă.

— Da, abia o aude el șoptind. Și eu îmi imaginez același lucru.

Dincolo de casa lui Sipke, canalul se cufundase în întuneric. Cuvintele se sting, fac loc unor senzații, îndepărtate și aproape uitate, cuibărite la marginea conștientului lui. Camera pare foarte întunecată și genunchii îl dor mai tare decât de obicei. Se ridică și aprinde lampa, iar camera se înviorează pe loc.

— Te superi dacă mă opresc și fac o cafea?

— Nu, răspunde Gail. Să te ajut.

Umple filtrul, iar Sipke cotrobăie prin frigider după niște pâine și brânză. Ascultă broaștele orăcăind în canal, precum și vâjâitul îndepărtat al mașinilor. Pentru o clipă nu își mai amintește cum ajunseseră aici, din ce direcție veniseră. Parcă s-ar fi trezit eșuați în alt timp, în altă țară.

— E greu să vorbești despre… spune ea.

Sipke se uită la ea cum stă lângă masa de lucru, expresia ei atât de răbdătoare și atentă îi amintește de Wideh, de felul în care stătea lângă mama lui în grădină spre sfârșitul vieții ei. Wideh adora povestirile ei. Rămânea lângă ea și număra păsările care veneau să se hrănească, bărcile care treceau pe canal, privindu-i chipul în timp ce dormea, zi după zi, lumea devenind tot mai tăcută.

— Îmi place să îi rostesc numele, îi spune lui Gail. După ce a murit, prietenii mi-au spus că trebuie să merg înainte, că nu pot să rămân ancorat în trecut. Dar când mă gândesc la Ani, atât de multe lucruri din mine, din viața mea, îmi vin din nou în minte.

Stau alături sorbind din cafele, iar el își amintește cum Ani se întorcea de la piață cu bicicleta încărcată de cumpărături. Pielea ei mirosea atât a dulce, cât și a rece. Obișnuia să se trezească noaptea, să deschidă ochii doar ca să o vadă cum îl luase în brațe ca să îl însoțească în lumea visurilor lui.

Oamenii au în interiorul lor și alte vieți, este de părere Sipke. Când Ani a murit, prietenii și cei care o iubiseră se adunaseră, iar în poveștile lor, el îi simțise din nou prezența, mai palpabilă

decât în propriile lui amintiri.

Cei trei ani în Jakarta vor fi întotdeauna o altă viață în sinea lui, nealterată de evenimentele ulterioare. Pe străzile orașului se simțea străin, dar cu Ani, în apartamentul ei, își creaseră un sanctuar al lor. Una din părțile vieții lui se terminase, iar alta, mai bogată și mai surprinzătoare, se deschidea în fața lui.

— Ești căsătorită? o întreabă uitându-se în ochii lui Gail.

Îi răspunde că nu, dar că este împreună cu Ansel de mai mult de zece ani.

— În Jakarta totul în viața mea s-a schimbat. Ceva în felul în care eram împreună părea, se simțea a fi, esențial… Se oprește căutându-și cuvintele.

— Necesar, spune ea.

Își întoarce fața și el nu poate să îi prindă expresia.

— Da, îi răspunde dând din cap. Se uită împreună cu ea spre câmpia întunecată. Da, exact așa.

Era în Jakarta de mai mult de doi ani, îi povestește lui Gail, iar Ani și Wideh deveniseră centrul existenței lui. Pregătea cina în fiecare seară, în timp ce Ani îl ajuta pe fiul ei la lecții. Seara se plimbau prin Piața Libertății sau prin parcul din apropiere, privind zmeiele, amestecându-se cu mulțimea. Studioul mergea bine și pentru o vreme crezuse că vor putea rămâne așa mereu, că pacea din viața sa în această țară va dăinui. Dar prin 1965 situația politică și economică din Indonezia devenise precară. Un sfert din populația din Jakarta erau navetiști, cei mai mulți venind în fiecare zi din zonele rurale din jur. Erau gherile în sate și o nemulțumire crescândă. Ziarele zvoneau că președintele Sukarno era pe moarte, în conversațiile particulare, oamenii se întrebau cât va mai dura până când avea să cadă guvernul, cât de puternică era armata. Pentru Sipke, doar Wideh părea neatins de frământare. Băiatul își petrecea ore în șir privind hărțile, zăbovind asupra atlaselor voluminoase pe care Ani i le dăduse de ziua lui. Seara, la lumina lămpii cu petrol juca zaruri de unul singur, rostogolindu-le pe podea.

Își amintește cum stăteau toți trei în apartamentul de sus, cu luminile stinse și geamurile larg deschise ca să intre briza. Apartamentul lui Ani consta într-o singură cameră, despărțită de o draperie în bucătărie și camera de dormit. Patul ei era o

saltea subțire pe care în timpul zilei o ținea în spatele canapelei. Afară, trăsuricile răsunau pe caldarâm.

Într-o seară, pe când priveau trecătorii, Sipke îl asculta pe Wideh povestindu-i în șoaptă în indoneziană o poveste tradițională mamei lui: „La începutul lumii, spunea el, au fost marea și cerul și o singură pasăre care nu avea pe ce să se odihnească. A zburat de la est la vest căutând un curent care să o țină în aer. Într-o noapte, istovită, prăbușindu-se printre nori, a pus la cale un plan. Iar în dimineața următoare a iscat o ceartă groaznică între mare și cer”.

Wideh stătea într-o rână în pătuțul lui de la capătul camerei și povestea. Ani stătea lângă el, plasa de țânțari ocrotindu-i pe amândoi. Copilul părea foarte mulțumit. Sipke își aminti ce îi povestise Ani cândva despre craterul din Sandakan în care se ascundea. Cum în copilărie, această rană a pământului devenise un refugiu.

„Nu știu motivul certei, dar marea era foarte mânioasă. Urla și arunca blesteme asupra cerului. Valurile atingeau norii și, când se prăvăleau înapoi, bubuiau ca niște tobe.

Cerul uriașe și plânsese și el. Noapte de noapte aruncase cu bolovani în mare. Luni de zile ținu furtuna și, când în cele din urmă se liniști, o mulțime de insule se vedeau ieșind din mare. Pasărea zbura de pe una pe alta, foarte mulțumită de agerimea ei.”

După ce Wideh adoarme, Ani se ridică de lângă el cu grijă. Aprinde lampa cu petrol și stau unul lângă altul în geam, vorbind în șoaptă ca să nu scoale copilul. Îl întreabă:

— Tu ce povești îți mai aduci aminte, Sipke?

— Povești, îi răspunde, parcă întrebând-o.

— Când mama ta stătea lângă patul tău și puteai să auzi vântul prin geamurile fermei…

Zâmbește.

— Îmi amintesc ceva. *Nooit vergeetje de taaal waarinje moeder van je hield.* Înseamnă: „Să nu uiți niciodată limba în care te-a iubit mama ta”.

În timp ce vorbește, Sipke aproape că-i vede gândurile luându-și zborul și le urmărește traiectoria pe cerul nopții. Încotro se îndreaptă? se întreabă. Spre Borneo de Nord, spre Sandakan.

— Cuvinte din Friesland, fraze din Friesland, continuă el. Îmi

amintesc cum mă sculam în fiecare dimineață, dădeam draperiile la o parte și îl vedeam pe tata pe câmp. Mama mea ieșea în întâmpinarea lui. Nu țara îmi lipsește, ci omul care eram atunci. Mi-a fost frică să mă întorc acasă și să descopăr că totul s-a schimbat și că locul meu nu mai e acolo.

Ea dă din cap.

— Cu fiecare an care trece îmi e tot mai greu să mă întorc.

Afară vânzătorii își strigă mărfurile, împingând cărucioare și tonete printre mulțimea de oameni care zăbovesc pe trotuare.

Rămaseră tăcuți o vreme, apoi el spune:

— Dacă lucrurile continuă în felul ăsta, s-ar putea să fiu nevoit să plec din Indonezia. S-ar putea să mi se revoce permisul. Nu mi-am făcut încă planuri, dar mă gândesc…

— Chiar crezi că se va ajunge la asta?

— Așa se vorbește.

— Doar se vorbește.

— Ani, îi spuse, ce-ai zice să pleci din Jakarta?

Ea ridică privirea și el desluși mirarea și nehotărârea în ochii ei.

— Vino cu mine, continuă. Am eu grijă de tot.

— E la capătul lumii, Sipke.

— Vino cu mine.

Avea impresia că Ani intuia ceva ce el nu era în stare să detecteze.

— Am putea, rosti ea într-un târziu. Ar fi posibil.

În noaptea aceea adormiseră împreună, Ani se ghemuise în brațele lui.

Dimineață se sculaseră în pocnetele puștilor. Oamenii se luptau sau sărbătoreau, greu de spus care din două. Nu coborâră și nu deschiseră studioul. La radio, un comentator descria cum, aici în Jakarta, răsculații dăduseră foc Ambasadei Britanice în semn de protest pentru proclamarea noii republici Malaysia. Asta este *konfrontasi,* spunea comentatorul și Indonezia trebuie să rămână neclintită în fața amenințării imperialismului britanic.

Afară se adunaseră demonstranții, o mare de șepci negre, de *pitjis,* numărul lor crescând spre prânz. Bannere cu inscripția *În numele lui Allah tot înainte. Nu dăm înapoi.* Wideh, cu un sarong în jurul taliei privește mulțimea cu umerii lui slăbuți și fragili, goi, aplecați primejdios pe fereastră. Se uită la unul

dintre aparatele de fotografiat ale lui Sipke și îl pune la ochi. Se mișcă încet, trăgând cadru după cadru, fără să lase declanșatorul să se odihnească.

La radio, unul după altul, oficialii denunță prezența trupelor britanice și australiene în Borneo de Nord. Malaysia, spun ei, este o amenințare la adresa independenței Indoneziei și o provocare la război. Sipke oprește aparatul. Podeaua pare că se cutremură în timp ce mulțimea furioasă mărșăluiește cântând. O efigie a prim-ministrului Malaysiei fusese incendiată și mirosul fumului străbătea aerul. El și cu Ani se mișcau ca prin vis, spălând vasele, frecând podeaua. Afară se auzeau explozii și focuri de armă.

La amiază mâncară niște orez cu curry. Wideh are încă aparatul atârnat de gât. În vreme ce mănâncă, Sipke începe să vorbească despre reglarea exponometrului, ajustarea distanței și despre principiile de bază ale compoziției.

— Prima fotografie pe care am făcut-o, îi spune lui Wideh într-o indoneziană stricată, a fost un peisaj, deoarece eram prea rușinos ca să vorbesc cu cineva. Mai târziu un fotograf mai în vârstă mi-a dat câteva sfaturi. Mi-a spus că, dacă am răbdare și aștept, oamenii nu vor mai băga în seamă obiectivul aparatului de fotografiat. O altă latură a lor va deveni atunci vizibilă.

Wideh îl surprinde spunându-i că se uitase peste negativele lui.

— Aș vrea să am un film numai al meu, îi spune politicos în engleză.

Sipke bagă mâna în buzunar și pune o cutiuță mică de plastic pe masă între ei. Wideh are zece ani. Jos, zgomotul protestatarilor se amplifică, unde sonore se revarsă de-a lungul străzilor înguste. Wideh ia filmul în mână, cu același gest cu care Sipke și frații lui obișnuiau să țină în palme lucruri prețioase precum pietre neobișnuite, pui de păsări sau comori dezgropate de pe fundul canalelor.

În seara aceea, Sipke stă împreună cu Ani lângă radioul deschis. Lumina de la becurile de pe stradă pâlpâia, oprindu-se de tot la răstimpuri. „Vestul poate să ne ajute”, spune un comentator. Vocea este a unei persoane mai în vârstă, poate unul din cei care luptaseră în războaiele din ultimele două decenii. „Dar trebuie să ne lase să ne găsim singuri calea; și cel mai bun lucru pe care pot să îl facă este să ne dea exemple și

să ne ajute să facem ca ei. Nu trebuie să se preocupe dacă miniștrii noștri de la agricultură, educație și sănătate sunt comuniști sau naționaliști: asta este treaba noastră. Dacă vreți cu adevărat să ne ajutați, atunci nu mai puneți întrebări. Nu aveți de ce să ne cereți să vă iubim. Trebuie să ne câștigați respectul și apoi să învățați să ne respectați la rândul vostru."

Sipke se uită în ochii ei. Îi par plini de neliniște, în vreme ce degetele ei reglează radioul ca să prindă vocea distorsionată de electricitatea statică. Draperia nu fusese trasă și în partea cealaltă a camerei Wideh dormea apărat de plasa de țânțari.

Împreună scot salteaua din spatele canapelei și o desfac pe podea, apoi ea se întinde, lăsând un spațiu liber alături.

Curând va împlini treizeci de ani și va fi mai în vârstă decât fuseseră părinții ei când au murit. Vorbește deschis, își dezvăluie gândurile cum nu o mai făcuse. Îi spune că adesea gândurile ei se întorceau în Sandakan, că dorul de casă nu trecuse. Încă își imagina că se va întoarce cândva acolo. Era locul unde fuseseră îngropați părinții ei. În război atâtea vieți fuseseră distruse, iar altele fuseseră schilodite pentru totdeauna. Chiar dacă ar încerca, nu ar putea să cuantifice tot ce pierduse sau să-și dea seama tot ce ar fi putut să facă dacă nu ar fi plecat. În 1953, când părăsise Sandakanul, nu avusese decât o singură speranță, ca Wideh să facă parte dintr-o generație nouă și modernă. Să își găsească drumul în viață, nestingherit, să fie liber să își croiască propriul destin.

După ce Ani adoarme, Sipke rămâne lângă fereastră. O mulțime de voci se ridică spre el, purtate de aer și căldură, un sunet fantomatic, prelingându-se de-a lungul pereților.

În casă se aude telefonul sunând. Gail nu se mișcă, dar mâinile lui Sipke tresar și se îndreaptă instinctiv spre sunet. Ia receptorul și se uită spre fereastra întunecată.

— Sipke Vermeulen.

E Joos, de la ferma de jos.

Gail se ridică, își pune mâinile în șolduri și începe să-și îndoaie trunchiul când într-o parte, când în cealaltă. Se duce în bucătărie. Sipke aude cum se deschide și se închide ușa de la frigider. Toarnă apă în două pahare.

Se trezește povestind cu Joos despre o specie de păsări care se pare că dispăruse din Olanda.

— O vedeam când eram copii, nu? întreabă Joos cu vocea mohorâtă. *Ooievaars*, zburând peste câmp. Iar acum au migrat în vreo altă țară. Probabil Norvegia sau Canada, ca toate celelalte. Chiar și așa, țara asta e prea aglomerată, Sipke. Când vom muri va trebui să ne îngroape în picioare.

După ce reușește să îl liniștească pe Joos, Sipke o întreabă pe Gail dacă nu vrea să facă o plimbare. Ea acceptă zâmbind și se înfofolesc cu haine groase și își pun căciuli în cap. Afară se aude vântul suflând prin stufăriș și printre grinduri. Pe drum, el îi spune că Wideh locuiește în Jakarta acum.

— Este fotoreporter. Poate mai târziu o să vrei să îi vezi câteva lucrări.

— Sigur, mi-ar face plăcere.

Începe să ningă ușor. Din vorbă în vorbă, Gail îi povestește despre documentarele ei, despre Ansel și viața pe care o duc în Vancouver.

— Și Ansel lucrează tot la radio? o întreabă Sipke.

— Este medic, specialist în boli de plămâni.

— Minunat. Aveți copii?

Drumul coteşte pe malul apei.

— Nu, nu încă.

— Poate cândva.

— Poate.

Întrebările lui îi risipesc reticența și Gail începe să vorbească, îi povestește cum văzuse scrisoarea lui într-o zi în casa părinților ei, scrisoarea prin care îl anunța pe tatăl ei despre moartea lui Ani.

— Numele ei le era cunoscut amândurora, continuă Gail, și se vedea că are o anume însemnătate pentru ei.

Îi spune cum se agățase de amintirea asta, de parcă ar fi fost o piatră de hotar. Știe, și întotdeauna știuse, că un secret îi umbrise viața, copilăria. În ultimele luni simțise cum zi de zi pierdea din echilibru. Apăruseră fisuri, găuri pe care nu mai știa cum să le astupe.

Întunericul îi înconjoară, luminile de la fermele învecinate abia se mai văd. Chipul ei, care îi aduce aminte de cel al lui Wideh, este plin de patimă.

— Așa că ai venit aici să cauți, căutând răspunsuri la întrebări.

Privește îndelung gheața care începuse să se formeze pe

canal, luciul argintiu de la suprafață.

— Nu știu, răspunde într-un târziu. Poate că sunt în căutarea unui răspuns care nu este real. Care nu există.

El închide ochii, îi deschide din nou și vede cum fulgii de zăpadă se topesc pe părul ei.

Continuă să se plimbe și pașii îi duc înapoi pe drum, trec pe lângă stufărișul care delimitează proprietățile. Le apare în față casa lui Sipke, unde arde doar un bec.

Intră și, după ce își dau jos straturile de haine și fulare, Gail aţâță focul. Apoi se așază amândoi, față în față, la masa din bucătărie.

Sipke scoate un teanc de fotografii alb-negru și îl pune pe masă: studioul, Ani și Wideh în portul Sunda Kelapa, canalul care curgea pe lângă Jalan Kamboja. Îi povestește cum, pe la mijlocul lui 1965, Indonezia era în pragul colapsului, se părea că Sukarno era bolnav. Probabil pe moarte. Deja se specula care facțiune – armata, comuniștii sau Darul Islam[17] – pregătea inevitabila lovitură de stat. Lui Sipke i se respinsese cererea de prelungire a permisului de ședere și i se dăduseră trei luni ca să părăsească țara.

— Prin iunie, continuă el, Ani a primit o scrisoare din Canada de la tatăl tău, în care îi spunea că vrea să o vadă.

Sipke se uită la Gail în timp ce vorbește, atent să nu o rănească. Nu mai face nicio mișcare, dar nu își ferește privirea.

— Mai târziu, Ani mi-a spus ceva ce n-am uitat. Mi-a spus că mama ta fusese cea care îl îndemnase pe tatăl tău să vină la Jakarta. Îi ceruse să plece să găsească răspunsurile de care are nevoie, convinsă că adevărul ar fi putut să aducă o schimbare în viețile lor.

Gail ia o fotografie de pe masă și, cum o ține în mână, e fragilă, veche, cu colțurile întoarse în sus.

Lumina cade pe fotografie și Sipke îl vede pe Wideh, copil, în genunchi în apartamentul din Jakarta, aranjând cu grijă un joc de bile. Mâinile lui se întind spre micile sfere de sticlă, dar cadrul e îngust și doar chipul lui e clar focalizat. În fața lui bilele lucesc ca niște stele. Gail ridică ochii și îi întâlnește privirea și i-o susține. Ceea ce deslușește pe fața ei nu e nici durere, nici furie. Expresia ei îi aduce aminte de cea a lui Wideh în ziua în care Sipke l-a învățat să își developeze singur

17 Organizație radicală musulmană din Indonezia.

negativele, când băiatul derulase filmul din mâinile lui, uitându-se cum contururile devin tot mai clare și formează imagini. Ca și cum o umbră, o întunecime, devenea mai mult decât o formă, ca și cum ceva abia întrezărit prindea viață.

După o clipă îl întreabă:

— Câți ani are Wideh acum?

— Luna viitoare împlinește patruzeci și cinci de ani.

La început, Gail nu spune nimic și Sipke crede că nu l-a auzit. Dar după aceea, femeia pune fotografia la loc pe masă. Afară, zăpada colorase întunericul în alb. Se auzea șuieratul înăbușit al vântului.

— Când eram mică, spune ea, tata avea un singur ritual: în fiecare duminică, ne lua cu mașina, mama în față și eu pe bancheta din spate, și plecam spre centru, spre ocean. Iubea orașul noaptea. Când era student făcuse facultatea de istorie. Crezuse că va preda cândva, dar asta nu s-a întâmplat niciodată. Cărțile sunt încă pe rafturi, rămășițe ale unei alte vieți. În timp ce mergeam cu mașina ne ținea o prelegere continuă, arătându-ne mie și mamei tot felul de lucruri. Ne arăta tot felul de obiective istorice și voia să vedem și noi lucrurile pe care el le vedea.

El întinde mâna și o pune peste a ei.

Ea continuă:

— Ai spus că îmi arăți fotografiile lui Wideh.

Se ridică și iese lăsând-o un moment singură. Se întoarce cu o cutie plină cu foi și tipărituri și o pune pe masă.

Gail își lasă mâinile să se odihnească pe capac, dar nu o deschide. Oboseala prinde contur în aerul din jurul ei.

— E târziu, spune el, poate că ar fi mai bine să ne odihnim.

— Da.

E adâncită în gânduri. Și-o poate imagina copil, mașina care gonește prin oraș, drumurile bătute și răsbătute.

— Mâine vreau să îți arăt un loc. Mergeam adesea acolo, cu Ani și Wideh, acum mulți ani. Se numește Schokland și cândva a fost o insulă, înconjurată de ape.

Strâng încet ceștile și farfuriile și le pun în chiuvetă. Gail netezește fața de masă, apoi se apleacă deasupra flăcării lumânării, care îi luminează fața, suflă și o stinge.

Sipke se așază la geam. Când închide ochii, simte din nou pe

piele umezeala grea a dimineții în Jakarta. Afară se aud primele glasuri de vânzători, sunetul soneriilor de la biciclete, cărucioarele cu marfa hodorogind pe trotuar.

În ziua în care scrisoarea lui Matthew Lim sosise, Sipke o întrebase ce are de gând să facă.

„Nu știu”, repeta ea la nesfârșit. Dar pe lângă surpriză, o străbătea un fior de speranță, atât de subțire, că era aproape invizibil. Sipke nu putea să facă nimic, decât să se uite.

În luna următoare își ocupase timpul cu tot felul de lucruri care trebuiau făcute. Se pregătea să închidă studioul și să îl pună în vânzare. Stătea cu orele la Ambasada Olandei alături de mame și bunici indoneziene, flancate de copiii pe care îi aduseseră cu ele. Sipke plimba formulare într-un loc ca să fie ștampilate, într-altul ca să fie semnate. Pentru a obține permise de plecare pentru Ani și Wideh trecuse prin mai mult de o duzină de birouri și tot timpul scotea portofelul din buzunar și lăsa bancnote pe mese. Se întorcea la Ambasada Olandei, lua număr de ordine și adormea sub ferestrele înalte.

Nu știa dacă Ani îi scrisese tatălui lui Wideh. Nu avea curaj să o întrebe, încerca să meargă înainte, de parcă nimic nu se schimbase. Închidea ochii în fața durerii ei, căci altfel ar fi trebuit să admită posibilitatea ca ea să rămână aici, să îl lase să plece, să nu vină cu el.

Într-o seară, la câteva săptămâni de la sosirea scrisorii, el și Ani stăteau la fereastra apartamentului lor de la etaj și priveau strada. Curentul fusese tăiat din nou și la chiuveta din bucătărie curgea doar un firicel de apă noroioasă. Noaptea fusese umedă și aerul subțire. Îi spusese că obținuse vizele și că ar putea pleca înainte de terminarea sezonului secetos.

— Când ajungem la Amsterdam, îi spune, voi face cerere de cetățenie pentru tine și Wideh.

— Nu știu dacă sunt în stare să fac asta, Sipke.

O panică stranie, pe care nu o mai simțise, îi strânsese inima. Ceea ce urma să fie hotărât acum, nu se va mai putea schimba, își apropie capul de al ei.

— Tu hotărăști, spune. N-are de ce să-ți fie frică.

În zilele care urmară, Sipke găsise o modalitate să își distragă atenția, să o evite pe Ani. Mergea prin piața aglomerată, de-a lungul canalelor și fotografia oameni, copii care se bălăceau în apă. Exerciții militare aveau loc la fiecare

oră, tot mai multe, blocând drumurile. Nu avea idei, nici planuri, doar senzația unui presentiment adânc. Astupase geamurile studioului cu hârtie și pusese un semn pe ușă – *Tutup.* Închis. *Gesloten.*

În fiecare zi pleca devreme de acasă și se plimba pe Jalan Kamboja. Cei care dormeau pe stradă tocmai începeau să se trezească. Într-o dimineață Sipke privea o femeie cu doi copii, un băiat și o fată, desculți în saronguri ponosite, spălându-se cu apa care venea pe o țeavă de lângă o casă. Avea aparatul cu el. Îl ridică la ochi, încadră copiii și declanșă de câteva ori. Copiii își făceau palmele căuș și adunau apa cu răbdare. În spatele lor, vopseaua era murdară și se scorojea. Fetița ridicase ochii, apoi alergase spre el, urmată de fratele ei. Fusese copleșit. Fără să stea pe gânduri, lăsase câteva rupii, toți banii pe care îi avea la el, în mânuțele lor întinse.

În săptămâna aceea dosarul pentru viza lui Ani a fost aprobat și el aduse hârtiile acasă să i le arate.

Ea rosti cuvintele de care îi era groază că le va auzi:

— Sipke, nu venim cu tine.

Câteva secunde nu spusese nimic.

— Atunci rămân eu. Trebuie să fie o modalitate.

Îi spuse că i-a scris tatălui lui Wideh și că se hotărâse să rămână la Jakarta până la venirea lui. Măcar atât poate să facă pentru el. Pentru ea. Amândoi trebuie să pună cărțile pe masă, să înțeleagă ce pierduseră și cum să meargă mai departe. Ce-o să fie – nu poate decât să aștepte și să vadă.

Simțise cum îl cuprinde frica, dar mai rău era sentimentul de resemnare, sentimentul că nu poate să facă nimic.

— Sipke, îl strigase, dar el ieșise din apartament și coborâse în studio.

Ferestrele erau acoperite cu hârtie, dar tot echipamentul era la locul lui. Un rând de negative îl așteptau. Acolo, în semiobscuritate, continuase să lucreze, încercând să se piardă în liniștea camerei.

Ani venise după el. Sipke amesteca substanțele în baie și era atent la mișcările mâinilor. Stau unul lângă altul privind cum toarnă o măsură de lichid în tanc.

Fotografiile erau împrăștiate pe masă. Apus de soare în portul Sunda Kelapa, catargele înalte ale bărcilor colorate strălucind în lumină. În prim-plan Wideh și Ani în apă, râzând

cu ochii la el.

Ani îi pusese o mână pe umăr – o atingere ușoară speriată că s-ar putea întoarce și ar pleca.

În noaptea aceea, întins în pat singur în apartamentul lui și neputând să doarmă, se sculase și se îmbrăcase tăcut pe întuneric. Ieșise din casă, traversase strada și se așezase la o masă la *kedai kopi.* Pe drum se apropia un bărbat, beat și clătinându-se. Recita o poezie sau cânta un cântec. „Uitați-vă în jur în timp ce treceți”, mormăia, „Vom muri curând de prea multe cuvinte. N-avem nevoie de otrava lentă a milei voastre”.

În restaurantul gol, Sipke închide ochii și se trezește înapoi în Alger, înaintând pe coate și genunchi spre bărbat, spre străin. Voia ca aparatul de fotografiat să vorbească pentru el, să găsească o noimă acestei suferințe, ca să nu fie niciodată uitată. Dar fotografia era doar o umbră, o întrebare în așteptarea unui răspuns, menită să fie luată în mâini de cineva, care să înțeleagă tot ce avea de spus, tot ce nu reușise să exprime. Dorea să o strige să coboare, să arunce cu pietre în geam, să îl spargă și să îi spună că o va iubi tot restul vieții lui. Îi rostea numele la nesfârșit, dar numai zgomotul orașului îi răspundea.

O întrebase pe Ani dacă poate să îi facă portretul și ea fusese de acord. Merseseră în studioul care acum era aproape gol, așteptându-și noul proprietar. Ploaia curgea șiroaie pe pereții de afară. Ani purta un *kain* albastru și *kebaya,* iar mătasea din care erau făcute era brodată cu fir de aur. Părul îi era prins la spate, lăsându-i liberă fața, așa încât atenția îți era atrasă de ochi. Sipke își pusese aparatul pe un trepied și îi încadrase fața în obiectiv. Nu își vorbeau și își dădu seama că relația lor, ceea ce fuseseră unul pentru celălalt, se redefinise, devenise cu totul altceva. Un fotograf și subiectul lui, oameni diferiți, în lumi paralele, și, de fapt, nu știa cum să îi facă să se întâlnească.

Întinse toate actele pe masa din studio: vizele, permisele de plecare, biletele de avion.

— Voi găsi o modalitate să rămân, dacă vrei să rămân.

Ea îi luase mâna, îl privise în ochi, în vreme ce trupul îi rămăsese nemișcat.

— Nu pot, îi răspunsese. E un lucru pe care nu am să pot să-l fac niciodată.

Spațiul dintre ei crescuse, lărgindu-se, până când deveni la fel de nesubstanțial, la fel de fantomatic precum particulele de praf din lumină. Se desprinsese de el lăsându-i mâna atât de ușor, încât aproape nu băgase de seamă când o făcuse.

La aeroport, în terminalul de plecări domnea haosul – mii de indonezieni, de expatriați, așteptând cu nerăbdare să părăsească țara. Fusese împins de mulțime prin terminal, în autobuzul care aștepta cu motorul pornit în căldura de afară. Se îmbarcase în avion, aproape fără niciun bagaj, fără alte haine, fără obiecte casnice. Doar aparatele de fotografiat.

Avionul prinsese viteză pe pistă. De-a lungul ei, cam la trei sute de metri mai încolo, se întindea un drum plin de noroi pe marginea căruia se înșirau colibe minuscule. Se vedeau oameni, ghemuiți la pământ, în bucătării improvizate, în jurul unui foc făcut afară și mai departe, rufele uscându-se sub soarele fierbinte și puii scurmând în praf sub arborii de papaya. Avionul se ridicase în aer și acoperișurile ponosite dispărură lăsând să se vadă portul, orașul și casele acoperite cu țiglă roșie, iar mai departe, modelul răsucit al plantațiilor de orez. „Pacea fie cu tine, Sipke”, spusese ea la plecare, tradiționalele cuvinte de despărțire. Pacea rămăsese pe loc. Pe pământ, umbra avionului se făcea tot mai mică, până când la țărm dispăru și tot ce se mai vedea era reflexia soarelui în apa oceanului. Închisese ochii. Când îi deschisese din nou, nu mai văzu decât un strat de nori, tot ce era dedesubt dispăruse.

Devreme în dimineața următoare, Sipke și Gail merg cu mașina spre sud, dincolo de provincia Freisland. Nu mai ninge, dar pământul este acoperit, o câmpie albă. Prin aburii dimineții, o lumină pală și difuză luminează aerul, amintindu-i de un peisaj de Rembrandt. Caută din priviri orizontul, încercând să ghicească linia care desparte cerul de pământ, dar unul pare că se contopește cu celălalt, zăpada ștergând orice deosebire dintre ele. Departe, pe un lac pe care nu îl putea vedea, o barcă singuratică plutea cu velele întinse.

— Acum intrăm în provincia Flevoland, îi povestește Sipke, care a fost creată în 1930, când s-a construit digul care lega nordul Olandei de provincia Friesland, despărțind Marea de Sud de Marea Nordului, și astfel de Oceanul Atlantic. Când apa

a fost pompată dincolo de el, a luat naștere o nouă provincie. Drumul ăsta pe care mergem acum, continuă el arătând pe geam, a fost cândva fundul mării. Avem aici un proverb: „Dumnezeu a creat lumea, dar olandezii au creat Olanda”. Insula Schokland a rămas unde era, dar toată apa din jurul ei a dispărut. Într-o dimineață s-a sculat și s-a pomenit că face parte din nou din continent. O insulă așezată pe o mare de pământ.

Ea se uită pe geam și câmpurile de afară, până acum banale, devin dintr-odată stranii și miraculoase.

Noaptea trecută rămăsese trează, uitându-se peste fotografiile lui Wideh Vermeulen. Una dintre lucrări era din anul acela, un eseu fotografic despre mormintele în sfârșit dezgropate din Jakarta și din celelalte sate din Indonezia. În textul atașat, Wideh spunea că nici acum nu există un consens despre ceea ce se întâmplase în 1963, cine inițiase lovitura care dusese la înlăturarea lui Sukarno de la putere și instalarea în locul lui a lui Suharto[18]. Și nici despre numărul victimelor, câteva sute de mii poate chiar aproape un milion de morți în închisorile comuniste. Peste lucrurile care se întâmplaseră atunci se așternuse tăcerea, se pierduseră cu trecerea timpului.

Fotografiile îi erau cumva familiare. Astfel de imagini deveniseră mult prea obișnuite, oase la lumina zilei, oameni alături privind. În una dintre imagini surprinsese o femeie de vreo șaizeci de ani îngenuncheată în fața unei gropi comune deschise. În mână are fotografia mică și pătrată a unui tânăr. Femeia se uită în jur de parcă toate amintirile vieții sale s-ar fi contopit în acel moment, coșmar și speranță și dorință. În rândurile de sub fotografie sunt traduse cuvintele ei: „Timp de treizeci și cinci de ani nu am știut unde zace. Acum știu, iar toate speranțele mele sunt îngropate aici și nu se vor mai trezi niciodată”.

Gail adormise lângă cutia deschisă pe pat. În mintea ei se întoarce la masa din bucătăria lui Sipke, își trece palmele peste fotografii. Povestea pe care i-o spusese el îi suna de parcă ar fi știut-o mereu, de parcă i-ar fi fost spusă la culcare, când se trezise crezuse că fusese doar un vis.

Rulează în tăcere pe un drum care se ridică deasupra peisajului înconjurător. Îi spune că au ajuns în insulă.

---

18 Suharto (1921-2008), lider militar și politic indonezian, al doilea președinte al Indoneziei, între anii 1967-1998.

Gail își amintește ceva ce îi spusese Ed Carney la un moment dat:

— Știai că, statistic vorbind, olandezii sunt cei mai înalți oameni din lume?

Sipke izbucnește în râs.

— Oamenii spun că tânjim după vertical deoarece țara noastră este atât de orizontală. Așa că facem scări înguste și clădiri înalte. Până și ambulanțele au ajuns prea scurte pentru noi. Picioarele oamenilor ies prin ușa din spate. Serios vorbind însă, înălțimea noastră nu are nimic de-a face cu psihologia, ci doar cu consumul de produse lactate. Lapte, brânză și iaurt.

Bagă mașina într-o parcare, apoi se dau jos în mijlocul unui peisaj acoperit cu zăpadă. Sipke deschide portbagajul și scoate o geantă mică de umăr.

Merg printr-un sat de vreo șase case dispuse în jurul unei biserici. Toate clădirile fuseseră abandonate cu zeci de ani în urmă, îi povestește Sipke, când nivelul apei din jurul insulei crescuse prea mult. Gail își strânge fularul în jurul gâtului. Vuietul vântului peste câmp este ascuțit și fantomatic.

— Când au pompat apă afară, o mulțime de obiecte au ieșit la iveală. Oase din cimitire vechi de sute de ani se ridicau la suprafață pe măsură ce nivelul apei scădea. Au găsit epave din Evul Mediu, din secolul al doisprezecelea. În anii ’60 au descoperit avioane doborâte în timpul războiului. Rămășițele de carlingă se păstraseră intacte datorită turbei.

Sipke o ia de braț și o conduce pe o alee mărginită de pomi.

— Chiar și acum, spune el zâmbind, ăsta este locul preferat al lui Wideh.

În fața lor este capătul insulei. Marginea este marcată de tot piloni de lemn și o stâncă este prăvălită, ca o picătură de vreo zece metri.

— Stăm pe locul unde a fost portul din Schokland, spune Sipke și lovește cu piciorul lemnul, care acum este încastrat în betoane. Ăsta este vechiul chei.

Îi povestește că, încă de pe vremea lui Van Ruisdael și Vermeer, oamenii făcuseră speculații despre natura luminii, aici, în Olanda. Cum ea îi inspirase pe cei mai mari pictori ai epocii și îi învățase un altfel de a privi, de a vedea cu adevărat pământul și cerul. Îi spune cum, după ce digul fusese înălțat și apa pompată afară, oamenii s-au întrebat oare cum va afecta

peisajul schimbat lumina? Marea, spuneau ei, fusese o oglindă imensă și poate că, pompând apa, ei au schimbat în mod irevocabil cerul.

Sipke întinde o pătură și se așază pe dig, cu picioarele atârnând. Scoate din geantă un termos metalic cu două cești și toarnă niște cafea. Departe, sub ei, sunt turme de oi mergând prin zăpadă, îi spune că există un proiect de inundare a terenului din jurul Insulei Schokland, pentru a menține insula vizibilă deasupra câmpurilor din jur, încât să nu dispară, în ciuda a ceea ce timpul și natura erau pe cale să facă.

Un bâtlan singuratic se oprise să se odihnească pe zăpadă, cu picioarele subțiri într-un grațios echilibru, aproape invizibile pentru ei. Departe în zare, terenul începea să se împartă în pătrate și dreptunghiuri, iar acoperișuri ascuțite se ridicau spre cer. Aici, în mijlocul acestei geometrii sigure a peisajului nordic, se simțea ușurată, simțea liniștea prinzând rădăcini în corpul ei. Gail cuprinde ceașca în palme bucuroasă că este caldă. Se gândește la Wideh, aflat undeva în Jakarta acum. Se gândește la Ansel. Și-l imaginează lângă ea.

Sipke privește în zare, cu părul alb răvășit de vânt. Ea îi povestește cum adormise cu o seară înainte amintindu-și cuvintele lui Bertrand Russell. Filosofia, spunea Russell, înseamnă să înveți pe cineva cum să trăiască fără certitudini, dar și fără să fie paralizat de ezitare.

— Ca să trăiești așa, răspunde Sipke, înseamnă să renunți la speranța vreunui răspuns. Respectăm ceea ce este misterios, deși tot ce dorim este să dezvăluim misterul.

Îi pune întrebarea care o adusese până aici, care încă nu are răspuns.

— Crezi că e posibil să îl cunoști pe celălalt? Atunci când ai ajuns la capăt și lucrurile s-au aranjat, oare este posibil?

— Ce înțelegi prin „a cunoaște”?

— A înțelege.

— Să înțelegi, da. Dar să cunoști… se oprește o clipă. Gândește-te la cunoaștere ca la frumusețe. Liniile pe care le vedem sunt clare, le putem urmări, le putem studia până în cel mai mic detaliu. Dar adâncimea pe care o generează este totuși misterioasă. Cum să explici rezonanța pe care o au în mintea noastră? A cunoaște o persoană cred că e la fel de misterios. A cunoaște pe cineva ca un fel de convingere intimă, un act de

credință.

Mai târziu îl întreabă cum a fost întoarcerea în Olanda după atâta timp. El îi povestește cum se întorsese la vechea fermă din Ysbrechtum, unde crescuse, aceeași unde stă și acum. Îi povestește cum oamenii îl recunoșteau pe stradă, cum îl vedeau pe tatăl lui în ochii săi, în forma feței. Se opreau și dădeau mâna cu el. „Nu ești băiatul lui Willem Vermeulen? Nu ești fiul cel mai mic al lui Ankie?” „Hai, copile”, spuneau, deși Sipke se apropia de patruzeci de ani, „Hai să bem ceva împreună”.

Era o invazie de indonezieni în țară. Chiar și în Ysbrechtum, îi povestește, un sătuc, i se păruse că o vede cu coada ochiului pe Ani, într-o femeie tânără, doar cu un sarong pe sub un pulover de lână, deși era frig și bătea vântul.

Îi povestește cum se trezea noaptea parcă simțind plasa de țânțari atingându-i pielea. Simțea cum îi lipsește. Simțea durerea, despre care ceilalți spuneau că o să treacă. La fermă, amenajase o cameră obscură și developa filmele pe care le adusese cu el din Jakarta. Doi copii spălându-se la o țeavă de apă, alergând spre el, și mama lor undeva neclară în fundal. Fată cu ochi cercetători. Singurul portret al lui Ani.

Fratele lui mai mare, Wim, îl luase la bar, unde au stat și au băut pahar după pahar de gin Bols.

Wim îi spusese:

— Încearcă să uiți locul ăla. Aici este viața ta de acum înainte.

Ea îl întrerupe:

— Sipke, spune-mi, a încercat Wideh vreodată să îl găsească pe tatăl meu?

El se întoarce, o privește în ochi, gândindu-se. Într-un târziu îi răspunde:

— Cred că după ce a murit Ani ar fi făcut-o. Dar nu cred că a făcut-o de fapt. Și-a pus toată energia în munca lui, în fotografiile lui. Dragostea pentru mama lui a fost atât de mare, încât cred că nu era pregătit să lase ceva să interfereze cu amintirile pe care le avea.

În jurul lor începe din nou să ningă. Sipke și Gail iau ceștile în mână, strâng pătura și o iau înapoi prin satul părăsit. Ea se oprește și își plimbă mâinile pe o ancoră ruginită și grea, abandonată pe jos.

— Tatăl tău a ajuns în Jakarta în septembrie, reia Sipke.

Lângă el, Gail privește înapoi spre marginea insulei, spre hotarul care acum se confundă cu peisajul din jur.

8. CERTITUDINE

YSBRECHTUM

1992

Braț la braț cu Sipke merge de-a lungul drumului de țară. Norii de deasupra se întind subțiri, adună lumina pe care apoi o trimit în jos. Sunt singuri, doar câte o bicicletă mai trece zdrăngănind sau o mașină care îi depășește, ocolindu-i cu grijă. Drumul devine o potecă din pietriș, care străbate câmpul fermelor, unde din loc în loc doarme câte o oaie, iar ei se văd nevoiți să o ocolească.

Când Ani obosește, se opresc și se așază pe iarbă, mâncând ciocolata pe care, de-acum, Sipke s-a învățat să o aibă la îndemână. În depărtare, se zărește o moară de vânt, zveltă și albă, cu palele învârtindu-se în aer.

Când plecase din Jakarta, cu treizeci de ani în urmă, locul acesta i se păruse plin de mister. În picioare în mijlocul câmpului, în ultimele zile de toamnă cu aerul lor rece, privea de jur-împrejur și știa când se apropie o furtună sau cer senin sau o ploaie torențială în depărtare.

Sipke continuase să lucreze ca fotograf și pentru o vreme locuiseră în apropierea orașului Groningen, de unde veniseră la Ysbrechtum doar cu vreo zece ani în urmă. Comunitatea de aici, rurală și conservatoare, îi primise nu neapărat rece, dar ea se simțise mereu o intrusă. Pentru a-i mai alina singurătatea, călătoreau frecvent la Haga, unde se stabiliseră Siem, Saskia și Tash Dertik, la Maastricht, iar apoi dincolo de graniță, în Franța. Indonezia era la capătul lumii, un subiect în buletinul de știri sau o fotografie. Dar în mintea ei, toate acestea erau adunate la un loc, un fundal pentru tot ceea ce vedea.

Sipke îi atinge obrazul.

— La ce te gândești?

— Mă gândesc la câmpul ăsta, așa cum era el când ne-am plimbat aici pentru prima oară. Mă gândeam la Jakarta.

Un vânticel rece culcă iarba din jur, iar oile din apropiere întorc capetele, pe care apoi le vâră între umerii lor gheboșați. Unele oi sunt marcate cu un cerc vesel, roșu sau albastru, de parcă un copil s-ar fi plimbat printre ele cu cutia de vopsele. Sipke se așează alături, ca ea să își sprijine capul pe pieptul lui. Îi spune:

— Întotdeauna am crezut că ne vom întoarce cândva.

Așa și era. O tot plănuiau și o tot amânau de mult timp.

— Eu sunt de vină. Am tot ezitat.

El clatină din cap, ca și când ar fi vrut să spună, „Nu tu, ci *noi”.*

Ea reia:

— M-am sculat într-o zi și mi-am dat seama că momentul a trecut, că nu mai aveam nevoie să mă mai întorc.

De o lună Wideh se întorsese din călătoriile lui. Era precum Sipke în tinerețe, n-avea pic de astâmpăr. De ani buni primea contract după contract, dar aici, la Ysbrechtum părea mulțumit să lase aparatul de fotografiat deoparte. Cu părul negru, slab și înalt, plin de o încredere care pe Ani o mișca, privea lumea cu ochii deschiși. Chiar și ca adult, o surprindea adesea.

În dimineața asta, după micul dejun, îi pusese în față pe masa din bucătărie o duzină de fotografii din seria Borobudur în Indonezia. Când Sipke vizitase templul în 1963, Borobudurul, vechi de peste o mie de ani, era aproape o ruină. Pe atunci, oamenii veneau cu mici unelte acolo și, când plecau, aveau relicve și bucățele de lemn în bagaje. Îi spusese că acum templul, cu elementele lui hinduse și budiste, este complet restaurat, ridicându-se falnic cu vârfurile și domurile ațintite spre cer. În ziua în care fusese el acolo, locul era aproape gol. Urmase drumul în serpentine care ducea în sus spre terase, mărginit de sculpturi în basorelief, înfățișând o călătorie, o ascensiune, dincolo de lumea suferințelor. Răsfoise fotografiile.

— M-am gândit la tine, îi spusese întorcându-se spre Ani. Ochii lui negri o implorau să se facă bine, să nu îl părăsească, îi povestise cum *stupas*[19]*,* sculptate în formă de clopot, fiecare conținând o statuie, un bodhisatva, îl înconjurau din toate părțile. Privise răsăritul fără să ridice aparatul de fotografiat, pentru că nu voia să fie nimic între el și ceea ce vedea. Valea din jur strălucea de culoare, de parcă câmpiile de un verde-închis erau încrustate cu aur.

— Câtă pace! îi spusese. Liniștea se mișca peste vale ca o ființă. Cred că și tu te-ai fi simțit acolo ca acasă, așa cum m-am simțit eu.

— Da, îi răspunsese ea, privindu-i fața, atât de familiară ei, umbrită de tristețe. Când las fotografiile tale din mână, închid

19 Monument budist sub formă de movilă.

ochii și văd locul, ca și cum aș fi din nou în Indonezia.

Vântul se întețește, culcând iarba. Norii cumulus au borduri de lumină, ieșind în relief pe înaltul cerului. Ea se gândește la un zmeu ridicat în aer, într-o zi de septembrie în Jakarta. Când Matthew ajunsese, îi trimisese un bilet de la hotelul unde stătea și aranjaseră să se întâlnească în parcul de pe Jalan Kamboja, care se întindea de-a lungul canalului.

Cu o noapte în urmă, stătuse trează. Pe masă erau vreo șase scrisori adresate lui Sipke, începute și neterminate încă. Plecase de aproape o lună și fără el zilele păreau lipsite de realitate. Voia să îi scrie, să îi spună ceva concret, dar nu știa cum să-și exprime șuvoiul de sentimente, pe care nici ea nu le înțelegea pe deplin. Sipke îi trimisese o fotografie, una dintre ultimele pe care le făcuse înainte de a pleca în Olanda. În imagine, Wideh stătea pe burtă pe podea și aranja piesele unui joc de bile. Sferele de sticlă străluceau, în timp ce fața băiatului era pe jumătate în umbră. Era chipul și asemănarea tatălui lui, mai limpede decât orice amintire a ei.

În parc, în ziua următoare îl văzu pe Matthew îndreptându-se spre ea. Curbura umerilor, linia gurii îi erau atât de familiare, de parcă Ani însăși ar fi făcut în așa fel încât, ca prin farmec, să apară tânărul pe care îl știa ea. Purta ochelari cu ramă argintie. Îi luase mâna și i-o ținuse o clipă într-a lui. Avea cearcăne, un aer obosit.

S-au așezat pe o bancă la umbra unui arbore de scorțișoară, cu miile lui de frunze foșnitoare. Zmeie de toate formele și mărimile pluteau deasupra lor.

La început conversația fusese împiedicată, ca o pasăre zburând din creangă în creangă, în căutarea unui loc unde să se așeze. Îi povestise că zburase la Tawau, unde stătuse câteva zile cu mama lui și familia ei, după aceea la Sandakan, unde unchiul lui încă trăia. Era o echipă de filmare în oraș, se turna un film. Doar în câteva zile taberele de prizonieri de război au fost reconstruite, exact unde fuseseră cândva.

Vorbea în malaeză, limba copilăriei lor.

— N-am mai văzut orașul de mai bine de zece ani. De dinainte de a pleca în Australia. Reluase după o clipă:

Acolo chiar și copacii erau diferiți. În fiecare zi treceam pe lângă un teren de golf. La apusul soarelui se adunau sute de canguri. Stăteau ca niște statui în iarbă.

Îi mai spusese că la un moment dat își dăduse seama brusc că a îmbătrânit. Că anii trecuseră în zbor ca nimic.

— În Melbourne m-am gândit la tine. M-am gândit deseori la tine.

La Ani, fata care fusese cândva, cea care fugise de el; îi era atât apropiată, cât și învăluită în ceață. Ar fi vrut să găsească cuvintele care să o întrupeze, ceva ce să o lege din nou de timpurile acelea, începuse să îi povestească despre ziua aceea, de acum doisprezece ani, când se duseseră împreună pe plajă, la vremea refluxului. O ascultase fără să-și ascundă sentimentele, vulnerabil. Ani îi mărturisise că nu i-a spus adevărul, deoarece atunci crezuse că nu avea ce să facă altceva. Când rosti numele lui Wideh, el coborâse privirea. Pe fața lui se citea oboseala, dar nu și mirarea.

— Și ai plecat din Sandakan, spuse, toți anii aceștia, acesta a fost motivul.

Încuviință ușor din cap, amintindu-și cum stătuse pe puntea vasului, privind portul pe care îl știa de-o viață dispărând din fața ei.

— Când am ajuns în Tarakan la familia mamei, m-a ajutat unchiul meu. Wideh s-a născut aici, în Jakarta. După aceea am vrut să îți scriu. Am vrut să repar totul. Această nedreptate. Dar nu am avut destul curaj. Mi-a fost frică, de ceea ce ar fi putut să facă cuvintele. Când Wideh mă întreba de tatăl lui, îi spuneam că eu am fost cea care a plecat. Că am venit la Jakarta singură. I-am spus că bănuiesc că ai rămas în Australia.

De undeva de departe se aude rumoarea de pe Jalan Kamboja, un sunet sacadat. Vede *betjaks* strecurându-se printre camioane, grămezi de oameni în mișcare.

După ce începuse din nou să vorbească vocea lui deveni ezitantă. Îi spune că nu poate să precizeze exact momentul când începuse să înțeleagă. Informația că ea era la Jakarta, că avea un copil ajunsese la el târziu. Apoi, acum un an, aflase că acel copil se născuse în 1954, iar acest lucru declanșase parcă un resort, ca și cum ceva din el s-ar fi trezit la viață. Nu își putea explica cum de nu își dăduse seama până atunci. Poate că bănuise tot timpul, poate alungase această bănuială, nici el nu mai știa.

Un bărbat mai în vârstă trece pe lângă ei cu o colivie din bambus acoperită cu o cârpă neagră. Se aud ghearele păsării

agățându-se de material, trilurile ei.

Continuase și îi povestise despre Clara, femeia pe care o întâlnise în timpul studiilor în Australia.

— Ne-am căsătorit acum doi ani. Avem o fiică, Gail. Clara m-a trimis la Jakarta ca să aflu ceea ce voiam să știu. Aș fi renunțat la Australia. Nu te-aș fi părăsit.

— Da, încuviințează ea. Așa că a trebuit să plec eu.

În jurul ei parcul parcă nu se mai vede, sunt umbre nedeslușite amestecându-se.

— Luna trecută, când am primit scrisoarea ta…

— Trebuia să fiu sigur. Trebuia să știu o dată pentru totdeauna.

Rămăseseră un timp tăcuți, iar ea se simțea de parcă ar fi plutit pe mare în voia curentului.

O întrebase:

— Ani, i-ai spus că sunt aici?

— Nu, am vrut să te văd mai întâi. Să aflu ce îți dorești.

— Aș vrea să îl văd.

— Nici nu te gândești cât este Wideh de înalt, cât este de atent. Chiar și când era mic, era mai matur decât ceilalți copii de vârsta lui, mai dornic să cunoască lumea.

Privește dincolo de pajiște, spre capătul parcului, unde mai multe locuințe joase își făcuseră loc.

— Peste o oră iese de la școală și trece prin parc în drum spre casă.

— Wideh, murmurase el. Îmi amintesc, așa îl chema pe tatăl tău.

Valurile de căldură pluteau la suprafața pământului. Porniseră prin iarbă spre locul unde strălucea canalul, reflectând lumina după-amiezii. El începuse să îi povestească despre ultimele câteva zile din Sandakan. Echipa de filmare luase lemnul de la morile din nordul portului și îl mutaseră pe Leila Road. Taberele de concentrare îi păruseră mai familiare decât orașul însuși. În scenele filmului, bărbați care păreau emaciați și flămânzi mergeau printre barăci. Lângă ei, actori japonezi își rosteau replicile, cu armele cu baionetă purtate nonșalant pe umăr. Curiozitatea îi adusese pe oameni chiar de la Semporna sau Tawau ca să privească; stăteau pe pături pe margine. Când camerele filmau, liniștea se așternea în jur. Fiecare gest era bine conturat dinainte, fiecare frază bine

elaborată. Cuvintele actorilor, rostite cu intensitate, se simțeau ca niște ace în tăcerea din jur.

Într-una din scene, îi povestise mai departe, un prizonier fusese luat de lângă ceilalți. Fusese bătut, iar apoi un soldat din spatele lui îi pusese pistolul în ceafa. Bărbatul se zbătuse, dar fusese obligat să îngenuncheze. Soldatul trage, iar trupul bărbatului zvâcnește și se prăbușește în praf. Capul îi este răsucit spre dreapta, urechea lipită de pământ, ochii încă deschiși. Când filmarea ia sfârșit, corpul i se relaxează, se întoarce pe spate și privește spre cerul de deasupra. Apoi face un efort, se ridică și se scutură de praf. Imediat sângele din păr și de pe jos este îndepărtat.

Scena fusese repetată de mai multe ori, camerele mișcându-se spre el și din nou înapoi. Stând în mulțime, înconjurat de oameni care nu îndrăzneau nici să respire, Matthew închisese ochii ca să nu vadă scena. Simțise ca și cum o piatră de la temelia vieții lui se slăbise, iar amintirile lui se scurgeau pe acolo, în aerul din jurul lui, vii și incontrolabile. De ce se întâmpla oare asta, se întrebase, când el încercase atât de mult să le lase în urmă?

Ani parcă vedea dâra de fum cum se ridica din ruinele taberei, în gaura lăsată de o bombă, doi copii stăteau spate în spate sub cupa cerului răsturnată deasupra lor. Crezuseră într-o lume renăscută, crezuseră că viața pe care o știau va veni din nou înapoi. Nu fusese așa și totuși zilele trecuseră peste amândoi. Acum, când îl privea, își putea imagina cum va îmbătrâni fața lui, cum se va umple de ridurile care îi porneau ca niște roze de la coada ochilor. Fire albe deja îi răsăriseră.

Matthew îi povesti cum a stat pe deal, întrebându-se cum era cu putință să continue. La ce punct va face în sfârșit un pas în față, dând o formă decisivă a vieții lui? Când oare se va termina războiul și pentru el? Uneori, trebuie să renunți la cei în viață, tot așa cum alții își plâng morții. Unele lucruri, de mult pierdute, nu se mai întorc.

Pe partea cealaltă a străzii din apropierea parcului, copiii începuseră să iasă de la școală, iar vocile lor vesele umpleau aerul. Se risipeau în toate părțile. Îl simțise pe Matthew cum îi urmărește privirea.

Wideh intrase în parc cu capul în jos, absorbit de propriile lui gânduri. Se oprise lângă canal, unde un ziar fusese lăsat pe

treptele care coboară spre apă. Nu era la mai mult de două sute de metri, dar nu îi văzuse. Își pune geanta deoparte, deschide ziarul, apoi scoate o foaie și începe să o îndoaie, construind îndemânatic o barcă. Le face una după alta, aliniindu-le pe trepte, o flotă în așteptare.

În cele din urmă ridicase ochii, îi văzuse și începuse să fugă spre ei. Când ajunsese lângă Ani și Matthew, se oprise dintr-odată rușinat.

— Ai venit să vezi zmeiele?

Ea îi zâmbise și îl îmbrățișase.

— Nu, e doar o întâmplare fericită.

Își sprijinise fruntea de ea.

— Wideh, îi spusese, aș vrea să îți prezint pe cineva.

Era gata să mai spună ceva, când Matthew întinsese mâna ezitant spre umărul lui Wideh. Când vorbește vocea este detașată, dar ea vede în ochii lui cât de mult îl costă. Îi povestise că a cunoscut-o pe Ani cu mulți ani în urmă, înainte ca ea să vină la Jakarta.

Wideh se întoarse spre Matthew, uitându-se curios la el.

— În Sandakan?

— Da, dar nu mai stau acolo.

Wideh își pusese geanta pe banca pe care stau Ani și Matthew. Se juca cu încuietoarea uitându-se în iarbă.

— Înalți zmeie, Wideh?

Clătinase din cap.

— Dar voi construi unul într-o zi. O rândunică. Modelul nu e complicat, nu ca altele.

Face semn spre un om mai în vârstă din apropiere, într-o haină în carouri.

Cele trei zmeie ale lui atașate unul de altul în formă de triunghi erau pictate ca să semene cu niște păsări. Se răsuceau și coborau brusc, iar cozile lor lăsau urme pe cer. Bărbatul făcu un pas într-o parte și ele plutiră spre pământ atingând aproape iarba, înainte de a se ridica din nou în aer.

Wideh se întorsese din nou spre Matthew:

— Cum e în Sandakan?

— Acum e pașnic. Nu atât de însuflețit ca Jakarta, dar portul este foarte aglomerat; vin vapoare din multe părți. Când eram mic, îmi imaginam că orașul este un copil cu spatele la junglă și fața la mare.

— Gata să pună piciorul în apă și să plece pe apă, spune Wideh.

— Un oraș plutitor.

Ani râsese:

— Nu mi-ai spus niciodată.

— Încă îmi amintesc cum coboram în port dis-de-dimineață, reluase Matthew. Te vedeam acolo pe barca lui Tajuddin.

— Nu prea vorbește despre asta, intervenise Wideh cu vocea plină de uimire.

— A fost demult.

— Toată lumea o cunoștea. Barca lui Tajuddin era faimoasă.

Matthew și Wideh continuaseră să stea de vorbă, despre înălțatul zmeielor, despre orașe îndepărtate, iar Ani nu îi întrerupe. Le ascultă vocile, împletirea lor, și se simte de parcă ar fi în echilibru între ei, un suflet adăpostit între trecut și prezent.

Un regiment de civili, ușor de recunoscut după cămășile și pantalonii kaki, se revărsase în stradă, blocând traficul. Se mișcau laolaltă, strigând lozinci ale căror vorbe ea nu le distinge. Alături, în canalul plin de oameni care se spală sau înoată, hainele femeilor se amestecă în modele caleidoscopice.

— Într-o zi am să mă duc la Sandakan, spusese Wideh. Să pun flori pe mormântul bunicilor mei. *Ibu* mi-a spus că amândoi bunicii mei au murit acolo, la fel și bunica mea.

— Și dacă nu au morminte?

— Atunci le dau drumul pe mare.

Matthew dăduse din cap:

— Și eu m-am bucurat că m-am întors. Fie și numai pentru a-mi lua rămas-bun.

Au stat împreună în timp ce soarele apunea în spatele copacilor, printre ramuri. Zmeiele au fost coborâte și copiii au alergat să le culeagă.

Când au plecat, el se despărțise de ei de parcă urma să îi mai vadă, îi strânsese mâna lui Wideh, apoi își pusese buzele pe părul băiatului. Ea știa că ceea ce împărtășiseră în copilărie ea și Wideh îi purtase pe amândoi în siguranță, o plasă în care toate celelalte fuseseră uitate. Toți anii aceștia plasa ținuse. Ochii lui se opriseră pe chipul lui Ani. Își luaseră rămas-bun, apoi el se îndepărtase. Și văzuse ceea ce îi dăruise el, lucrul pe care părinții ei nu putuseră să i-l dea, o pregătise pentru

această renunțare, pentru această desprindere.

O *betjak* se apropiase și el se urcase în ea. Ea privise în urma vehiculului tras pe strada aglomerată, se uitase după el cât de mult putuse, până când devenise una cu celelalte din jur. Wideh o luase de braț și o trăsese ușor, luând-o împreună pe drumul aglomerat, traversând în cele din urmă parcul, înapoi pe Jalan Kamboja.

*

După-amiază Wideh doarme pe o pătură, în iarbă, cu o revistă deschisă pe piept. Tufișurile de fucsia de pe marginea canalului au crescut luxuriant. Pe cer, nu prea sus, un stol de năvodari, sau *kluut,* schimbă direcția și se scufundă la unison. De-acum, lui Ani îi sunt familiare aceste păsări nordice elegante, *kluut* cu aripi stropite cu negru; bâtlanii singuratici de pe câmp, în așteptare.

Păsările se întorc spre est, mișcare coincizând cu apariția lui Frak Postma, care intră cu o piruetă în grădină, urmat îndeaproape de Ingrid, fiica lui. Ani traversează pajiștea ca să îi întâmpine, iar el îi pune mâinile pe umeri și o sărută pe amândoi obrajii. Ingrid îi dă o cutie cu pateuri, pe care le cumpărase de la piața indoneziană din Haga. *Spekkock, klepon* și *ongol-ongol,* anunță Frank. Cele mai bune, la care Ingrid încuviințează.

— Un veritabil festin.

La aceste cuvinte, Wideh se ridică în picioare.

Frank îi cere să îi arate fotografiile și după ce se eschivează, Wideh aduce un plic cu poze făcute în timpul ultimei lui călătorii în Asia de sud-est. În una din ele – portul din Sunda Kelapa, un studiu de zeci de vele profilate pe cer. În alta, un grup de copaci învăluiți în ceață, cu trunchiuri ca de pe altă planetă, încovoiate și strâmbe.

— O pădure în nori, în Borneo de Nord. La mare altitudine, norii depun picături de apă pe copaci, furnizând astfel puțina umiditate de care au nevoie.

Alege o altă fotografie și i-o arată lui Frank:

— Uite o plantă pitcher, una dintre plantele carnivore de pe-acolo.

O clipă lui Ani i se pare că îl aude vorbind pe tatăl ei. În amintirile ei, merg unul după altul prin junglă, Ani între părinții ei, și vocile lor se așternt între coroanele copacilor de deasupra.

Sipke apare aducând bere și vin și o jumătate de duzină de pahare. În ultimele luni, părul lui începuse să încărunțească, aproape alb la vârfuri. Ani toarnă băuturile și Sipke rămâne alături, cu o mână pe după umerii ei, ascultându-l pe Wideh cum descrie Jakarta, cartierele rase cu buldozerul, transformate în cu totul altceva. Se plimbase pe Jalan Kamboja și căutase printre micile firme rămase, până găsise o femeie mai în vârstă care își amintea cum arăta strada la începutul anilor ’60, restaurantul Pondok, studioul foto olandez. „Au plecat împreună cu băiețelul lor”, îi spusese. „Nu știu ce s-o fi ales de ei, unde mai sunt.”

— Pun la cale cine știe ce, desigur, spune Frank. Ridică paharul și ia o înghițitură de bere. Îmi amintesc totul atât de limpede. Azi când îi văd pe copiii ăștia cum pleacă cu aparatele de fotografiat în Bosnia, în Croația nu vreau decât să îmi fac bagajele și să mă duc după ei. Niciodată nu am fost altceva decât fotograf. Nu sunt pregătit pentru nicio altă viață.

— Vremea aceea s-a dus, spune Ingrid bătându-l pe tatăl ei pe spate. Trebuie să te mulțumești cu bătrâna și prăfuita Olandă. Cum era versul ăla? Privește spre cerul fără nori și își amintește; „Luceafăr al câmpiilor de altădată…”

Sipke termină versul.

— „Adu-mi întunericul și privighetoarea… și chipurile prietenilor mei.”

Se lasă seara și broaștele se aud ca un cor de pe grind. Joos, vecinul lor și prietenul din copilărie al lui Sipke, apare cu o ladă de vin.

— Cantitate este cuvântul de ordine al serii.

Lângă el, Sipke se încruntă la dop. În timp ce paharele sunt umplute din nou, Ingrid se ridică și ia chitara lui Wideh de lângă peretele unde era rezemată. O pune în poală, degetele ei mângâie ușor coardele, iar notele se risipesc umplând aerul din jur. Vocile lor se ridică și o prind între ele. A lui Frank – erudită, a lui Joos – bombastică. Are inima ușoară văzându-i pe Sipke și Wideh relaxați și râzând. Nu se simte că ea ar pleca. Mai bine zis că lumea se retrage din fața ei, făcând un pas înapoi, luându-și rămas-bun.

Pe canal, o copilă – abia se zărește. În lumina asfințitului Ani o vede cum înoată pe spate, cu părul prins în coadă, cu brațele larg deschise. În jurul ei, ferigi înalte se ridică deasupra undei,

obturând oglindirea cerului în apă. Încet, fata se lasă purtată de curent. Apoi, parcă simțind că e privită, se întoarce pe burtă și începe să înoate, iar umerii, i se ridică și i se coboară ritmic, în vreme ce picioarele ei albe bat apa.

Când Ani ridică privirea, îl vede pe Sipke și tandrețea de pe chipul lui o duce înapoi la o dimineață, cu treizeci de ani în urmă. Ea și Wideh sunt în aeroportul din Amsterdam, cu singura lor valiză lângă ei. Privește mulțimea de oameni, luminile vii din jur, apoi îl vede pe Sipke îndreptându-se spre ei.

Pleacă împreună din aeroport. Afară începuse să cadă o ninsoare slabă. Sipke împrumutase mașina fratelui său și trec pe sub o serie de poduri după care ies din oraș. Culorile o uluiesc, umbre estompate de verde și maro, gheață pe fundalul unui cer de culoarea perlei. Peste tot pământul este neobișnuit, de neimaginat, canale străbătând câmpurile.

Pentru o clipă vede viitorul în față, tot atât de viu și de clar de parcă ar fi fost o amintire. Autostrada urcă un platou, câmpia rămâne în urmă. Marea Nordului îi apare în față, vântul stârnește valurile.

9. VASUL DE STICLĂ

Ianuarie

Fusese una din acele rare zile de iarnă, cu aproape un an în urmă, își amintește Ansel, când frigul obișnuit fusese pentru câteva ore ceva de domeniul trecutului. De-abia se întorsese de la lucru și Gail ședea pe terasa din față. Avea căștile pe urechi și asculta muzică. Așa și-o amintește. Gail în jeanși și jachetă, privind spectacolul străzii defilând prin fața ei. O întrebase ce ascultă, iar ea îi ceruse să ghicească, apoi, zâmbind îl luase de mâini și schițase câțiva pași de dans. Cineva de pe partea cealaltă a străzii, fluieră lung și jos. Portierele mașinilor se trânteau, radioul se auzea de la o fereastră de alături. Era toată doar energie, era toată căldură. Dansaseră pe peticuțul lor de iarbă, apoi se așezase cu picioarele în poala lui să citească ziarul. E bine, îi spusese. Vocea ei plină de speranță. E grozav.

Deasupra lui, becurile fluorescente de pe coridorul spitalului pâlpâie. Ansel urcă scările și la etajul cinci intră în liniștea de la Terapie Intensivă. Se oprește la oficiul asistentelor ca să își ia rapoartele. Telefonul sună, asistenta-șefa întoarce capul și vorbește cu o voce scăzută, Ansel își continuă drumul pe coridor.

La capătul salonului îl vede pe Alistar în ultimul pat. O soră îi verifică perfuziile. Ochii lui Alistair sunt închiși și expresia lui nu este a unui om care doarme, ci a unui om profund concentrat, preocupat de propriile lui gânduri. Ansel privește monitorul apoi ia fișa de la capătul patului. Își plimbă degetul pe sub rânduri pe măsură ce citește, iar mișcarea îi amintește de tatăl lui și cum, copil fiind, stătuse alături de el în aceeași secție, la Terapie Intensivă. Se plimbaseră de la un pat la altul, iar tatăl lui îi spusese să fie foarte cuminte, că nu ar fi trebuit să fie acolo, dar el dorea ca Ansel să vadă lucrurile așa cum sunt. Liniștea apăsătoare și gravitatea care domneau în salon îl făcuseră pe Ansel să dorească să fugă afară, să pună mâna pe o bâtă și să dea cu ea de caldarâm. Neliniștea lui era vizibilă. Tatăl lui se aplecase cu mâinile pe umerii lui și îl privise în ochi. „Mai devreme sau mai târziu, spusese el blând, toți ajungem în grija cuiva.”

Ansel aude scârțâitul unui scaun. Nu o văzuse – o femeie cam de vârsta lui, atât de aproape de draperie, încât silueta ei nu se

deosebea dintre falduri.

Ea dă ușor din cap, în timp ce el se prezintă:

— Suntem rude, îi răspunde femeia. Al este fratele meu. Abia am ajuns aseară.

— Este o cameră liberă pe secție. Un loc unde să te odihnești și să fii singură dacă ai nevoie. Acum e stabil.

— Mulțumesc, dar vreau să fiu lângă el.

Pune fișa la loc, la capătul patului. Pe fereastra din spatele ei se vede până jos în golf, unde apa strălucește. Lumina intră pe fereastră reflectându-se în pereții de sticlă ai salonului. Ascultă împreună bătăile inimii pe monitor, bipurile ușoare ale sunetului electronic. Alistair, cu fața ascunsă aproape de tot de masca de oxigen, e liniștit.

— Ești doctorul care i-a povestit despre Kafka?

— Poftim?

— Kafka. Al mi-a telefonat într-o seară și m-a rugat să-i aduc când vin câteva cărți. Spunea că și Kafka a avut tuberculoză. Se întinde spre pervazul ferestrei și ia un pachet învelit în hârtie. Așa că m-am dus la bibliotecă și am găsit asta.

— Ah, da, încuviințează Ansel. Cred că eu i-am spus.

— A fost mereu un cititor împătimit, încă de când eram copii. Râdeam pe socoteala lui. Era mai mare și credeam că face pe grozavul. Are o voce extenuată, dar continuă să vorbească umplând liniștea dintre ei. Mereu cu nasul în cărți, nu conta ce, romane, benzi desenate, chiar și revistele pe care mama, pe când mai era cu noi, le avea risipite prin apartament. Al era plin de surprize. Nu oricine ar vrea să treacă pe lumea cealaltă cu Kafka.

— Nici mie nu cred că mi-ar plăcea.

Zâmbește scurt, înainte să se uite în altă parte.

— Dar ce ai vrea în loc? Poate o bucată muzicală?

— Nu. Își adună gândurile. Pe cineva lângă mine. Nici radio, nici televizor. Doar sunetul lumii din jur.

Ea pune cartea deoparte. Dr. Singh, medicul de gardă, apare în ușa salonului. Ochii lui se opresc pe dosarul de la el din mână și pășește înăuntru. Sora lui Al se ridică în picioare. Își dă seama ce bine seamănă frații, așa arăta pesemne Al înainte să îl doboare boala. Ochii ei sunt roșii de atâta plâns.

Ansel ascultă în timp ce Singh vorbește. Este blând când dă amănunte despre prognostic, dar nu ascunde nimic. După ce

Singh pleacă, sora lui Al vine lângă Ansel. Lumina îi trece prin păr, umbrindu-i fața. Îl privesc pe Singh prin pereții de sticlă, reflexiile halatului său alb.

— Dacă mai are rude, o să le contactăm curând.

— Nu, eu sunt singura.

Camera se cufundă în tăcere, apoi ea spune:

— Am încercat să îl fac pe Al să vină la Victoria să stea cu mine și copiii mei. Acum câțiva ani aproape îl convinsesem, dar apoi a fost diagnosticat cu SIDA. S-a răzgândit.

Face o pauză după fiecare frază, de parcă și-ar aduna forțele pentru următoarea.

— Întotdeauna am fost apropiați. Nu i-a fost niciodată ușor, a plecat de acasă la șaisprezece ani. N-avea stare. Știam că n-am cum să îl salvez, dacă el nu vrea să fie salvat. Și nici chiar așa, își încrucișează brațele, uneori ceva nu merge bine, apoi altceva, și așa pornește totul la vale, ca un bulgăre de zăpadă. Dar a luat toată vina asupra lui, a vrut să fie el cel împovărat, iar asta în final l-a doborât. Unele lucruri le văd prea târziu. Ca și cum cineva m-ar fi surprins într-un moment în care nici nu îmi dădeam seama că dorm. Iar apoi, toate acele dăți când nu am reușit să ajung. Când nu am fost în stare să văd că unui om de care îmi păsa îi fugea pământul de sub picioare.

— Dar acum ești aici, răspunde Ansel. Când se va trezi, tu vei fi aici.

Afară, pe hol, viața merge înainte. Se aud vocile asistentelor, ale vizitatorilor din încăperea de alături. Un bărbat mai în vârstă este împins cu un pat pe rotile; soția lui îl ține de mână.

Ansel reia:

— Vrei să îi spui că o să trec din nou diseară?

— Sigur.

— Ai nevoie de ceva?

Îl privește fără expresie. Parcă este pierdută în propriile gânduri, încercând să își amintească un vers, niște cuvinte pe care nu le înțelesese pe de-a-ntregul. Oare ce spusese Alistair acum atâtea luni? Gata cu întrebările, gata cu îndoielile.

— Nu, mulțumesc, spune, am tot ce îmi trebuie.

În spatele cuvintelor, îi vede pierderea, ca pe un tremur de lumină în jurul ei. Ansel pornește spre ușă și dă să iasă din cameră când ea se întoarce la fereastră. Stă cu spatele la el cu părul negru lăsat liber pe umeri și privește peste orașul

strălucitor.

La căderea serii, casa îi pare insuportabil de liniștită. În bucătărie, dă drumul la radio și ascultă un fizician descriind ultimele imagini transmise de telescopul Hubble. Ansel le văzuse pe Internet: o nebuloasă la șase ani-lumină distanță, imposibil de stranie și glorioasă. Forma ei, cu tentacule de nori de praf, îi este oarecum familiară. Pentru el arată ca o creatură din adâncuri pierdută în spațiu. Poate altcineva și-o imagina minusculă, un punct într-un vas Petri[20], mărit la microscop.

Încearcă să și-o imagineze pe Gail în bucătărie, pregătind cina în timp ce radioul merge. Cum stă lângă blatul de lucru, cu ochii închiși, ascultând cu atenție.

În seara când se întorsese de la Amsterdam, o așteptase la aeroport cu ochii la șirul nesfârșit de călători care ieșeau pe ușile duble, împingând în fața lor cărucioarele cu bagaje în timp ce intrau în rând.

Mult timp nu îl văzuse. În cele din urmă Ansel ajunsese lângă ea.

— Ai venit, îi spusese.

— Sunt aici, răspunsese.

Mulțimea îi ocolea, așa cum râul ocolește o insulă.

În mașină, în drum spre casă, îl rugase să ocolească până la capătul peninsulei, la stâncile din partea de vest, unde se termina orașul și începea oceanul. Era o noapte senină și, rezemați de botul mașinii, ea îi arătase strălucirea unui far pe vârful banchizei din nord. Aerul mirosea a seară și a frig.

Părea extenuată de zbor, distrată și totuși nu voia acasă. Au vorbit mai întâi despre Harry Jaarsma, apoi îi povestise despre călătoria spre nord, în provincia Freisland, despre bărbatul pe care îl întâlnise acolo, Sipke Vermeulen. I-a spus că el îl cunoscuse pe tatăl ei.

— Am vizitat împreună un loc. Ca să ajungem acolo am traversat cu mașina o bucată de pământ care acum cincizeci de ani era sub ape. Poate într-o zi vom merge acolo împreună și o să-ți arăt.

Niciunul din ei nu voia să plece, așa că au rămas, în ciuda orei târzii, strânși în hainele lor de iarnă. Îi povestise despre

20 Recipient de sticlă sau plastic în care biologii urmăresc culturile de celule.

jurnalul lui William Sullivan. Ceva din el o emoționase, numerele, acum transformate în fraze. Îi spusese că dorința lui Kathleen era să deschidă o fereastră din viața tatălui ei spre viața ei.

— Îți amintești, îi spusese, când eram copii și lumea erau străzile pe care le știam, pe care umblam. Mereu am vrut să merg cât de departe puteam, ca să fac totul să devină lumea mea.

Pentru o clipă rămâne nemișcat. Jalea îl cuprinde din nou, o durere mai mare decât cea din ultimele luni. Se duce sus la ei în dormitor. Hainele lui Gail sunt frumos împăturite pe pat, pe podea, iar el le strânge acum în pungi. Fiecare din ele îi este familiară, are un miros și o amintire proprie. Pune puloverele într-o cutie și peste ele haina de iarnă. Când ultimul articol de îmbrăcăminte este pus bine, simte cum îl cuprinde amorțeala, un calm rece. Se așază pe pat și apoi se întinde pe spate.

Lumina amurgului conturează cerul. Își amintește cum el și sora lui se urcau pe acoperișul garajului când erau copii. Se întindeau pe țiglele fierbinți și se uitau la cer. Sora lui îi spunea să stea nemișcat. Vedea cum se mișcă norii? Probabil că avea șase sau șapte ani, dar chiar și acum își aduce aminte cum pământul parcă își pierduse substanța. Simțise cum pământul se învârtește și se vedea pe el însuși, un lucru minuscul, o răsuflare, cum se rotea împreună cu el. Când se ridicase, cerul se retrăsese, făcând loc vârfurilor celor mai înalți copaci. Făcând loc casei, detaliilor familiare.

*

Începe să plouă, dar Matthew mai rămâne un pic afară. În parc copiii joacă fotbal, un amestec de tricouri verzi și roșii alergând pe iarbă. Bat din palme, se strigă unul pe altul, accelerează ca să țină mingea în mișcare. Vede un tânăr venind spre el. Poartă costum și pardesiu, de parcă ar veni de la muncă, și își face loc prin iarba udă spre un băiat care îl așteaptă cu geanta pe umăr. Împreună privesc meciul. Tatăl în picioare, stângaci, încearcă să-i apere pe amândoi de ploaie cu un ziar deschis. Băiatul se uită drept în față, dar imperceptibil se mișcă până ajunge să se sprijine de piciorul tatălui.

Încearcă să își aducă aminte cum era el la vârsta asta, atât de mic și de serios. Parcă vede școala misiunii la sfârșitul anilor ’30, acoperișurile *atap* din Sandakan, bărcile mici ancorate în

port. Când fusese acolo ultima oară, oamenii încă nu erau în stare să vorbească despre război. Dacă aducea vorba, scuturau din cap și privirea li se răcea. „Groaznice timpuri”, spuneau. Își deschideau și închideau amintirile în aceeași clipă. „Dar s-au dus. Sunt departe, în urmă.” „Așa e”, le răspundea.

După câteva zile când avionul aterizase la Jakarta, se simțise de parcă se trezise într-o țară fără marcaje, fără ghiduri. Acolo, alături de Ani, trecutul nu mai exista doar ca o amintire, ca o ceață, ci avea forma și fața unui băiat. Wideh stătea cu mâna pe genunchii mamei lui, un gest ce îi amintea lui Matthew de un altul, pe care îl făcuse cu mult timp în urmă. Văzuse pe fața lui Wideh asemănarea atât cu el, cât și cu Ani, reunirea a tot ceea ce fusese cândva pierdut.

Fiul său fusese rușinos la început, privind iarba de la picioarele lui Matthew. Dar, când ridicase capul și arătase spre zmeiele de deasupra lor, ceva din el parcă se deschise, lăsând loc încântării, între mamă și fiu exista un alt limbaj. Nu era în stare să strice fericirea lui Wideh, nu era în stare să lase adevărul să iasă la iveală, să îi spună că tatăl lui venise doar ca să plece și să îi părăsească din nou. Simțise că această parte a vieții lui va rămâne pe veci pierdută.

Se întorsese acasă, în Canada. Când deschisese ușa casei, toate luminile erau stinse. Sus, în pragul ușii de la camera ei, ascultase respirația egală a fiicei sale, iar apoi o găsise pe Clara, deja adormită cu veioza aprinsă și o carte deschisă pe perna de lângă ea. Când se va trezi, va găsi o cale să îi spună. Iar ea nu își va feri privirea, va ști cum va arăta viitorul.

Își amintise toate acestea aseară, când Ansel venise la ei și se așezaseră pe terasa din față, în noaptea neobișnuit de caldă. Așa cum îl rugase Clara, Ansel adusese cu el o copie a documentarului lui Gail, care tocmai fusese terminat. Clara pusese CD-ul în aparat și se auzise sunetul unui avion care decola. Agențiile de știri anunțau începutul războiului. Era prezentat apoi Harry Jaarsma, criptograful și cei doi copii ai lui Sullivan.

Cu un pic mai mult de un an în urmă, își amintește Matthew, se plimbase cu fiica lui pe lângă câmpul acesta. Gail tocmai se întorsese din Olanda. I se părea că arată bine și îi și spusese.

La început păruse neliniștită, incapabilă să stea locului. Îi amintea lui Matthew de exploziile ei de energie când era copil,

când îi lăsa și pe el, și pe Clara uimiți. Gail alerga în jurul casei ca posedată, după care se prăbușea pe podeaua din camera de zi și privea tavanul visând. O întrebase ce făcuse la Amsterdam și îi povestise cu atâta calm despre William Sullivan și jurnalul pe care îl ținuse în urmă cu cincizeci de ani, în timpul războiului. Cum, citind paginile acestuia, propriile emoții o neliniștiseră, intensitatea lor, mila pentru tot ce scrisese el acolo.

După atâția ani, se gândise Matthew, tăcerea devenise pentru el o obișnuință, un fel de a exista. În timp ce fiica lui vorbea, crâmpeie de amintiri îi treceau prin minte. Mama lui luându-l de mână, în timp ce fugeau în junglă. Sunetul bicicletei coborând pe drumul de țară. Cum îl iubise pe tatăl lui o viață întreagă, fără să-l fi cunoscut cu adevărat.

Îi spusese lui Gail că uneori trecutul nu poate fi reparat și nu toate experiențele de viață pot fi făcute să se potrivească.

— Am plecat din Sandakan, crezând că trebuie să dau la o parte bucățile din viața mea. Credeam că mai rău ar fi dacă mi-aș pierde simțul echilibrului și aș cădea. Așa vedeam lucrurile atunci. Dar am greșit. Ezitase un moment, dar ceva din expresia ei îl făcuse să continue.

— Nu ți-am spus niciodată cum m-a salvat mama ta.

— Dar am știut, îi spusese ea.

În comportamentul ei, în vorbele ei, simțea o înțelegere și o recunoaștere care îl mișcaseră până în adâncul inimii, care acum, aici, îl făceau să lăcrimeze.

— Am știut dintotdeauna.

Lângă terenul de fotbal, părinții stau la adăpostul umbrelelor colorate, sorbind din cafea, conversația lor ajungând la el ca un murmur liniștitor. Parcă era în Tawau sau Sandakan, un spectator pe *pandag,* un copil pe marginea terenului.

Primele hărți fuseseră desenate în praf, o imagine a unui loc atât de ascuns în adâncul sufletului lui. Dacă închide ochii vede drumul care duce la Mila 8, cum cotește spre mare. Mâna unui băiat face un cerc în țărână, pământul e cald sub degetele lui. Se întorsese cândva să îl găsească, locul dintre rândurile de copaci, dar ceea ce încercase să păstreze în siguranță se pierduse. Copilăria lui, cândva înainte de război. Un borcan de sticlă care trece din mâinile tatălui său în mâinile lui, o întrebare continuă despre cum va trăi el acum, când totul

fusese zis și făcut, când jalea trebuia să fie în cele din urmă dată la o parte. Ani în parc, în partea cealaltă a lumii, cuvintele pe care tatăl lui nu putuse să le rostească, amintirea vocii fiicei sale. Atâtea lucruri, se gândește, pe care le ducem cu noi toată viața, în speranța că ceea ce știm ne va izbăvi în cele din urmă, că vom găsi ceva care să le păstreze, chiar și acum, în nedefinitul și incertitudinea care va urma.

Note și mulțumiri

Deși multe cărți mi-au fost de un imens ajutor pe parcursul cercetării mele, aș vrea să le menționez în mod special pe următoarele: *Long Shadows: Truth, Lies and History* de Erna Paris (Toronto, Knopf, 2000); *Five Journeys from Jakarta: Inside Sukarno's Indonesia* (New York, William Morrow, 1965) de Maslyn Williams; *The White Death: A History of Tuberculosis* (New York, New York University Press, 1999) de Thomas Dormandy; *North Borneo* (London, Her Majesty's Stationery Office, 1960) de K.G. Tregonning; *Battle of Wits: The Complete Story of Code breaking in World War II* (New York, Touchstone, 2002) de Stephen Budiansky; *The Sound and the Story: NPR and the Art of Radio.* (New York, Houghton Mifflin, 1995) de Thomas Looker; *Magnum: Fifty Years at the Front Line of History* (New York, Grove Press, 1997) de Russell Miller; *Malay Fishermen: Their Peasant Economy* (New York, WW. Norton, 1975) de Raymond Firth; și *Archipelago: The Islands of Indonesia* (University of California Press, 1999) de Gavan Daws și Marty Fujita. Aș vrea, de asemenea, să menționez două documentare, *Hana's Suitcase,* realizat de Karen Levine, și *My Father's Story,* realizat de Jane Lewis, amândouă difuzate în premieră pe CBC Radio și care mi-au servit drept sursă de inspirație pentru proiectul de radio al lui Gail. Cartea lui Karen Levine, *Hana's Suitcase,* bazată pe documentarul ei radio, e publicată în Canada de Second Story Press.

Le sunt profund îndatorată pentru sprijinul acordat celor de la Canada Council for Arts și BC Arts Council.

În Sandakan, Tawau, Singapore și Melbourne am avut ocazia să stau de vorbă cu mulți oameni care mi-au împărtășit poveștile lor. Vă mulțumesc din inimă pentru generozitatea voastră și pentru faptul că ați avut încredere în mine. Părinților mei și familiei mele extinse în Canada, Malaysia, Australia, China, Statele Unite și Olanda, toată recunoștința și dragostea mea.

Deși anumite aspecte din acest roman – ocupația japoneză a Borneo-ului Britanic de Nord, marșurile morții din Sandakan și evenimentele care au dus la căderea regimului Sukarno din Indonezia în 1965 – sunt bazate pe fapte istorice, personajele romanului sunt pur ficționale. Geografia orașului Sandakan a

fost ușor modificată de dragul simplității.

Jurnalul lui William Sullivan este inspirat de povestea lui Donald Hill, un pilot RAF staționat în Hong Kong, care a fost luat prizonier de armata japoneză în 1941. Pentru aceia care vor să afle mai multe, povestea este minunat prezentată de către Andro Linklater în cartea sa *The Code of Love* (London, Weidenfeld & Nicolson, 2000).

Pentru sprijinul lor necontenit, le port o adâncă recunoștință lui Asya Muchnick de la Little, Brown, lui Marilyn Biderman, Anitei Chong și tuturor celor de la McClelland & Stewart cu care am avut plăcerea să lucrez. Îi mulțumesc sincer lui Alex Schultz, care s-a ocupat de partea tehnică a acestui roman și care a făcut o treabă minunată. Îi mulțumesc editorului meu, Ellen Seligman – sunt într-adevăr norocoasă și îi sunt extrem de recunoscătoare pentru că m-a însoțit în această aventură. Îi mulțumesc pentru că a avut încredere în cartea mea, pentru că m-a ajutat, cu răbdare și inteligență, să găsesc cuvintele potrivite.

Jane Eaton Hamilton, Joy Masuhara și Steven Dang mi-au împărtășit cu generozitate punctele lor de vedere și au răspuns numeroaselor și confuzelor mele întrebări, așa cum a făcut și Jeroen Kemperman de la Netherlands Institute for War Documentation. Mulțumirile și marea mea admirație se îndreaptă, de asemenea, către Don Mowatt, pentru că mi-a deschis ochii spre lumea radioului. Dragii mei Amanda Okopski și Dean Bakopoulos, pentru dragostea necontenită și optimismul molipsitor, sunt binecuvântată să mă bucur de prietenia voastră. Și îi mulțumesc lui Willem, limanul și dragostea mea.

Pentru Carol Hudgins, Cynthia Leung și pentru mama mea, Matilda Thien: nu am cuvinte să vă spun cât de mult îmi lipsiți.

Epigraful din *The Needs of Strangers* de Michael Ignatieff, copyright © 1985 by Michael Ignatieff. Folosit cu permisiunea Viking Pinguin, o divizie a Penguin Group (USA) Inc.

Citatul despre originea empatiei de la pagina 20 este din *The Selfish Gene* de Richard Dawkins (Londra, Oxford University Press, 1976).

Citatul din ziar de la pagina 97 este din articolul intitulat „Shortest time interval measured”, BBC News, 25 februarie, 2004. Http:/news. Bbe.co.uk/2/hi/science/nature/3486l60. Stm.

Cuvintele auzite la radion de la pagina 199 și rostite de omul de pe stradă la pagina 206 sunt din *Five Journeys front Jakarta: Inside Sukarno's Indonesia* de Maslyn Williams (New York, William Morrow, 1965).

Citatul de la pagina 225 este din poemul *Memory* de Siegfried Sassoon.